

Тем, что эта книга дошла до Вас, мы обязаны в первую очередь библиотекарям, которые долгие годы бережно хранили её. Сотрудники Google оцифровали её в рамках проекта, цель которого – сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Эта книга находится в общественном достоянии. В общих чертах, юридически, книга передаётся в общественное достояние, когда истекает срок действия имущественных авторских прав на неё, а также если правообладатель сам передал её в общественное достояние или не заявил на неё авторских прав. Такие книги – это ключ к прошлому, к сокровищам нашей истории и культуры, и к знаниям, которые зачастую нигде больше не найдёшь.

В этой цифровой копии мы оставили без изменений все рукописные пометки, которые были в оригинальном издании. Пускай они будут напоминанием о всех тех руках, через которые прошла эта книга – автора, издателя, библиотекаря и предыдущих читателей – чтобы наконец попасть в Ваши.

Правила пользования

Мы гордимся нашим сотрудничеством с библиотеками, в рамках которого мы оцифровываем книги в общественном достоянии и делаем их доступными для всех. Эти книги принадлежат всему человечеству, а мы – лишь их хранители. Тем не менее, оцифровка книг и поддержка этого проекта стоят немало, и поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые меры, чтобы предотвратить коммерческое использование этих книг. Одна из них – это технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас:

- **Не использовать файлы в коммерческих целях.** Мы разработали программу Поиска по книгам Google для всех пользователей, поэтому, пожалуйста, используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- **Не отправлять автоматические запросы.** Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого рода. Если Вам требуется доступ к большим объёмам текстов для исследований в области машинного перевода, оптического распознавания текста, или в других похожих целях, свяжитесь с нами. Для этих целей мы настоятельно рекомендуем использовать исключительно материалы в общественном достоянии.
- **Не удалять логотипы и другие атрибуты Google из файлов.** Изображения в каждом файле помечены логотипами Google для того, чтобы рассказать читателям о нашем проекте и помочь им найти дополнительные материалы. Не удаляйте их.
- **Соблюдать законы Вашей и других стран.** В конечном итоге, именно Вы несёте полную ответственность за Ваши действия – поэтому, пожалуйста, убедитесь, что Вы не нарушаете соответствующие законы Вашей или других стран. Имейте в виду, что даже если книга более не находится под защитой авторских прав в США, то это ещё совсем не значит, что её можно распространять в других странах. К сожалению, законодательство в сфере интеллектуальной собственности очень разнообразно, и не существует универсального способа определить, как разрешено использовать книгу в конкретной стране. Не рассчитывайте на то, что если книга появилась в поиске по книгам Google, то её можно использовать где и как угодно. Наказание за нарушение авторских прав может оказаться очень серьёзным.

О программе

Наша миссия – организовать информацию во всём мире и сделать её доступной и полезной для всех. Поиск по книгам Google помогает пользователям найти книги со всего света, а авторам и издателям – новых читателей. Чтобы произвести поиск по этой книге в полнотекстовом режиме, откройте страницу <http://books.google.com>.

845F43

OJ:U

UNIVERSITY OF
ILLINOIS LIBRARY
AT URBANA-CHAMPAIGN
STACKS

Літературный додатокъ „Дѣла“

БІБЛІОТЕКА НАЙЗНАМЕНИТШИХЪ ПОВѢСТЕЙ
пѣдъ редакціею И. БЕЛЕЯ

Томъ LI.

ДНЕВНИКЪ ОДНОИ ПАНѢ

ПОВѢСТЬ

ОКТАВА ФЕЙЛЕТА

[Перекладъ зъ французского]

ЛВѢВЪ 1895.

Накладомъ редакціи „ДѢЛА“

Зъ друкарнѣ Наукового Товариства имени Шевченка
пѣдъ зарядомъ К. Беднарского

00.0

845F43

Of:u

Той, що пише сѣ картки, есть, правду сказавши, лише выдавецъ ихъ. Въ якій способъ они ему повѣрять, въ якій способъ достаеъ вѣнъ позволенъ оголосити ихъ, якій ограничена предмету мусъеъ вѣнъ поробити, — се пытая, про котрѣ читатель цѣлкомъ не буде журитись, коли ся автобиографія ему сподобае ся, а тымъ менше, коли она не буде его занимати.

O. Ф.

Въ маю 1872.

Въ часъ моего перебуваня въ монастыри, вѣнчилибъ мои четвертьрѣчнѣ свѣдоцтва майже правильно ось-такимъ описомъ мои особы моральной: „Щасливый характеръ; ровумна голова; повага по-надъ лѣта; натура досыть рѣвнодушна. Мѣжь тымъ трохи дразлива совѣсть“.

— „Трохи дразлива совѣсть“ — сего я не перечу. Але що-до решты, най сѣ панъ менѣ дарують, бо оно цѣлкомъ противно. А коли мои дорогѣ учительни въ тѣмъ взглядѣ помылили ся, то не дивота, що й свѣтъ такъ само помылае ся. Менѣ здаеъ, що мѣй зверхный взглядъ е причиною сего фальшивого осуду. Я сильна брунетка и блѣда: мое надмѣрно правильное лице е такъ суворе, якъ тѣлько може бути молоде лице жѣноче.

Надто виразний короткій збръ надає моимъ чорнимъ очамъ [котрыхъ огню безъ тон недогдною обставини певно було бы тяжко знести] виразъ якомсь оспалон рвнодушности. Крімъ того маю зъ природи ту вдачу, що спокійно говорю, ходжу, с'їдаю, и взагалъ не роблю гомону, зъ чого може хто-будь догадуватись незм'янного, байдужного спокою душевного. Я зовс'ямъ не бажаю выяснити ложный пбдъ тымъ заглядомъ публичный осудъ, а мбй замкнений дневникъ и на дальше лише самъ оденъ знати-ме о томъ, що ся поважна, розумна и рвнодушна Шарльотта есть въ глубинѣ душъ незвычайно романтичною и пристрабною молодою особою.

И ее власне причина, длячого я розпочинаю, такъ пбно сей пышний замкнений дневникъ, котрый я зъ одушевленьемъ купила на три днѣ передъ выходомъ зъ монастиря и котрый вбдъ трохъ лѣтъ дожидає на мон першй сердечной зв'рєня. Може вже двадцять разбвъ с'їдала я передъ его б'їлыми картками, горючи бажаньемъ — мовъ той голяръ короля Мідаса — пов'їрити нмъ мою тайну; та двадцять разбвъ моя „дразлива сов'єсть“ селонила мене кинути на ббкъ перо. Она, тая сов'єсть, казала менѣ, що я хочу пднати ся нерозсудной и недоброю р'чи; що привычка списувати мон вражбня, розбирати мон почуваня, любувати ся мр'ями и надавати нмъ т'лесну статъ, мусить потягнути за собою немвиучий насл'докъ, имено той, що ще ббльше розбудить въ менѣ той романтичный и пристрабный змысль, котрый есть у женщины небезпечнымъ настроємъ, може сути погубнымъ для мого спокою и гдности, та що я повинна скорше старатись придушувати его и усмирятн.

Кблька слбвъ, якй сказала нинѣ вечеромъ моя бабуна, усунули, Богу дякувати, сей неспокой моеи сов'єсти. У насъ було на об'їдѣ кблька особбъ, а вбдтакъ на-

стушила забава въ секретаря. Писали pytania на карткахъ, вѣдтакъ тѣ картки складали и перемѣшували въ кошику; кождый зъ участникѣвъ мусѣвъ вытягнути одно pytanie и пѣсля змоги вѣдповѣсти на него. Но оденъ зъ нашихъ гостей, молодой посолъ до парламенту, трохи зарозумѣлый на свѣй розумъ, заряджувавъ завсѣгды такъ, що вытягавъ свою власну картку, щобы на нѣн зъ тымъ бѣльшимъ признаньемъ вѣдповѣсти. Вѣнъ поставивъ для себе таке pytanie: „Що то есть жѣнка зъ почутьемъ обовязку?“ — Менѣ припало розвивати картку и при тѣмъ перечитала я рѣвночасно его pytanie и его вѣдповѣдь, ось-таку: „Жѣнка зъ почутьемъ обовязку то жѣнка, що въ житю не шукає романѣвъ, бо романѣвъ добрыхъ нема, що не шукає поезиѣ, бо обовязокъ не есть поетичный; що не шукає пристрастей, бо пристрасть есть лише чемною назвою злочину“.

Гамбръ загального признаня, до котрого и я несмѣливо прилучила ся, повитавъ сю красну мысль, пѣдчасъ коли авторъ заряджувавъ свое укрытье чемною усмѣшкою. Но въ тѣй-же хвили змѣшавъ его почутье побѣды выкликъ мои бабуѣ, що нагло перестала гачкувати. „Го, го! дуже перепрашаю! — закликала она, — я не позволю въ притомности тыхъ молодыхъ пань голосити такѣ ереси! Чи то пѣдъ покрывкою: зробити ихъ жѣнками зъ почутьемъ обовязку, хочете вы моспаненьку, зробити ихъ глупыми?... Насампередъ я не можу поняти сего замилуваня: завсѣгды противоставити обовязокъ пристрасти, — тамъ пристрасть... тутъ обовязокъ — мовѣ-бы одно було конче впротиволоженьемъ другого... А прѣцѣнь пристрасть можна погодити зъ обовязкомъ — ба ще бѣльше, не лишъ можна, але навѣтъ потрѣбно... а я навѣтъ можу васъ впевпити, любый пане, що се власне есть тайною честныхъ жѣнокъ... бо обовязокъ самъ въ

собѣ дуже суха рѣчь, будьте переконані!... Вы кажете, що вѣкъ не є поетичный?... Въ тѣмъ я зъ вами цѣлкомъ годжу ся — но треба, щобы вѣкъ ставъ поетичнымъ, щобы чоловікъ выповнявъ его зъ приємностію... и власне сѣ романтичній склонности, на котрѣ вы кидаете анатому, служити намъ до того, щобы зробити щоденный обовязокъ поетичнымъ! Коли вы колись оженитесь, то лише возьмѣть собѣ жѣнку безъ романтичныхъ склонностей, а увидите, що тогдѣ станесь!

— Що жъ таке стане ся? — спытавъ молодой посоль.

— А те, що їй выдасть ся всео въ житю несмачнымъ и порожнымъ... єи чоловікъ насампередъ — простѣть менѣ! — вѣдтакъ єи огнище, єи дѣти, а навѣтъ єи релігія!... Ахъ, Боже мбй! не передъ романтичными идеями треба стерегти теперѣшне поколѣньє, любый пане, впевняю васъ... въ сѣй хвили небезпечность грозить не зъ-вѣдтамъ... Мы гнємо не за-для одушевленя, а радше за-для плыткости... Але звертаючи рѣчь на нашъ смиренный полъ, про котрый въ тѣй хвили власне ровходить ся, звернѣть вашу увагу на тѣ женщины, о котрыхъ говорятъ въ Парижи, — маю на думцѣ тѣ, що про нихъ ажъ занадто говорятъ въ Парижи, — чи они упали по причинѣ своєи поетичной уявы? чи гляданье за идеаломъ звело ихъ на блудну дорогу? Ехъ, пане! Три чверти зъ нихъ мають найпустѣйшій головы и найяловѣйшу уяву на цѣломъ свѣтѣ!... Панѣ и панночки! — додала моя бабуня — вѣрте менѣ, не дайте себе збити зъ толку... одушевляйте ся, будьте романтичній пѣсля своєи вподобы... Старайте ся мати зеренце поезіи въ вашихъ головахъ, — а тымъ лекше будете честными, тымъ певнѣйше щасливими... Почуванье поетичне въ домѣ жѣнки —

то те, що музика и кадило въ церквѣ... се чаръ сполученый зъ добромъ!

Такъ сказала моя дорога бабуна — най си Богъ благословить! — и ось длячого я отвираю о пбвнбчнй годннѣ зб спокбйною совѣстію мбй дорогоценнй днвникъ и ось длячого вaju ся промовити сама до себе: Добранбч! романтична, пристрастна Шарлото!

20 мая.

Я сидѣла вчера въ моѣй комнатѣ, збнткуючись надъ фортепяномъ и вправляючи ся въ спѣвѣ, коли наразъ, мовъ вихорѣ, пббоя свого звичаю, впала до мене Цецилія Стелѣвна, моя подруга зъ дитинныхъ лѣтъ и найдодожша товаришка зъ монастыря, захопила мене за руки, наставила менѣ до цѣлованя обѣ свои рожеві ямочки та й промовила своимъ живымъ, короткимъ голосомъ:

— Шарлото! чи ты ще завсѣгды збстаешь ся для мене любою сестричкою, моею провбдницею, моею пбдпорою, моею духовою матусею, моимъ золотымъ серденькомъ и моею вежою зб слоновою кости?

— На що ся літанія, любенька?

— На те, що ты можешь зробити для мене велику прислугу... Подумай собѣ, що мбй татко выбирае ся...

— Панъ генераль выѣздитъ зъ Парижа?

— О, лишь на еблька тыжднѣвъ; мае вбдбути инспекційну подорожъ по провинціи... а на той часъ высылае мене на село до Ерз — до моєи тѣтки Люверсовой... въ глубину лѣсовъ... Моя тѣтка панъ Люверсова есть наилучшою женщиною, але она жне самбтно... тамъ... въ старомъ замку... зб своимъ сыномъ, моимъ кривнымъ

Рожеромъ... знаешь?... Вънъ на-пѣвъ божевъльный, вѣдь коли его на вѣнѣ такъ страшно ранено... вѣнъ не мае руки... не мае ноги... анѣ людского лица... бѣдный! Се выкликуе найббльше милосердые... Но вѣнцы можешь собѣ сама представити, яке тамъ домашне житѣ! Для-того я сказала до татко: „Добре, я повѣду... але се рѣ-наасъ выгнаню, роспуцѣ, смерти... хѣба що позволите менѣ взяти зъ собою Шарльоту Еррбвну“. — „То бери собѣ Шарльоту Еррбвну!“ — вѣдповѣвъ татко, и ось я забн-раю тебе зъ собою!

— Але-жь моя любенька...

— О! не кажи: нѣ! благаю тебе... А нѣ, то умру при твоихъ ногахъ!... Зроби менѣ сю жертву... А впро-чѣмъ, хто знае? Може не будемо нудити ся... Обѣ мы вже якосъ собѣ порадимо... будемо ѣздити кѣнно, грати-мемо на чотири руки... а крѣмъ того є тамъ якѣсь су-сѣдства въ округѣ... ну, и тымъ, моя дорогенька, поза-вертаемо головы... ты своєю незвычайною красою, а я зновъ моими малыми здбностями, тымъ щось, що менѣ є властиве и за-для чого мене называють *порохъ-дѣвчина*.

Я зморщила чорнѣ бровы и запытала найглубшимъ и найповажнѣйшимъ тономъ:

— Якѣ ты се кажешь, Цециліе?

Она пѣднеслає на кѣнцяхъ пальцѣвъ зъ вызываю-чимъ выразомъ лица и, показуючи свои острѣ зубки, по-вторила:

— *Порохъ-дѣвчина*.

— Кто учить тебе такихъ выразѣвъ?

— Мѣй татко! — сказала она.

— Ну, то твоя мама, коли-бъ жила, высварила-бъ тата...

Она смѣливо глянула на мене великими, ясными очыма, въ котрыхъ выступили слѣзы, стала цѣлувати

мене по рукахъ и просила въ пѣвъ-голосъ благодающимъ тономъ :

— Поѣдешь зб мною! не правда-жь?

— Але-жь, любенька, я не могу лишити бабунѣ!

— Бабунѣ? Я еи такожь заберу! Я про всео подумала... написала до тѣтки и ось еи власноручне, найщирше запрошенье для твои бабунѣ... Веди мене до неи!

Въ двѣ минутѣ опбсла Цецилія впала до гостивной, напрасно отвираючи дверѣ. Бабуня, шо жахасѣ при найменшбмъ лоскотѣ, задрожала посередѣ своихъ трохъ параванбвъ :

— Ахъ, Боже мбй! нещастье скоило ся! тѣ Богу, якесь нещастье!... Най знаю, кажѣтъ сейчасъ.. шо стало ся?... шо такого?

— Се листъ вбдѣ мои тѣтки Люверсовой, добродѣйко!

— О! бѣдна панѣ Люверсова! бѣдна жѣвка! якѣ тѣ поводитъ ся?... Якѣ же тяжко навѣстивъ еи Богъ... бѣдный еи сынъ!... Ахъ, Боже мбй! бѣдный люде!... Ну, а шо-жь она у мене хоче?

— Коли ласка, зволѣтъ перечитати, добродѣйко...

Бабуня перечитала листъ и прибрала заклопотанный выразъ лица; коли-жь зновъ пбднесла очи, Цецилія влячала передѣ нею на диванѣ, зб зложевыми руками и зъ пбднесенымъ до неи своимъ краснымъ личкомъ зъ двома ямочками.

— А диви ось! — сказала бабуня, — справдѣ гарный пысочокъ!

— Не вбдмовите, добродѣйко! правда? — промовила Цецилія.

— Охъ Боже! Моя любенька — вбдповѣла бабуня, цѣлюючи еи въ чоло, — а тобѣ скажу, шо я взагалѣ не маю замилваня до змѣнъ мѣсця... навѣтъ жахаю ся

того... Но зъ одной стороны я бачу, що вы обѣ зъ Шарльотою обѣцаете собѣ богато утѣхи... а зъ другой панѣ Люверсова шле менѣ таке нѣжне, таке тепле запроше- нье... а надто она будить въ менѣ стѣлько сибачутья, бѣдна жѣника!... Але мы мусямо добре порозумѣти ся, моя крале... Коли я змѣняю мѣсце, то люблю урядити ся вже на якійсь часъ. Пуститись куда, щобы вступити й вылетѣти, выложити скринѣ и заразъ ихъ назадъ спаковувати, не вѣдѣтхнувши навѣтъ... нѣ, и сто разъ нѣ! Я певно не хочу навпиркрати ся твоѣй тѣтцѣ, но скажи менѣ, на якъ довго отсе запрошење?

— Добродѣйко, на такъ довго, якъ вамъ сподоба- есь... шѣсть недѣль, два мѣсяцѣ...

— Ну, ну... то вже й за довго! — сказала бабуня.

Коротко: межи нами зайшла умова, що въ десять днѣвъ графиня Ерра и я збѣдемось въ Люверсі зъ моею подругою Цицилією, котра вчера вѣдѣхала. Десять днѣвъ заледви намъ выстане, щобы полагодити досыть значнѣй приготованя, якъ уже зъ того можна змѣркувати, що моя бабуня бере свои параваны, щобъ захистити ся передъ продувами, котрѣ, якъ она твердить, мусять шалѣти въ тѣмъ старомъ замку. Я зъ моимъ фальшивимъ спокойемъ пильновала того незвычайного пакования, мрѣ- ючи въ тайнѣ про стражницю, про вежу высунену на пвнѣчѣ, про галерію повнѣй предѣловъ и страхѣвъ, а та- кожъ про того на-пѣвъ божевольного калѣку, котрого нарѣканя змѣшанѣй зъ вытѣсемъ вѣтру лунають по дов- гихъ коридорахъ... И се все представляеть менѣ справ- дѣ чарѣвнымъ.

28 мая.

Я одержала нинѣ рано вѣдъ Цециліи листъ, котрый менѣ малое житѣе въ Люверсі въ новыхъ, менше сумовитыхъ, но за те въ менше приманливыхъ для мене барвахъ. Осъ его змість :

„Замокъ Люверсі 27 мая.

Ты, моя найдорожша, певно задрожншь .. та-жъ то лапка! И кому тутъ вѣрити?... Мбй татко... моя тѣтка... обоє такъ загально поважанй особы, котры до теперъ вели бездоганне житя, взяли и змовили ся въ чорный заговоръ противъ слабой дитины!

Се дѣяло ся въ понедѣлокъ, о пятбй годннѣ вечеромъ. Приѣджу на дворець [а не вѣдъ рѣчи буде въ скобкахъ замѣтити, що тутъ находить ся слѣпецъ, що выграє марсилянку на клярнетъ -- я тобѣ се кажу, бо ты певно высядешъ на тѣмъ а не на якѣмъ другѣмъ двбрци], отже приѣджу на дворець и падаю въ рамена мои тѣтки. Добрый день, любя тѣточко! — Добрый день, сестричико! Всѣдаемо до повозу... Не обмѣнили мы зъ собою ще чотирохъ слбвъ, коли наразъ замѣчаю якась баламутство... заклопотанье у тѣтки, якусь тасминичу мову, значущй слова. — Въ замку находить ся кблькоро гостей... Побоювались, бачь, щобы я надто не нудилась, дожидаячи на приятельку Шарлоту. — Але-жъ любя тѣточко, якъ ты могла вѣрити? — Запросили маленьке товариство вѣдповѣдне до мого вѣку... двѣ молодй пань, своячки неббщника пана Люверсі, пань Совову и Шагрову. — Дякую, тѣточко! — Вѣдтакъ два ихъ чоловіки. — Славно, тѣточко! — Вѣдтакъ два браты тыхъ пань... два молодй, дуже гарнй паничѣ... знаменито гарнй. — [Я про себе зъ заклопотаньемъ] Гмъ! гмъ! [а въ голосъ байдуж-

но:] Справдѣ, тѣточко? — Скажи менѣ ще, дитинко, чи ты взяла зъ собою краснѣй сукнѣ? — Звычайнѣй, тѣточка.. я цѣлкомъ того не сподѣвала ся, що у васъ застаю гостей. — Въ твоѣмъ вѣцѣ треба бути по трохи на всю приготованую, голубко!...

Чи розумѣешь найдорожша? чи видишь, до чого йде змова?... чи бачишь, якѣй тугъ зарисовуєсь краєвидъ?

Вкбнци вѣзджаємо на замкове подвѣрѣ: по серединѣ его ставокъ зъ лебедями, а на берегѣ панѣ Согова и Шагрова зб своими мужами и зъ впадаючими въ око братьями творять интереснѣй кружокъ родиннѣй. Я кланяюсь, червонѣю, збскакую на землю, оббймаю панѣ Согову й Шагрову и бѣжу чимъ скорѣйше змѣнити убранье, пбдчасъ, коли за мною розходить ся вбдгомбнѣ: Она чудова, она чудова!...

Мое пбдозрѣнье, що збудило ся вбдъ той першой годины, лише скрѣпило ся у вечерѣ, другого дня и слѣдуючихъ днѣвъ. Понурыи замокъ мои тѣтки нагло перемѣнивъ ся; вбнѣ ставъ мѣсяцемъ розрывокъ, зачарованымъ замкомъ, театромъ свѣтлыхъ бенкетбвъ и лицарскихъ турнѣрбвъ, де запахъ помаранчевыхъ цвѣтбвъ розходить ся въ воздухъ. Ранкомъ пѣшѣ прогулька, въ день прогульки кбннѣй, а вечеромъ танцѣ, шарады. Що-до мои особы — то мене псують, пестять, обожають. Мои примхи, мои найменшѣй забаланки стають сейчасъ зрозумѣлыми, ихъ вбдгадують и сповняють, заки я вспѣю ихъ вымовити. Се справдѣ зрушаюче суперництво... Забалаю я въ тайнѣ китицѣ камелѣй — ось она е! забалану коробки зъ ягодами — ось она е! папуги огнистой краски — ось е папуга огнистой краски! золотой клѣтки на неи — ось е и клѣтка! мѣсяца — ось и маєшь мѣсяцъ.

„Видишь зъ того всего, моя найдорожша, якѣ по-важно складають ся обставины... Нема тутъ и тѣни не-

певности! Моя невѣрна тѣтка и мой провинникъ татусъ завяли ся выдати мене живѣснѣму за-мужь. Ё два женихи и мѣжь ними я змушена выбирати. Позволь собѣ ихъ представити. Панѣ Савова и Шагрова кожда має брата и оба сѣ молодѣ паннчѣ мѣжь собою свояки, оба носятъ ту саму родинну назву — панове Рене и Анрі Вальнессы. Тутъ цѣлкомъ на мѣсци пригадати тобѣ сѣ порѣвнана историчнѣ, въ котрыхъ ты въ монастырѣ такъ водначала ся, [н. пр. межи Каролемъ V. а Францомъ I. — чи пригадуешь собѣ? — „Коли оденъ бувъ зручнѣйшимъ политикомъ, то другій бувъ за те хоробрѣйшимъ воякомъ“ и такъ далѣ.] Щобы той зворотъ риторичный примѣнити до панѣвъ Вальнессѣвъ, то скажу тобѣ, що коли оденъ чорнявий, то другій бѣлявий; коли оденъ носить цвікеръ, то другій уживае монокля; коли оденъ спѣвае сентиментальнѣй романсы, котрѣ доводять до плачу, то другій выспѣвуе комичнѣй пѣсоньки, котрѣ мене побуджують до смѣху; оба мають добру поставу при пѣснѣмъ ходѣ якъ и на кони, оба зарѣвно добре танцюють, оба приемнѣй въ бесѣдѣ, мають знамените выхованье и поспѣдають бѣльше-менше однаковѣй мастокъ, та й оба, судячи пѣсля внѣшного ихъ настрою, рѣвно готовѣй зложити той мастокъ у нѣгъ певной особы, що пише до тебе сѣ стрѣчки.

Спытаешь мене: „Чи ты вже выбрала?“ — Нѣ, серденько! мой выбѣръ ще не рѣшений. Они оба подобають ся менѣ майже однаково, а позаякъ я не можу выйти за-мужь за обохъ наразъ, длытого дожидаю розумной Шарльоты, щобы засагнути ей рады и почути любовь до одного або другого. Твѣй выбѣръ буде моимъ выборомъ, а твѣй богъ моимъ богомъ! Прибувай же, найдорожша, безъ найменшой проволоки, бо всею те

страшне, и ты сама познавшъ, що було бы не по людски полишити доше въ такъ прикрѣмъ положеню найвѣрнѣйшу зъ приятельювъ. *Цецилія Стельвна.*

Post-scriptum. Пѣдчасъ того всего перебувае мѣй бѣдный своякъ Рожеръ понурый и вѣдлюдный въ своѣй вежи, котру вѣнъ опускае лаше, щобы вганяти по поляхъ у вѣзку, до которого запрягае норовистѣй конѣ. Тѣтка каже, що вѣнъ выбирае навмысле такѣй конѣ, абы знайти для себе смерть... Досыть сумно, не правда-жь?... Будь здорова, найдорожна, и прибувай скоро!“

Той листъ дуже мене занепокоювъ. Цецилія есть для мене майже сестрою. Хотяй мы въ однѣмъ вѣтцѣ, но завсѣгды въ привязаню, яке я до неи почуваю, есть якѣйсь материнскѣй вѣдтѣноукъ. Велика пригода, що готовь для неи, зворушила мене, наповнила радѣстью и занепокоила. Я бы такъ хотѣла, щобъ она була щаслива! Она такъ на се заслугуе, люба дѣвчина! То натура такъ уймаюча, такъ пышна, такъ чиста! Голова трохи легкодошна, но сердце найлучше й чисте, завсѣгды готове до посвященя, завсѣгды склонне до жалю. Въ нѣй сидитъ — якъ она сама любить повтаряти — щось зъ ангела и зъ чортика, та ангель далеко перемагае. Се легке, живе и нѣжне сотворѣнье потребуе, здасть менѣ, далеко бѣльше, якъ кожда инша женщина, добре выйти за-мужъ, потребуе, щобъ ви щиро любили и добре провадили.

Такожь незмѣрно лякаюсь я передъ одвѣчальностию, яку вкладае на мене ви любезне довѣрѣе. Я занадто молода и занадто недосвѣдна, щобы повести выборъ, вѣдъ которого залежати-ме ви доля. На всякѣй способѣ я посвячу до тои справы все мои силы и мою совѣсть. Менѣ здасть ся, що я буду для неи бѣльше выбагливою, нѣжъ бы-мъ коли-небудь мала бути для себе.

Панове Вальнессы нехай мають ся добре на бачности! И такъ вскорѣ наслѣде архангелъ зъ огненнымъ мечемъ — стати на сторожи райскихъ дверей...

Замокъ Люверсі 6 червня.

Моя мрѣя сповнилась — в тутъ вежа высунена на пѣвнѣчь... и я навѣтъ замешкала въ тѣй вежи! Се чудесно.

Но йдѣмъ за порядкомъ. Мы приѣхали нанѣ по полудни, моя бабуня и я. Выходячи зъ ваѳона, мы увидѣла насампередъ слѣпного зѣ своимъ клярнетомъ, вѣдтакъ панѣ Люверсову в Цецилію у вѣдкрытѣмъ повозѣ, а вѣбници двоухъ молодыхъ панѣвъ, що герцювали на маленькѣмъ подвѣрю дѣврца, усмиряючи словами то руками своихъ коней, що на свистѣ лѣокомотивы трохи наполохались. Потайный поглядъ Цециліи давъ менѣ зрозумѣти, що се оба женихи, и я почала заразъ цѣкаво оглядати ихъ особы, пѣдчасъ коли они, якъ менѣ здавало ся, оказували менѣ ту саму чемнѣсть. Моє перше вражѣнне було користне. Фізіономіи обоухъ паничѣвъ впокують довѣре; они веселі, отвертї, словомъ лица чесныхъ людей. Пѣсля того менѣ стало лекше коло серця.

Мѣжь тымъ покотивъ ся нашъ повѣзъ по бѣлѣй дорозѣ середъ хмары пороху, а нашї вѣдцѣ проводили насъ по обоухъ бокахъ повозу. Нормайдскї яблунѣ зъ рожевими китицями цвѣтѣвъ перемикались по правѣй руцѣ и по лѣвѣй. Небо блищало лагѣднымъ опалєво-синимъ блескомъ. Цецилія въ небєсно-синѣй сукнѣ сіяла зъ радости, стискала мене за руку, разѣ усмѣхалась на одну,

*

другій разъ на другу сторону повоза, щобъ заховати рѣвновагу, и мы були щасливѣ... Мѣй Боже! яке то миле буває часомъ жити!

Я не видѣла панѣ Люверсови вѣдъ богато лѣтъ. Страхъ, яке она постарѣлась! Їй волося цѣлкомъ побѣлѣло, але знаменито вѣдповѣдає єй лагідному, болѣзному лицю. Понизше очей видно у неї двѣ синяві борозды, котрѣ певно выжолобили слѣзы. Она говорила рѣдко про свои грызоты, и то найчастѣйше лише вѣ натакахъ. Я чула, що она по дорозѣ говорила до бабунѣ, яке то нещасливый станъ єй сына довгѣй часъ єй выключно занимавѣ, та вѣбци она пригадала собѣ, що Цецилія не має матери, отже она такожъ супроти неї має обовязки. Всею те говорила панѣ Люверсова зъ выразомъ найбѣльшой здержаности, коротко и зъ приємною усмѣшкою, зъ тымъ бѣльше зрушаючою усмѣшкою, чимъ бѣльше она стояла вѣ протнвположеню до єй безконечного смутку. Бѣдна жѣнка заслугує тымъ бѣльше на спѣвчутьє, що єй сынъ мавѣ бути, яке важуть, хорошимъ и милымъ мужчиною передъ тымъ страшнымъ окалѣченьемъ, котре єго пѣдтяло, скорчило и на пѣвъ обезобразило.

Турѣбтѣ колѣсѣ нагло оглухѣ на муравѣ и на мосѣ; мы завернули вѣ алею отѣнену буйною зеленю, а при кѣнци єй я завважала передню сторону замку, сувору и пышну, збудовану мабутѣ вѣ ренесансовѣмъ стилю. Осѣ и пѣдвѣре, що рѣвночасно єсть цвѣтучимъ огородомъ, а осѣ лебедѣ бѣють крылами пѣдчасъ нашего переѣзду; панѣ Савова и Шагрова махають хустинками на верандѣ, вхѣ мужѣ видають цѣгара и махають капелюхами. Се трѣюмфальный похѣдъ. Сѣ двѣ пары пѣдставляють приємный вѣдъ и ширяѣ милу атмосферу.

Вѣ хвилию пѣзнѣйше впроваджує Цецилія мою ба-

буно и мене въ нашѣ вѣмнаты. Подчасъ коли я отрясаю подорожный порохъ, она пытае мене горячково :

— Ну... говори скоро! На першій поглядъ, якъ тобѣ выдають ся?

— На першій поглядъ здають ся они менѣ статными и дуже хорошими мужчинами.

— Справдѣ?... Ная тебе поцѣлю!... Но котрый тобѣ подобаеь лучше?... кажи скоро... блондинъ чи брунетъ?... Панъ Рене чи панъ Анрі?

— До теперъ жаденъ не подобаеь менѣ лучше, нѣ оденъ нѣ другій... А тобѣ серденько?

— Чи-жь я тобѣ не писала, що власне дожидаю твого приѣзду, щобы почути, за котрымъ рѣшитись? Ты менѣ скажешь, котрый тобѣ лучше подобаеь, и за того я ийду.

— Впевняю тебе, Цециліе, що твоє довѣре мене пригноблю.

— Слухай! Я посаджу тебе за столомъ межи тыхъ двоохъ пановъ... а ты будешь ихъ студіювати, основно студіювати... розумѣешь?... Я тобѣ скажу, що я бажаю знати и въ чѣмъ ты мусишь ихъ особливо выслѣджува-ти; а по обѣдѣ ты менѣ здаси справу зъ твоихъ помі-чень... И такъ: я хочу напередъ знати, котрый зъ нихъ почувае найщирѣйшу и найсильнѣйшу прихильность для мене; вѣдтакъ — и се дуже важна рѣчь, — котрый мае найлучшій характеръ; вѣдтакъ котрый зъ нихъ е розсуднѣйшій и интелігентнѣйшій... бо я потребую мужа тако-го, щобы менѣ робивъ честь; вѣдтакъ котрый мае сер-це найблагороднѣйше и найдобродѣйнѣйше — до сеи точ-ки я привязую богато ваги; вѣдтакъ котрый любить най-радше подорожувати — такожь що-до сего я вымага-юча; вѣдтакъ котрый... Не смѣй же ся, Шарльото! се справа поважна!

— Я смію ся, моя Цециліє, тому, що ты справдѣ за багато вимагаєшь на перше засѣданье... Але я буду старатись... буду робити, що зможу...

Цецилія лишає мене потѣмъ саму зъ мою покоївкою и я лагоджусь до обѣду. Вбираю цѣлкомъ простеньку суєню, якъ се й слѣдъ для повѣрниць — темна барва, на-пѣвъ вытятий станикъ, у волосю коронкове кружевце на испанській ладъ, на се пришпилюю червону рожу... не вѣдстрашаюча я, буде зъ мене.

Передъ другимъ ударомъ звѣнка лишаєшь менѣ ще досыть часу, щобъ оглянути мое мешканье. Та оно переходить всѣ мои оживанья! Се кѣмната скорше для увязненои княгинѣ, обита старыми зелеными тапетами, простора, похмура, таємнича, а вѣсна зъ глубокими нишами подабають на каплицѣ. Знаходжу ся — якъ я сказала — въ пѣвничной вежи. Ся вежа то дуже высокій, чотириугольный будынокъ зъ феодальнымъ виглядомъ и походить зъ далеко давнѣйшихъ часѣвъ, нѣжь прочій замокъ, котрого праве крыло творить власне ся вежа. Она выключно призначена на мешканье для Рожера Люверсі. бо вѣнъ тутъ якъ найлѣпше може доволити свѣй наклѣнъ до самоты и затишности. Вѣдъ недавного часу завели тутъ навѣтъ поперечнѣй краты за-слоненѣй живоплотомъ, котрѣй служатъ, такъ сказати бѣ, за границу межѣ вежею и прочимъ замкомъ та позволяють тому молодому нещасливому чоловікови жити цѣлкомъ на сторонѣ, коли то ему подобаєшь, а се дѣє ся за кождымъ разомъ, коли у єго матери є чужѣй люде, бо вѣнъ собѣ вѣнъ до головы то сумне переконанье, що вѣнъ для всѣхъ людей, зъ вынмкомъ своєи матери, єсть предметомъ трѣвоги и вѣдразы... Кѣлька свѣжо поставленыхъ будынкѣвъ становлять єго двѣрѣ, де вѣнъ має свои стайнѣ та цсарню и звѣдки може виходити просто на

поле. Въ той способъ вѣнъ може выходити й приходити цѣлкомъ не стыкаючи ся зъ головнымъ дворомъ.

Панъ Рожеръ мешкае на долини, а насъ зъ бабу-нею помѣстили на першбмъ поверсѣ; насъ припустили до того святого мѣся — якъ менѣ сказала Цецилія — тому, що мы найспокойнѣйшій особы зъ цѣлого товариства. Впрочемъ мы маемо сполученъе зъ замкомъ черезъ рѣзніи коридоры, якіи знаходять ся на кождѣмъ поверсѣ, и можемо свободно переходити, не наражуючися на стрѣчу зъ паномъ Люверсі. Но Цецилія упередила мене таковы, що вѣнъ иде часомъ на другій поверхъ працювати въ бібліотецѣ. Але — додала она — нѣчо не буде для тебе лешче, якъ зйти ему зъ очей... бѣдному хлопчискови! Ты почувшь стукѣтъ его кулъ вже зъ-далека на сходахъ!

Мимо того упѣвнена я постановила собѣ въ душѣ — признаю се отверто — коли небудь знайти нагоду, щобы лишь побачити того похмурого нещасливца. Та моя цѣкавсть была въ тѣй самѣй годинѣ заспокоена, ба навѣтъ укарана, бо мое сприяюче спѣвчутье для того чоловіка може лише зъ трудомъ устоятись пѣсля того, щѣ я видѣла, а особливо, що я чула. Вѣкно мои гардеробы выходить на мале подвѣре, де находять ся стайнѣ назначеніи до приватного ужитку пана Люверсі. Я власне щѣ-ино заткнула рожу въ мое кружевце. коли наразъ давъ ся чути на подвѣрю змѣшанныи гомѣнъи вѣньскихъ копытъ, гавканя пѣвѣвъ, кликаня, нетерпеливого крику и, треба правду сказати; страшныхъ проклятѣвъ. Я зъ-легка вдѣхлила заслону вдѣ вѣна и постерегла, якъ два величезніи новѣфундландцѣ скакали до нѣадрѣвъ коня запѣненого и мокрого вдѣ поту, вдѣтакъ рѣдъ весага, а въ тѣмъ весазѣ панъ Люверсі, котрого зовсѣмъ легко пѣзнати по утятѣи носѣ и руцѣ. Що-до его лица, то я

не могла вдрбанити нѣчого кромѣ двоухъ довгихъ бѣлявыхъ вусбѣвъ, що звисали на татарскій спосбѣ. Панъ Люверсі кликавъ справдѣ шаленымъ голосомъ за двома парубками, котрѣ имовѣрно не сподѣвали ся такъ скоро его повороту, то стрбиголовъ летѣли до него. Вбнѣ привитавъ ихъ новою вязанкою дивныхъ слбѣвъ, пбдчасъ коли они помагали ему высѣдати зъ вбзка. Я скоренько засловила назадъ вбкно и нѣчого ббльше не видѣла. Менѣ сердце краялось. Ся пригода попецувала мое спбвчутье для него. Мбй сусѣде, не полинимось мы зъ добрбмъ сусѣдствѣ!

Вббнци ось мы вже й за столомъ. Цецилія посадила мене, пбсла своєї програмы, мѣжъ обома молодими суперниками. И такъ по правбѣ руцѣ мала я пана Вальнесса чорнявого, а по лѣвбѣ пана Вальнесса бѣлявого, — порядокъ, що, мимоходомъ сказавши, мусѣвъ выликати у панѣ Люверсової мале здивованье. Цецилія сѣла напотивъ насъ, щобы тымъ лѣпше пильнувати выконаня нашихъ плянбѣвъ. Поббчъ неи засѣвъ парохъ зъ Люверсі, а она стараєсь розсмѣшити его, мѣжъ тымъ якъ вбнѣ попиває. Она сама смѣє ся сердечно, пбдморгуючи менѣ, щобы мене заохотити до сповненя мого обовязку. Она очевидно думає, що я за повббно забираюсь до рѣчи, а се має по правдѣ свою причину зъ тбмъ, що я стрѣчаю цѣлкомъ несподѣванѣ трудности: оба панове Вальнессы дуже чемнѣ, та цѣлкомъ не улекшують менѣ мого слѣдства — они менѣ ледви вбдповѣдають; щось, сама не знаю що, вбдбирає имъ смѣливбсть. Они дивлять ся на мене якось зъ холодомъ и зъ трѣвогоу, бачить ся червона рожка въ моѣмъ волосю занимає ихъ... А тутъ цѣлкомъ не о се ходитъ, мои панове!

Заледви выйшли мы зъ вбдальнѣ, Цецилія бере мене на ббєзъ:

— Ну, що-жь ты вѣдерыла?

— Я вѣдерыла, що они дуже боязливѣ... а то вже щось значить.

— Боязливѣ! — закликала Цецилія, — бо ты не додала имъ досыть вѣдваци... Ихъ треба заохотити, коли хочешъ, щобы освоились и показали свое нутро!

Се выдалось менѣ розумнымъ. Я имъ зъ-легка додала смѣливости и справдѣ, при нагодѣ кавы, я побачила, що они поволи освоюють ся. Оба для мене спѣвали, оба брали мене по кѣлька разѣвъ до танцю и по кождѣмъ танци я затримувала ихъ на хвильку коло себе, щобы зъ ними поговорити. Пѣдчасъ того вѣсього Цецилія бѣгала неспокойно по салонѣ и якось дивно поводитася: разѣ выбухала безъ причины голоснымъ смѣхомъ, то зновъ перевертала на фортепьянѣ ноты. Вѣднци она неждано зникла, а я зѣ страху, щобы їй не зробилось недобре, пѣйшла вѣ кѣлька хвиль опбѣля шукати за нею.

Я знайшла єи на подвѣрѣ замку, де она мимо вѣчѣрного сумраку ходила прискоренымъ крокомъ впередъ и назадъ, мовъ чоловѣкъ, що пѣсля купели уживає руху. Наблизилася я до неї, але она удала, що мене не видѣти, и дальше ходила, обертаячись до мене плечима. Я закликала єи:

— Цециліє!

— Що?

— Тобѣ недобре?

— Нѣ!

— Що-жь зъ тобою стало ся?

— Нѣчого!

Я заглянула їй вѣ очи, а она сказала:

— Але-жь нѣ... нѣчого! бодай нѣчо такого, чого-бъ я не могла була передвидѣти, якъ бы-мъ була менше щирою!... Скоро ты сюда прибула... зъ своимъ лицемъ

богиня... то заразъ выяснилось, що я не значу вже нічого... Охъ, Боже! Ты тому не винна, що ты така, яка ты в... се значить... я тебе перепрашаю... тобѣ не треба було ще надто кокетувати, моя любенька... Коли дівчина такъ красна, якъ ты... а до того она ще стане кокетувати... ну, тогдѣ добраньчѣ! тогдѣ мы другі пропали!

— Справдѣ, Цециліе, я не знаю, чи маю смѣятись, чи гнѣвати ся... Що се має значити? Якъ же то? ты мене просишь, ты мене благавшь, щоби я студіювала тыхъ двоухъ паничѣвъ...

— Е, добре! ты ихъ студіюешъ ажъ занадто... тыхъ двоухъ паничѣвъ... а они тебе такожь занадто студіюють!

— Ну и що-жь?... чи хочешъ, щоби я перестала?

Она захопила мене за руку:

— О, нѣ! — а по хвилѣ додала зб зворушеньемъ — я дуже дурна! не правда-жь?

Она притулила свою голову до моихъ грудей и стала плакати.

Я потѣшала ея, якъ потѣшає ся дѣти, а она почала нагло зб своєю живостію и вѣжностію:

— Слухай... Менѣ прийшла до головы знаменита думка... ты выбери для себе того, котрый тобѣ лучше сподобаєсь, а я вийду за другого... тогдѣ мы будемо своячками, майже сестрами... се буде знаменито... Оно впрочѣмъ справедливо, щоби ты выбирала передо мною, бо-жь ты зъ кожного огляду стоишь выще вѣдъ мене! Се справедливо... цѣлкомъ справедливо!

— Мое серденько, ты в найлучше сотворѣнне на цѣлѣмъ свѣтѣ, але я не приймаю твого предложеня... и будь о тѣмъ якъ найсильѣйше переконана — панове Вальнессы не в и не можуть бути для мене нікимъ иншимъ, якъ тѣлько твоими женихами. Ся обставина надає имъ въ моихъ очахъ цѣлкомъ освяченый характеръ и не

позволяе менѣ навѣтъ на тѣнь яковсь побѣчной мысли и особистого пожадана, котре було бы грубою оскорбою нѣжности и приязни... Чи вѣришь мець? еси успоковна?

— Вѣрю тобѣ и обожаю тебе!... Ходи, веди дальше свои дослѣды!

Мы вернули до салюну и я дальше занималась моими дослѣдами, та вже ббльше умѣрено, позаякѣ запалъ мае свои небезпечности.

..... На вежѣ бѣе старый годинникъ... що за чарѣ мае се въ ноци и посередѣ лѣсбвѣ!

— Боже великій! друга година по пѣвночи! Не со-ромъ вамъ, панвунцю?

12 червня.

Чи рухъ и розрывка — одно й то само, и чи досыть бути завсѣгды въ руху, щобы бавити ся? Въ такѣмъ разѣ я бавлюсь ажъ занадто. — „Що будемо робити нинѣ въ ранцѣ? що будемо робити нинѣ зъ полудня? що будемо робити нинѣ въ вечѣрѣ?“... Сѣ питаня лунають по цѣлѣмъ домѣ и мы пускаемось на прогулку разѣ пѣшки, разѣ кѣбно, разѣ въ повозахъ, нѣ на що не зважаючи, всьо мимо себе пускаючи, середѣ безнастанного смѣху и гутѣрки, котрѣ намъ товаришать въ поворотѣ, котрѣ зъ нами засѣдають до столу, зъ нами танцюють, зъ нами спѣвають и не опускають насъ навѣтъ на коридорахъ замку.

Нинѣ въ-ранцѣ я хотѣла вѣдсѣжити ся въ паркѣ на самѣтнѣй прогульцѣ въ цѣлковитѣй згодѣ зъ власною моею особою. Я спустила ся крадькомъ зъ моєи вежѣ и була вже ббльше-менше по серединѣ сходѣвъ, наразѣ

короткій, мовь вѣдъ ударѣвъ молотка стукѣтъ, щѣ давъ ся чути понизше на сходахъ, звѣстивъ мене про наближене пана Люверсі, що спѣшивъ имовѣрно до бібліотеки. Я зупинилась цѣлкомъ перелякана... Мала я намѣръ вернути та сховати ся до своєї комнаты, та вже не було часу! Мы стояли въ одну мить одно напротивъ другого — панъ Рожеръ и я. На мѣй видъ вѣнъ нагло зблѣдъ, наче-бъ я була якимъ страховищемъ. Вѣнъ зробивъ заклопотанный рухъ, мовь-бы хотѣвъ уклонитись, та въ тѣмъ змѣшаню опустивъ свою нещасну кулю и она покотилась по сходахъ. Я не въ силѣ описати того безпѣтѣшого выразу, якій прибрало его бѣдолашне лице въ тѣй хвили: се була сумѣшка болю, упокореня и гнѣву. Вѣнъ мѣцно захопивъ ся поруча правою рукою, мѣжь тымъ якъ утяте его праве рамя и скорочена лѣва нога баламкали ся въ воздухъ безъ пѣдпоры. Я скочила въ одну мить кѣлька ступенѣвъ, пѣднесла кулю, побѣгла живенько до горы и пѣдложила ему пѣдъ паху. Вѣнъ впяливъ въ мене свое темно-синє око и сказавъ менѣ коротко тихимъ и поважнимъ голосомъ :

— Дякую вамъ! — вѣдтакъ пѣйшовъ въ свою дорогу, а я въ свою.

Та малá стрѣча мене зъ нимъ троха повєднала. Передовѣмъ я була ему безконечно вдячна за то, що вѣнъ увблѣнивъ мене вѣдъ своихъ жовнѣрскихъ лайокъ, котрыми впрочѣмъ, якъ здаєсь, любивъ такъ подписуватись; по друге, мимо вѣдразы, якою мене взагалѣ наповняють нефоремнѣй сѣтва, я далека вѣдъ того, щѣбъ уважати его внѣшний выгледъ такъ вѣдражающимъ, якъ се менѣ змалювала Цецилія. Вѣнъ однорукѣй и має одну ногу скорочену та й немовъ скривлену, але лице его гарне и благородне, а легкѣй шрамъ на чолѣ цѣлкомъ не поганить его. Правда, лице выгледає дико и выдаєсь трѣхи нѣбы

заяване, но се походить головно зъ запушеного его во-
лося и довгихъ, дуже довгихъ вусбвъ.

Я власне вступила до парку, коли Цецилія мене
зочила зб своего вѣгна: въ три минуты опбсла скакала
она легко, мовь пташка, била мене по травѣ. Я оповѣла
ѣй мою стрѣчу зъ еи своякомъ.

— Ахъ, Боже мбй! язъ вѣнъ мусѣвъ лаяти!

— Цѣлкомъ нѣ.

— Се дивно для мене... Впрочемъ вѣнъ нинѣ въ
добрѣмъ настрою духа... сподѣває ся нинѣ въ вечеръ
свого приятеля.

— Якого приятеля?

— Майора Ебліса... Ты его не знаешь?

— Нѣ, не знаю... Кто се?

— Менѣ здавалось, що я тобѣ вже казала... Се той,
що пбдъ Кульміе спасъ Рожероу житье. Они жили въ
дружбѣ вже зъ давна, ще зъ Сенъ-Сірѣ... Въ хвили, ко-
ли бѣдного Рожера мавъ розбрати гранатъ, панъ Еблісъ
вхопивъ его на руки мовь дитину и вынѣсъ середъ огню
зъ-пбдъ вѣньскихъ копытъ... се дуже красно! И вбдъ
того часу они не перестали бути вѣрными приятелями...
Майоръ Еблісъ знайшовъ навѣтъ способъ, щобы привя-
зали Рожера до житя — намовивъ его писати исторію
той страшной битвы. Они займають ся тымъ субльно...
Панъ Еблісъ приходить часто до него... приносить ему
рѣзні пбдручники потрѣбні до тои працѣ... Вѣнъ самъ
е рѣвно-жъ дуже образовавый и ученый... въ трицятѣмъ
роцѣ майоромъ при головнѣмъ штабѣ... се дуже красно!

— Но скажи менѣ, любенька, чи той панъ не
буде зъ черги третимъ поборникомъ твого сердца?

— Панъ Еблісъ? — закликала Цецилія, — ахъ,
Боже великій! се було бы тѣлько, що выйти за-мужъ за
якогось баечного Змиевича... Вѣнъ острый, страшный...

хочь я его досыть навиджу за-для его приязни для Рожера... Впрочемъ мы ледви видѣлись два або три разы... Вбѣнъ, якъ менѣ здаєсь, глядять на мене якъ на дитину, а я уважаю его мовъ за батька... Но говорѣмъ поважно, Шарльото: не уважаєшь ты, чи не бувъ бы вже часъ рѣшатись межи Вальнессами?

— Менѣ здаєсь, до того нѣчо такъ дуже не на-
пирас.

— Перепрашаю!

— Твоє положенъе мѣжь тыми двома панами не
має для тебе нѣчого неприємного.

— Справдѣ?... и ты сему вѣришь?... А мое серце...
мое бѣдне серце... що ты зъ нимъ робишь?

— Чи оно заговорило?

— Нѣ... но оно нетерпеливе, оно хоче промовити...
Дай ему потрібне слово!

Однакожь я, бачучи, що она тои справы не бере
собѣ такъ дуже до серця, — вѣдповѣла їй на се вже
не знаю якимъ жартомъ и мы обѣ удались до замку,
куды насъ кликавъ звѣнокъ до снѣданя.

Се правда, що выбѣръ межи обома кандидатами є
дуже трудный. Выслѣдокъ моихъ помѣченъ и допытѣвъ
що-до тыхъ двоухъ панѣвъ не перестає бути вдоволяю-
чимъ и прикримъ рѣвночасно: вдоволяючимъ, бо оба они
посѣдають дуже цѣнныя прикметы, а прикримъ, позаякъ
сѣ прикметы выдають ся менѣ рѣвными, якъ у одного
такъ и у другого. Навѣтъ въ ихъ поглядахъ, въ ихъ вда-
чи и въ зверхнѣмъ выглядѣ у нихъ видимѣ подобныя чер-
ты, що очевидно достаточно поясняє ся ихъ близькимъ
своецтвомъ. Однимъ словомъ — думаю, що оба нале-
жать до наилучшого рода молодыхъ людей, якихъ собѣ
лишь можна побажати. Оба они добродушны, посѣдають
змысль до красного, зъ милими здѣбностями, розумъ

трохи звичайный, но завсѣгды гѣдныи признаня, зъ благородными поглядами и зъ нѣжнымъ почутьемъ чести. Суперництво и взаимнѣ претенсїи зносятъ они зъ лицарскою чемностїю, ажъ любо дивити ся.

..Мѣи Боже! Я такъ люблю Цецилію, що бажала бы для неи цѣлкою скѣпченого чоловіка, правдиво выимкового, добѣрну перлу. Та чи розумно се — гонити за идеаломъ, котрый може й не истнуе, коли тутъ пѣдъ рукою есть уже идеаль майже. такъ само рѣдкѣй, якого опѣсла може й годѣ буде вѣдшукати? Чи явїсь вызначный чоловікъ не мае — о скѣлько я можу се поняти — майже завсѣгды блудбѣвъ характеру, рѣвныхъ своимъ здѣбностямъ, котрѣ в нѣбы вѣдворотною стороною его заслугъ? Чи въ дѣйствости нема заборуки щастя для жѣвнїи въ тѣй честнѣй мѣрности, яку заступають панове Вальнессы зъ гѣдностїю и зъ вѣдзначеньемъ?

„Моя драалива совѣсть“ мучитъ ся розвязкою тыхъ великихъ пытанъ, котрѣ дотыкають такъ дорогом для мене особы... Но я справдѣ подивляю той особливый спѣкѣй душѣ, зъ якимъ Цецилія — няй она каже, що хоче — чекае на мѣи судѣ, щобы вѣдтакъ заявити свѣи власный. Що-до мене, то я нѣколи не находила ся въ подѣбнѣмъ положеню, но менѣ здаєсь, що я въ такѣмъ разѣ оказала бы менше спокою, та за те бѣльше особистов рѣшучости. Впрочѣмъ будемо видѣти!

Того самого дня — понедѣль.

Нинѣшний вечеръ перейшовъ не такъ голосно и не такъ повседневно, якъ попереднѣй вечеры. — Притомнѣсть майора Еблїса докинула холоду — сказала Цецилія.

Я думаю, що она лишь піднесла трохи въ гору тонъ нашого малого кружка. — Я вже неразъ въ свѣтъ за-мѣтила той дивный впливъ, якій выкликуе въ товариствѣ черезъ саму свою присутність справдѣ знаменита особа: Мимо своєї волѣ и своего вѣдома вливае она нову душу въ свое окруженье. Чи она говорить чи мовчить, на томъ мало залежить; она есть тутъ и сего досыть. Каждый старася ббльше або менше піднестися до той особы и почуваетъ въ собѣ ббльше жита. Розмова плыве живѣйше и обертаеця около высшихъ предметвъ. Наименшій пытаня прибирають ббльше ваги, забавы мають ббльше спокую и ббльше смаку. Другі бувають несповбйні и тѣшатъ ся заразомъ, що ся особа есть мѣжь ними; чуютъ неначе полекшу, коли она вдбйде, але й жалуютъ того и почуваютъ свое менше значѣнье за-для неприятности ей; постерѣгають се, що они самі не привязуютъ ббльше ваги до того, що говорятъ, бо ся особа того не чув, анѣ до того, що роблять, бо она о томъ нѣчого не знае.

Нинѣ зъ полудня панъ Люверсі поѣхавъ своимъ вбзкомъ на дворець, чтобы зъ-вдтамъ забрати майора Ебліса. Коли приѣхали на подворе, я була — трохи припадково, трохи зъ цѣкавости — въ моѣй гардеробѣ. Почувши туркбтъ колѣсъ, я вдхлила завѣу вдѣ вкна. Панъ Еблісъ збскочивъ зъ вбзка и смѣючися рознявъ рамена напротивъ пана Люверсі, а той, такожь смѣючися, зсунувъ ся по грудяхъ своего приятеля ажъ до самой землѣ. Язъ менѣ здавало ся, въ той малбй дружнбй прислузѣ мѣстивъ ся зворушующій спогадъ на страшну подѣю подѣ Кульміа, и я старалася уявити собѣ напрасній порушеня битвы и горячку герцову на тыхъ двоухъ въ сѣй хвили усмѣхенныхъ и спокбйныхъ лицахъ.

Панъ Еблісъ прийшовъ на обѣдъ до насъ. То муж-

тна середнього росту и трохи тугои поверхности, зъ тымъ острымъ и поправнымъ укладомъ, якій знаменує офіційнѣ въ цивільномъ одязѣ. Треба признати, що на першій поглядъ справдѣ єсть щось незвичайно суворого и навѣть твердого въ его лица: краснѣ холоднѣ черты, темна барва лица, густѣ, въ гору навже-вѣ вусы, дуже чорнѣ и вельми спокѣйнѣ очи — все те впадає въ очи на першій поглядъ и не додає смѣливости. Но найлекшій усмѣхъ, що появить ся на его устахъ, розширює по цѣлѣмъ лица выразъ доброты и додає чоловікови смѣливости. Чоловѣкъ осмѣлюєсь вѣдъ першого разу, коли вѣнъ промовить вѣлька слѣвъ, бо его голосъ єсть особливо лагідный и мелодійный. Се справдѣ розчарованье и приємно чути, якъ та музика выходить зъ-пѣдъ тыхъ страшныхъ вусѣвъ.

Пѣдчасъ обѣду я дѣзнала вѣлька разѣвъ тои приємности, бо я сидѣла при столѣ побѣчь пана Еблѣса. Зъ початку мы обоє мовчали; я була залякана, вѣнъ зновъ на днѣ душѣ може не бувъ хоробрѣйшій вѣдъ мене; а впрочѣмъ, коли вѣнъ має свѣй острый выразъ лица, то я маю свѣй, и я вже неразъ се замѣтѣла, що я зъ початку вывеликую у другихъ щось въ родѣ остраху. Наразъ вѣнъ переломивъ лѣдъ и сказавъ:

— Пань, я чувъ нинѣ про васъ багато доброго.

— Якъ се, пане?

— Я вже знаю, що вы милосерднѣ для несчастливыхъ.

— Пане!...

— Нинѣ рано були вы добросерднѣ для мого приятеля Рожера... Я се знаю.

— Мѣй Боже! Я думаю, що кождый на мѣмъ мѣсци зробивъ бы такъ само, якъ я.

Библиотека найзнамен. повѣстей томъ LI.

3

— Безъ сумнѣву... каждый подаѣ милостиню — но тутъ иде о способѣ.

Я ему сказала, що его похвала менѣ приемлема, бо вѣнъ муситъ разумѣться на добрыхъ дѣлахъ, вѣнъ же буѣтъ для пана Рожера далеко болѣе помѣчнымъ, нѣжъ я, до чога навѣтъ не могла-бъ я мати нагоды.

Вѣнъ похиливъ голову и сказавъ смутнымъ, лагбд-нымъ голосомъ :

— Не знаю, чи я оказавъ ему велику прислугу... коли я его зъ-вѣдтамъ вытягнувъ.

Разпочавши вже разъ бесѣду, не було нѣякои причини перерывати еи и мы не переставали говорити собѣ приемности, при чѣмъ зручно слѣдили нашѣ склонности и погляды на рѣзні рѣчи, особливо на музику Вагнера, котру вѣнъ любить а я не люблю.

На жаль, розмову перервала намъ Цецилія однимъ дивнымъ и дурноватымъ помысломъ. Она стараючись за-всѣгды розсѣмѣшити своего пароха, коли вѣнъ пѣе, впала наразъ на гадку взяти двѣ хвостиками зрослѣй черешнѣ и заложити собѣ ихъ на нѣсъ, при чѣмъ пѣднесла до горы свое гарне личко, щобы утримати ихъ въ рѣвнова-зѣ. Всѣ смѣялись, а панове Вальнессы зъ одушевленьемъ приплеснули въ долонѣ. Тогдѣ Цецилія закликала слу-жачого, розлучила обѣ черешнѣ, положила кожду на окремый тареликъ и сказала до служачого :

— Подайте сей тареликъ панови Анрі Вальнессови, а сей панови Рене.

Пѣдчасъ коли сѣ панове гордо затыкали черешнѣ до дѣрокъ вѣдъ гузиабѣвъ у своихъ сурдутахъ, спогля-давъ майоръ Еблѣсъ на сю сцену широко отвертymi оч-ма. Цецилія постерегла се и сказала до него зб своею зу-ховатою наивностію :

— Вы мабутъ здивовані, пане майоре ?

— Цѣлкомъ нѣ, панѣ.

— Перепрашаю... бо вы маете дуже здєвованый выразъ лица Не ббйтесь, будьте отвєртї... мбй жарть выдасє вамъ справдѣ несмачнымъ, не правда?

— Панѣ, всєо, що вы робите, выдасє менѣ чудеснымъ...

— Нѣ... ваша правда! Се було цѣлкомъ не на мѣсци... но я вамъ заразъ объясню мбй характеръ, пане майоре... Вбнѣ є дуже замотаный и въ дивный способъ змѣшавый, и вы заразъ пбзнаете длячого. Се длячого, що въ менѣ є ангель и чортъ!

— Мбй Боже! — сказавъ панѣ Еблїсѣ, — пбдъ тымъ вглядомъ вы, панѣ, маете багато товаришѣвъ... Мы всѣ маємо въ собѣ ангела, котрого старасємось ббльше або менше слухати, а маємо и дїявола, котрого ббльше або менше старасємось заглушити. А впрочбмъ чортъ, що пбдсунувъ вамъ думку заложити на нбсь черешнѣ, не повиненъ бути дуже лихимъ чортомъ.

— Дякую вамъ, пане майоре! — вбдєазала Цецилія, — въ тбмъ є для мене наука... тблько подана въ лагбдный способъ. Якъ я вже нинѣ рано казала вашбй краснбй сусѣдцѣ, вы для мене правдивый батько.

Панѣ Еблїсѣ уклонивъ ся, усмѣхаючись, и мы стали дальше вести нашу попередню розмову. Коли маю вѣрити певнымъ признакамъ, то той хоробрый воякъ повиненъ бути такъ добрымъ сыномъ, якъ и знаменитымъ приятелемъ. Вбнѣ має поважну и нѣжну привычку говорити: „моя мати“ — и се служити для мене за цѣлковите откровенєе. То слово зъ упоромъ повертає на єго уста: „Се за-для моєи матери... моя мати сєго бажас... сє подобасє моєй матери“... Въ одибй хвили розсѣяннє выхопилосъ єму навѣтъ слово „мама“! Єго смаглає лице зъ-легка почєрвонѣло и вбнѣ поправивъ ся. Но сє дитяча

*

назва, выражена тымъ лагбдымъ голосомъ и тымъ мужескимъ лицемъ, не була безъ чару.

По обѣдѣ приступила Цецилія зб своею неэробвнаю веселостію до майора и подала ему руку на знакъ заключена зб нимъ мира. Въ однѣмъ кутиву они досыть довго розмовляли зб собою, споглядаючи вѣдъ часу до часу на мене; зб того я могла заключати, що они говорятъ про мене. Опбсла Цецилія, переходячи поузъ мене, шепнула менѣ въ ухо:

— Моя люба! ты робить спустошена въ головнѣмъ штабѣ!

Я не бажаю робити спустошена, но коли се значить, що моя особа для него симпатичною, то я признаюсь цѣлкомъ отверто, що се мене дуже тѣшитъ.

Въ хвилию пѣзнѣйше попросили мене що-небудь заспѣвати. Я маю досыть сильный и вправлений меззосопрановый голосъ, але я зовсѣмъ не люблю пописуватись публично, всѣ се знають и лишаютъ мене звычайно въ спокую. А однакъ я сѣла при фортепьянѣ и зачала арію зб Нормы *Casta diva*. Немало я эдивувалась и не менше згрызала ся, побачивши по кѣлькохъ тактахъ, якъ майоръ Еблїсъ отворивъ дверь сальону и зивѣъ. Я уважала се не конче чемнымъ. Та мимо того я добувала дальше мои звуки зб совѣстною старанностію, якои я уживаю при кождѣй работѣ. Власне себичила я спѣвъ середъ пѣдхлѣбного шепоту, коли панъ Еблїсъ зновъ явивъ ся и приступивъ до мене.

— Панъ, — сказавъ вѣнъ, и показавъ на вѣкно, що було отворене за-для вечѣрного тепла, — тамъ на дворѣ сидить Рожеръ на лавочцѣ. Вѣнъ буде вамъ безконечно вдячный, коли вы зволите ще разъ повторити сю арію зб Нормы.

— Дуже радо! — и я зъ радбстю почала зновъ спѣвати.

Мѡй трудъ не оставъ ся безъ правдивои нагороды. ПанѢ Люверсова стояла пѡдчасъ мого спѣву при вѡкнѣ и сѣяла зъ радости, а въ хвили, коли я вставала вѡдъ фортепяна, перехилилась она на двѡрь и обмѣняла ся вѡблѡкома словами зъ своимъ сыномъ. Она пристушила вѡдтакъ до мене, обняла мене и сказала зъ зворушевьемъ:

— Дякую за него и за себе! по довгѡмъ часѣ першій разъ бачу промѣнъ щастя въ его очахъ.

Се правдивый успѣхъ для мене, коли я выкликала того дикуна зъ его норы. Я на се справдѣ горда и по тѡмъ всѣмъ иду цѣлкомъ щаслива спати.

25 червня.

Вѡдъ вѡсьмохъ або десятохъ днѣвъ я перервала мои записки. Давный мѡй непокѡй опанувавъ мене, бачите, на ново — я боялась надати моимъ мрѣямъ тѣлесну статью, списуючи ихъ на тыхъ листкахъ; маючи въ тѡмъ уподобанье, боялась я скрѣпити вражѣня, котрымъ було бы лѣпше дати розбити ся въ воздухъ... И зновъ моя бабуня безъ своєї вѣдомости заохотила мене йти за моюю погубною склонностю та продовжати сѣ довѣрочнѣ вѡдшошеня мѣжь моимъ дневникомъ а мною самою.

Коли я инѣ рано прийшла до еи кѡмнаты пожелати йи доброго дня, она поцѣлувала мене нѣжнѣйше, якъ звичайно, вѡдтакъ затримуючи одну мою руку промовила:

— Чи ты не маєшь нѣчого менѣ сказати, дитинко?

— Здасць, нѣ, бабуню.

— А!... Панъ Еблісь до тебе залицяець, не правда?

— Не знаю, чи панъ Еблісь до мене залицяець, дорога бабуню, бо вбнѣ нѣколи не сказаць менѣ навітъ слова, котре бы хочь зъ-далека подабало на освѣдченье. Но адасць, вбнѣ любить бути въ моёмъ товариствѣ, вбнѣ говоритъ до мене зъ певного рода поважаньемъ, до-вѣремъ, а рѣвночасно зъ несмѣливостью, чого у него не видно супроти другихъ особбѣ. Вбнѣ звертаець до мене зб всѣмъ, що тѣлько говорить, и уважае на найменшій рѣчи, якѣ я говорю, якъ коли-бъ кожде мое слово було перлюю... Коли се значить залицятись до женщины, то я справдѣ думаю, що вбнѣ до мене залицяець.

— Я се замѣтила, — сказала бабуня поважно, — и оно тобѣ не докучливе..

— Нѣ.

— Нѣ... певно, що нѣ... але завсѣгды ще нема огню въ стрѣсъ? ге? Ты въ него не залюбилась?

— Чи я залюбилась? Нѣ.

— Но вбнѣ тобѣ подобаець?

— Трохи.

— Тагъ... ну, менѣ такожь! Слухай, дорога дитинко, мы сюда не приѣхали шукати мужа, але коли его тутъ знаходимо, то всео одно, взяти его тутъ чи де инде... не такъ же? Але ты розумѣешь, моя голубко, що се справа дуже важна, надъ нею треба подвѣино застановитись... Що-до мене — я заразь, якъ тѣлько завважала поведенье того пана, не залишила и трохъ мінуть, щобъ не розвѣдатись про него де-що у панѣ Люверсовои, ба що ббльше, я писала навітъ до Парижа — розвѣдувала ся зб всѣхъ сторбнѣ... Ну, и якъ здасць, зб всѣхъ тыхъ доходжень выходить, що не слѣдно нѣякихъ тяжкихъ закидбвѣ противъ него, навпаки! Но позволя, ди-

тинко... Знай добре, що нѣ моя нѣ взагалѣ нѣчия гадка не смѣ впливати на твои особисті почуваня... Не слѣдно нѣякихъ поважныхъ закидбѣвъ — ось и все. Фамілія, добре имя, навѣтъ маєтокъ — все прилично, все вѣдповѣдне... Та мимо всего я тебе закликаю, любя дитинко. не дай себе занадто скоро и занадто легко порвати першому вражѣню! погоди трохи, треба его зглубити... Я тебе такъ знаю, голубко... ты була-бѣ дуже нещаслива, якъ бы не була щасливою! Ты е зъ тыхъ, що не люблять два разы, а такі не можуть помылити ся... Коли отворишь сердце для нѣжного почуваня, або инакше сказавши — коли любовь до твоего сердца завита, она тамъ на все полишить ся, она тамъ засяде мовъ на королѣвскімъ тронѣ, котрый опускають лише разомъ зъ жьтьемъ!

Ангель, котрый — якъ Цецилія каже — сидитъ въ менѣ, вышептавъ менѣ вже давно, лише въ менше щирыхъ виразахъ, тѣ правды, що ихъ бабуня высказала зовсѣмъ голосно. Вбнѣ сказавъ менѣ бути осторожною; вбнѣ менѣ шептавъ, той ангель, що моя перша любовь буде одноккою, всемогущою, вѣчною, та що треба буде або на неи згодити ся, або за-для неи вмерти.

Се вправдѣ лишь краснѣ слова, но я ихъ вѣдчуваю. Любити мужчину, котрый заслугоу на мое цѣлковите привязанье и на поважанье, и бути любленою — ось моя мрѣя! Чи була-бѣ се правда, суца правда, що я знаходжу ся такъ близько, такъ дуже близько осягненя еи?... Розгляньмось трохи.

Що такій мужчина, якъ панъ Еблѣсь, зъ приемною и заравомъ поважною поверховностю, зб знаменитымъ образованьемъ, зъ выимковыми заслугами, зъ характеромъ рѣвночасно героичнымъ и лагбднымъ, — що такій мужчина майже совершеный чоловікъ, вѣдповѣдае всѣмъ

бажанямъ жѣвочого сердца, се рѣчь цѣлкомъ природна. Що молода дѣвчина, видячи, якъ тая выбрана натура вдзначаетъ ей особливими взглядами, чувъ въ тѣмъ для себе честь и поважанье; що она знаходить особливу признанность въ щоденномъ приставаню зъ тымъ высшимъ разумомъ и зъ тою красною душею; що она почуває майже упоенье на думку, що се недавно довѣроче приставанье може перемѣнитись у вѣчну звязь, нема нѣчого яснѣйшого и природнѣйшого!

Але що менѣ на нещастье выдаеь меньше природнымъ а ббльше непевнымъ — то пытанье, чи такій чоловікъ, якъ панъ Еблїсъ, котрый, здаеь менѣ, на цѣлкомъ свѣтѣ мбгъ бы выбрати гбдну для себе товаришку пбеля власного уподобаня — чи мбгъ бы вбнѣ въ такъ коротекимъ часѣ рѣшити ся зб своимъ выборомъ на сторону той блѣдой маячливой Шарльоты. Чоловѣкъ такъ легко вѣрить въ то, чого собѣ бажае! Та чи не мылюсь я? Чи я не жертва якои поверховнои чемности котру вбнѣ звертае въ мою сторону, не могучи зъ нею звернутись куды инде?... Чоловѣкъ на селѣ... нудить ся. Вбнѣ видить, що всѣ окружають Цецилію, мене-жь занедбукють... вбнѣ знаходить се трохи несправедливымъ и звертае на мене трохи уваги за-для любви ближнього.

Чи тблько длатого? А прецѣнь, коли я не мылюсь, вбнѣ не повиненъ бути зббнымъ — лишъ для самои розрывки мутити спокбй женщины!

Но якъ могла я подобатись ему? чимъ заслужила на се? Коли й маю деякѣ заслуги, то вбнѣ про нихъ не може знати, бо-жь я не такъ легко выкрываю ся и не зраджую своихъ тайнь. Я не кажу ему нѣчого, крбмъ того, що можу сказати — рѣчи повседневнѣ.

Знаю то добре, що я досыть гарна, и безъ сумнѣву на першій поглядъ е се приманою навѣтъ для такого чо-

ловѣка, якъ вѣнъ. Но якъ бы лишь о се ходило, то зновъ кѣлько краснихъ вѣдъ мене женщинъ мбгъ вѣнъ видѣти на свѣтѣ?

Застановляючись глубше надъ тою рѣчию, здаєсь менѣ, що въ его очахъ найголовнѣйшою моею честнотою, що може розбудила для мене у него симпатію, єсть правдиве мое спбвчутѣ для его приятеля Рожера. Очевидно привязъ для пана Люверсі єсть у него пануючою пристрастію и вѣнъ любить всьо. що тѣлько пѣдхлѣбляє тѣй его пристрасти. Вже въ день его приѣзду я, безъ свѣдомости, поласкала сю слабу его сторону, а вѣдтакъ уже бѣльше зъ розмысломъ шукала я неравъ нагоды доторкнути ся сєи нѣжнои струны его сердца. Треба знати, що вѣдъ кѣлькохъ днѣвъ панъ Рожеръ, за впливомъ пана Еблїса ставъ нашимъ звычайнымъ товаришемъ. Першого разу, якъ за намовою майора згодивъ ся засѣсти посередъ насъ за столомъ, було велике здивованье и велика радѣсть, особливо для его матери. Бѣдна жѣнка зъ радощѣвъ ажъ сіяла. Вѣнъ давъ обстригти собѣ волоса и поправивъ свѣй звычайно дуже заведбанный одягъ. Его красне, блѣде и дике лице поволи розъяснилось и стало лагбднѣйше въ нашѣмъ товариствѣ, хочъ оно ще захраюєсь и страшно кривить ся за кождымъ разомъ, коли найменша обставина пригадає ему на уломнѣсть — на прикладъ, коли вѣнъ потребує чужои помочи, щобы собѣ послужити при столѣ, сѣсти або встати. И въ такъ дробныхъ обставинахъ я знаходжу способъ заявити ему правдиве спбвчутѣ, яке вѣнъ будить у мене. По обѣдѣ сѣдає вѣнъ звычайно въ огородѣ на одну зъ лавокъ, що стоять пѣдъ вѣкномъ. Недавно тому вечеромъ завважали мы обѣ зъ Цецилію, що ему невыгѣдно сидѣти на лавцѣ, и мы дали собѣ знакъ. Цецилія побѣгла до сальону и наазбирала цѣлу купу подушечокъ та подала менѣ ихъ черезъ вѣк-

но, я зновъ подавала одну подушечку по другбй панови Еблісови, а той пробовавъ такъ ихъ уложити, щобъ они підтримували рамя и ногу Рожера. Але вбнъ поводитивъ ся зъ тымъ непрактично. Я, передразнюючись, зганила его незручність и сказала до пана Люверсі: „Позвольте менѣ, пане!“ вбдтакъ уложила я подушечки зъ перешаючою зручністю женщины. Коли панъ Люверсі трохи заклопотаний дякувавъ менѣ, сказавъ до него весело панъ Еблісъ: „Що за добра сестра милосердя! не правда, Рожере?“

Панъ Еблісъ выдавсь менѣ ббльше вдячнимъ за тѣ незначні услуги, нѣжъ той, для кого я прямо ихъ чинила. Въ такихъ випадкахъ звертає вбнъ на мене глибокій, задумчивый и справдѣ, здаєсь менѣ, зворушений поглядъ. Впрочбмъ почуваня, якї вбнъ має для мене, не зраджують ся лишъ тыми легкими ознаками вдячності и якимсь родомъ приємності, зъ якою вбнъ здаєсь шукає мого товариства и розмовы зб мною... Мбй Боже! чи сего досить, абы розумно було отворити мое серце? абы въ нѣмъ плекати се уподобанье, котре безперечно є ще перелетною мрѣєю, але завтра, коли я єму вбддамъ ся, може выродитись въ безконечну пристрасть?...

5 липня.

Нинѣ рано, майже по безсоннбй ночі я встала рано, сказати-бъ о сембй годинѣ и постановила зробити щось незвычайного. Я взяла пбдъ паху свбй дорогій дневникъ, въ одну руку парасольку, а въ другу бамбусову скринку зъ приборами до писаня, и выйшла крадькомъ зъ пбвнчннн вежѣ полудневою брамою. Зъ тыхъ

дверей выходит велика дорога, а зъ той дороги на лѣву сторону веде крута алея, при кѣнци алеѣ находят ся лѣсокъ, а въ лѣску стоят статуя Флоры, Цереры чи Помоны збъ звычайнымъ сѣльскимъ столомъ и трома крѣслами. Се чудове мѣсце, особливо въ красный лѣтний ранокъ, якъ нинѣшний. Тутъ пануе якійсь таемничій сумракъ, листья на деревьяхъ вяже ся въ густу сѣтку, крѣзъ котру ледви можна доглянути кѣлька щѣлинь синього неба. Сонце кидает тутъ и тамъ на пѣсокъ, на крѣсла, на плечѣ богинѣ кѣлька свѣтлыхъ пасемъ, кѣлька промѣнѣвъ, котрѣ выглядуют, мовь-бы переходили крѣзъ мальованѣ шибѣ церковнѣ. Неозначеный запахъ розходит ся зъ помаранчевыхъ цвѣтѣвъ, зъ рожѣ, зъ бѣлыхъ китицъ акацій — а на закѣиченье чути, якъ зъ невидимой пропасти доходить мелодійный лепетъ потѣчка, котрый наводнюе лебедный ставокъ и переходить кудьсь, не знати куды.

Такъ само не знати, длячого панна Шарльота Еррѣвна впала на думку выбрати се роскошне мѣсце, щобы тутъ спасати пригоды вчерашного вечера. Може она хотѣла оправити богато въ золото и въ цвѣты оденъ поединчий эпизодъ своего дѣвочого жита, — котрый — якъ бы Богъ на се позволивъ въ своей добротѣ — мѣгъ бы стати ся першою стороною жита женщины

Вчера по обѣдѣ мы розбѣшлись пѣсля вашего щоденного звычайу по замковѣмъ подвѣрю вдѣтхнути свѣжимъ воздухомъ, змѣшанымъ зъ запахомъ цвѣтѣвъ и цигаръ. Панъ Люверсі куривъ, розцѣршился на своей улюбленой лавочцѣ середь подушекъ, котрыми мы его щедро обложили. Цецилія, завсѣгды рухлива мовь звѣзда, нѣ зъ сего нѣ зъ того впала на нещасливый помысль побавитись кулею своего свояка. Насампередъ она боязливо оглядала еи, вдѣтакъ стала смѣливѣйша, вявала еи до

рукъ и стала нею робити рухи, мовъ бы була на ловахъ. Їи отецъ приславъ їй передъ кѣлькома днями малу рушничку и она постановила выгубити неку всѣ крѣлики и всѣ вывѣрки въ паркѣ. Поки-що она почала при помочи тои кулѣ вправлятися, якъ поводити ся зъ оружемъ: пѣдносила кулю до плеча, вѣдтакъ мѣрилась нѣбы до крѣликѣвъ, котрыхъ зображали панове Анрі и Рене Вальнессы. Мѣжь тымъ я бачила, якъ панъ Рожеръ болѣзно морщивъ бровы, а майоръ Еблїсъ кусавъ вусы. Я кидала до Цециліи острїи погляды, но се бувъ даремный трудъ. Заохочена надмѣрнымъ подивомъ обохъ своихъ обожателѣвъ, она посунула свою легководушнѣсть до жорстокости — пѣдложила кулю пѣдъ паху и пробовала їти зъ одною ногою у воздухъ, якъ ходивъ бѣдный, кривый еи своякъ. Зъ великою повагою и безъ тѣни злобы зробила она такъ кѣлька крокѣвъ по подвѣрїю, абы лишъ — якъ говорила — перекопати ся, чи се дуже недогѣдно. Панъ Рожеръ пробовавъ смѣятися, но его чоло покерыло ся гнѣвомъ. Я се спостерегла и пѣдбѣгла до Цециліи, щобы зробити еи уважною, та панъ Еблїсъ мене випередивъ. Вѣнъ мѣткою прискочивъ до неи и сказавъ їй зъ живостїю на-пѣвъ тихимъ голосомъ кѣлька слѣвъ, котрыхъ я не чула. Но я зачула добре, якъ Цецилія вѣдповѣла ему:

— Завсѣгды науки!

— Сеся дуже заслужена, здаєсь менѣ, — вѣдказавъ панъ Еблїсъ.

Їи мовъ опанувало; она вагала ся хвильку межи своимъ чортомъ и своимъ ангеломъ, вѣдтакъ скорымъ крокомъ зблизилась до дому, зъ-легка оперла кулю о лавку и вѣдорвавши зъ корча, що окружавъ вѣсно, галузку ямину, хотѣла еи вложити до дѣрки вѣдъ гуаника зъ сурдутъ пана Люверсі.

— Най я тебе увѣтчаю, свояче! — промовила она весело.

Рожеръ вырвавъ ѣй цвѣтку зъ руки и кинувъ на пѣсокъ.

— Ты дурна! — сказавъ вѣтъ, заразъ поднявъ ся и зъ-легка менѣ вклонившись, пѣйшовъ до себе.

Коли вѣтъ вѣддаливъ ся, Цецилія заломила руки и стиснула плечима:

— Ё хвилѣ, — влинула она — въ котрыхъ бы я хотѣла позбавити себе житя! — и опустила на лавку, закрыла собѣ лице руками и мы чули, якъ она хлипала.

Мы переглянули ся зъ паномъ Еблѣсомъ значущо и усмѣхнулись. Вѣдтакъ вѣтъ нахиливъ ся до Цециліи и промовивъ:

— Успокойтесь, панѣ! Се роспука безъ потреби... за такую дробницю?... дитинство!... Але чекайте, — додавъ вѣтъ, подносячи галузку ямину, — чи хочете, щобъ я вѣднѣсъ до него вашу цвѣтку?

Середъ плачу она дала знакъ, що хоче того, вѣдтакъ трохи поднесла голову и усмѣхаючись до пана Еблѣса середъ слѣзъ додала:

— Завсѣгды батько для мене!

Мы вѣдтакъ вѣддалили ся трохи, щобъ она на самотѣ прийшла скорше до себе.

Всѣ гостѣ панѣ Люверсови проходжувались громадками, розмовляючи въ пѣвъ-голоса, неначе очарованѣ красою вечера, котрый бувъ теплый и величнѣй. Яснѣй мѣсяць обливавъ своимъ блискучимъ сяєвомъ широке подвѣре, прозрачнѣ мовѣ сѣбнѣй промѣнѣ спочивали на водѣ ставку, на серединѣ котрого два великѣ лебедѣ спали непорушно въ снѣжнѣй своѣй бѣлости. Розмовляючи о цѣлкомъ рѣвнодушнѣхъ рѣчахъ ходили мы зъ паномъ Еблѣсомъ туды и назадъ межѣ берегомъ

ставка и першими деревами доъзду, котрого нутро выдавалось середъ той цѣлон ясности мовь катедра о пѣвночи. Пѣсля короткого мовчаня промовила я до пана Еблїса :

— Така приемле и тиха сцена мусить лежати въ особливѣй суперечности до вашихъ воєнныхъ спогадѣвъ... не правда-жь, пане майоре?

Вѣнь зупинивъ ся :

— Хибѣ вы посѣдаєте даръ другого зору? — спытавъ вѣнь мене здивованый.

— Я маю заледви даръ першого зору, — вѣдповѣла я — бо я дуже короткозора... Но дячого вы про се пытаєте, пане?

— Бо власне въ тѣй хвили мои спогады вѣдносились якъ-разъ до одной сцены зъ мого воєцкогo житя... до одного вечера, якъ ось сей, та не такъ приемного, хочъ такъ само спокѣйного.

— Чи не могла бы я про се дѣзнати ся?

Вѣнь завагавъ ся, зѣтхнувъ, вѣдтакъ легко склонивъ ся.

— О мѣй Боже! чому нѣ?... Я стоявъ тогдѣ пѣдъ Мецомъ. У вечѣрь, про котрый говорю, 27-ого жовтня, дѣставъ я припорученьє: занести певнї росказы, котрыхъ змѣсть бувъ менѣ ажъ надто вѣдомый... Я мавъ головно повадержати оденъ зъ нашихъ реѣментѣвъ, котрого нумеръ вже выпавъ менѣ зъ памяти. Я здѣгнавъ его и справдѣ задержавъ. Я мавъ уже вертати... лишъ мусѣвъ зачекати, щобы мѣй кѣнь трохи высапавъ ся. Мы находились близько села, що звалось мабутъ Кольомбей. Страшнї гучѣ, що шалѣли въ тыхъ нещастныхъ дняхъ, успокоились на кѣлька годинѣ; спокѣйный мѣсяць вѣдбївавъ ся въ калабаняхъ воды, що стояли по поляхъ... Уява робить дивнї скоки. Розумѣе ся, що нема нѣякои

звѣзи межи нашимъ веселымъ теперѣшнымъ окруженіемъ, а тамтѣми сумными багнами, але ось мѣсячне сѣяво на водѣ, пригадало менѣ ихъ въ той хвили... а тѣ красні спячі лебедѣ выкликали въ мене образъ драгоноу, що мене супроводили и стояли такъ само, якъ ось тѣ лебедѣ, не порушно въ своихъ бѣлыхъ плащахъ.. Региментъ, въ ожиданю новыхъ розказовъ, стоявъ въ рядахъ, зъ оружемъ при ногѣ. Розложили велику ватру, а побѣчъ неи вблѣкохъ офіциробъ зъ сумнымъ выразомъ лица розмовляли тихимъ голосомъ... Поголоски про капитуляцію кружили мѣжъ вѣйскомъ уже вѣдъ попередного вечера... Полковникъ, зрѣлый вже мужчина, зъ сивавымъ вусомъ, походжувавъ самѣтно въ певибѣмъ вѣддаленю туда й назадъ та мнявъ у руцѣ розказъ, що я ему прииѣсь. Нагло зблизивъ ся вѣнъ до мене и пѣрвавъ мене за плече :

— Ротмістре! — сказавъ вѣнъ зъ наголосомъ чоловіка, котрый задумує смертельно образити другого, — прошу васъ о два слова! Вы приходите зъ головної кватирь... вы повинні бѣльше знати нѣжъ я... Се вже конецъ, не правда-жъ?

— Пане полковнику, такъ кажутъ и я тому вѣрю.

— Вы тому вѣрите?.. Якъ вы можете въ щось такє вѣрити?

Вѣнъ опустилъ мое рамя, зробивъ вѣлька крокѣвъ, вѣдтакъ нагло приступивъ до мене и глянувъ менѣ прямо въ очи.

— Отже невольники?

— Мабуть, пане полковнику.

Зновъ настала тишина. Вѣнъ стоявъ напротивъ мене, зануренный въ тяжкѣй задумѣ, вѣдтакъ подѣвѣсь голову и запытавъ зъ незвычайнымъ зворушеніемъ въ голосѣ:

— А хоругви?

— Не знаю, пане полковнику.

— А, не знаете?

Зновь вѣдступивъ вѣдъ мене и ходивъ на сторонѣ туда и назадъ пять або шѣсть минутъ, вѣдтакъ вѣнъ выступивъ опередъ своихъ людей и закликавъ розказующимъ голосомъ:

— Хоруговъ!

Пѣдофіцаръ, що носивъ хоруговъ, выступивъ зъ ряду. Полковникъ вхопивъ держакъ одною рукою, а другою давъ знакъ добушамъ и закликавъ:

— Ударте вѣ бубны!

Бубны заgrimѣли.

Полковникъ зъ пѣднесеною високо хоругвою приступивъ до ватры: оперъ держакъ обѣ землю, повѣвъ окомъ по кружку офицарѣвъ и вѣдерывъ голову. Они всѣ пѣйшли за его примѣромъ. Жовнѣры, котрѣ на всю пильно глядѣли, стояли вѣ смертельнымъ мовчанку. Вѣнъ вѣдтакъ хвильку завагавъ ся... я видѣвъ, якъ его уста дрожали, а его очи впили ся зъ выразомъ невымовного жалю вѣ славну плахту зъ подертого шовку, сумный образъ вѣтчины. Вѣбиди рѣшивъ ся: прилягнувъ на одно колѣно и зъ-вѣльна спустивъ орла на палаючу ватру. Нагло бухнула яснѣйша полонь и освѣтила блѣдѣ лица офицарѣвъ. Декотрѣ плакали.

— Ударте вѣ бубны! — кликнувъ полковникъ — и вѣ-друге заgrimѣла сумна батерія змягченыхъ дощемъ бубнѣвъ.

Вѣнъ нарядивъ свое чакѣ и приступивъ до мене:

— Пане ротмістре, — сказавъ вѣнъ якъ найтвердимъ голосомъ, — коли повернете, то оповѣджете безъ жадного розмыслу, безъ жаднѣснѣного всебо то, що вы тутъ бачили!... Прощайте!

— Пане полковнику! — сказавъ я, — чи позволите менѣ васъ обнять?

Вбнѣ сильно потягнувъ мене до своихъ грудей и притискавъ до себе, немовъ хотѣвъ мене задушити:

— Охъ, бѣдный мой хлопче! — шептавъ вбнѣ, — бѣдный хлопче!

Въ сѣмъ мѣсци своего оповѣданя панѣ Еблїсѣ вбдвернувъ ся и я чула, якъ вбнѣ сплакнувъ. Я не могла стриматисѣ, щобъ не стиснути ему руку... Вбнѣ выдавъ ся здивованымъ и сильно потиснувъ мене за руку:

— Не правда-жь? вы розумѣете все, що чоловікѣ вбдчувае въ такихъ хвиляхъ?

— Такъ, вбдчуваю.

Коли я хотѣла взяти свою руку, вбнѣ ви легко затримавъ и додавъ:

— Коли-бъ що-небудь на свѣтѣ могло затерти въ памяти такій почуваня, то се була бы хвиля така, якъ власне теперь!

Я не вбдповѣла нѣчого, а вбнѣ пустивъ мою руку. Уйшовши мовчки кблька крокбвъ, я запытала:

— Чи не часъ бы намъ вже йти?

— Ахъ, все, чога лишъ забажаете!

И мы повернули до дому.

Ббльше нѣчого. Але-жь вбдъ чоловіка такъ повдержного, такъ чемного, чи не есть се богато, чи не есть се все?... Бго слова, коли я собѣ ихъ пригадую або вбдчитую, выдають ся менѣ майже безъ значѣня, але выразъ, въ якимъ вбнѣ ихъ сказавъ, той наголосъ, такъ глибокій, такъ нѣжный, такъ сердечный — чи не есть се выразъ сердца, котре жертвуе ся, выливаеся, вбдчае ся? Справдѣ, я тому вѣрю — и коли маю судити пбся себе самои, то власне така хвиля есть хвилюе, въ котрбй двѣ душѣ себе дотыкають и такъ тѣсно зливають

ся зъ собою, що одна належить до другои на вѣки, на земли и на небѣ .. Мбй Боже! молю тебе учини, щобъ я не помилила ся!

13 липня.

Вдѣ кількаохъ днѣвъ я не могла здобутись на вдвагу взяти за перо. Не знаю, що тутъ дѣе ся, не знаю, що за злющій геній заворушивъ чародѣйною дѣскою замокъ и огбрчивъ усѣ душѣ, заостривъ усѣ характери и перемѣнивъ усѣ сердца — ахъ! зъ вынмкою мого.

Першй ознаки сеи перемѣны показали ся таки то самого вечера, котрый полишивъ на менѣ такъ щасливе — и боюсь, чи не алудне вражѣнне. Коли я попрацала ся въ паномъ Еблїсомъ и прилучилась до Цедилїи пдѣ въкномъ салбону, то менѣ выдало ся, мовбы она на мене нахмурилась и я спытала о причину. Пбсдя свого звичаю она дала себе трохи просити, заки менѣ сказала, но коли я стала на неи напирати, она потягнула мене пдѣ корчъ бозу и заявила менѣ, зъ видомъ поваги и огбрчїня, цѣлкомъ невластивого на еи лицї, що я зла приятелька, цѣлкомъ занедбую еи справу, зраджую еи довѣре та що я Богъ зна' въ чбмъ шукаю розрывокъ, пдчасъ коли она висить у воздуху межї своими обома женихами та знаходить ся въ страшно труднбмъ ба навѣтъ въ смѣшнбмъ положеню. Я похилила голову пдѣ тою бурею, признаючи въ душѣ, що я по части заслужила на тї докоры — що я вдѣ якогось часу справдѣ стала займатись ббльше своими власными, нѣжъ еи справами. Я успокоила еи по спроможности, заслонюючи трудностю выбору и обѣцюючи вдбнути зъ

нею въ ближайшій будущности рѣшучу наряду и поконтати нашу спблвну нерѣшучбсть.

Здаеть ся, що въ тѣмъ самбмъ часѣ повсталала далеко поважнѣйша суперечка межн майоромъ Еблїсомъ а паномъ Люверсі. Зѣ якои причины? — Сего нѣхто не мбгъ менѣ сказати. Я лише чула вбдѣ панѣ Шагровои, що панъ Люверсі, котрый пбсле малои сцены въ Цецилію пбйшовъ бувъ до своои комнаты, вѣйшовъ зновъ на подворе, приступивъ до пана Еблїса въ хвили, коли я зѣ нимъ розлучила ся, и оба подались пбдѣ темне склепнѣнне ален. Було чути, якѣ они оба говорили о чѣмъсь зѣ необычайною живостію. Панѣ Шагорова казалала менѣ, що особливо голосъ пана Люверсі зраджувавъ майже шаленный гнѣвъ або ббль. Вбдтакъ видно було, якѣ они оба мовчки переходили впоперекъ подворя, при чѣмъ панъ Еблїсъ пбдпиравъ своего приятеля, котрый, якѣ здавалось, ступавъ ще зѣ ббльшимъ трудомъ, нѣжѣ звычайно. Въ кблька хвилъ опбсле покликвали зѣ найббльшимъ поснѣхомъ паню Люверсову, бо сынъ дбставъ сильный атакъ нервовый . Въ наслѣдокъ того припадку вбнѣ два або три днѣ не показувавъ ся межн нами.

Зновъ же панъ Еблїсъ о тѣмъ часѣ дуже насъ за-недбувавъ — замыкавъ ся майже на цѣлый день зб своимъ приятелемъ або уганявъ зѣ нимъ по поляхъ, такѣ що мы его видѣли лише въ часѣ обѣдбвъ. Вбнѣ бувъ видимо сумный и мовчаливый, его поведѣнне зб мною було клопбтливе, его бесѣда була повна нечуваного майже удаваного холоду. Коли-бъ менѣ було можливо подумати. що въ его суперечцѣ зѣ паномъ Рожеромъ вела ся рѣчь про мене та що Рожеръ очернивъ мене передѣ паномъ Елїсомъ, то справдѣ я мусѣла бы тому повѣрити. Но се зѣ мои стороны очевидно лишень догадка безъ всякои основы. Впрочемъ яка бы и була причина ихъ не-

згоды, то завжди ова не полжила вѣякою слѣду Дружна ихъ звязъ выдаєсь навѣть тѣснѣйшою, якъ коли-небудь; можна бѣ сказати, она скрѣпила ся якимсь новимъ вузломъ. Ся рѣзниця особливо видна въ особѣ Рожера, котрый въ своїхъ вѣдношеню оказує до пана Ебліса якусь невымовну сердечность, неначе-бѣ хотѣвъ щось направити. Очевидно, неправда по его сторонѣ. Тільки яка неправда?

Панъ Люверсова знає те зъ певностію бо она стала ббльше задумчивою, нѣжъ звичайно. Вѣдай по причинѣ заразы и моя бабуня выдаєсь такожъ якась несвоя, ба навѣть панове Вальнессы, такъ само якъ ихъ сестры, куняють по кутахъ.

Що-до мене — я не буду роводитись надъ тымъ, щб я вѣдчуваю. Я влѣтала до неба мѣжъ звѣзды, та нагло подтяли менѣ крыла и я впала цѣлымъ тягаромъ на землю. Ось и всео. Я стараюсь забути ту промѣнству злуду одной хвилѣ — та не мсжу. Боюсь, що я сего не зможу нѣколи.

22 липня.

Чи не за скоро выбила собѣ надію? Менѣ здаєсь, що по тѣй таємничѣй бурѣ вертає всео до звичайного порядку. Панъ Еблісъ дбанаєсь певно якоисъ великою непримемности, когра зъ початку затемвила у него всѣ вншій почуваня и лише зъ трудомъ, здаєсь, мусѣвъ вѣбнъ надъ нею заправувати. Но вѣбвци вѣбвъ прогваєть поволи ею хмару и, якъ здаєсь, цѣлкомъ осягнувъ попередну свободу ума. Рѣвночасно вѣбвъ повернувъ до своихъ привичокъ ровмовляти зб мною мило й довѣрчиво, хочъ

я все нахождю у него, коли вѣтъ близько мене, якійсь примусъ и смутокъ. Мѣжь тымъ вѣтъ крѣе пѣдъ свою поважною поверхвностію великій настрѣй до веселости, котру именно Цецилія має особливый даръ выдѣлгати. Сей фантастичный и чудовый, честный и шаленый характеръ занимае его и розвеселюе; вѣтъ ганить и любить сѣ выбаги, сѣ повабнѣй а заразомъ смѣшнѣй цсоты, въ якихъ она має уподобу.

Вчера рано на прикладъ она забажала попробовати своѣи рушницѣ и своѣи зручности въ лѣсѣ, що припирае до парку. Мы всѣ прилучились до неѣ, а панъ Едісь, яко досвѣднѣй жовнѣръ, ставъ на чолѣ той небезпечнои выправы. Крблики бѣгали по лѣсѣ, нечае мыши въ стодолѣ. Злишно й казати, що Цецилія не влучила нѣ одного, но мало що не покалѣчила панбѣвъ Вальнессѣвъ, котрѣ зъ поспѣхомъ драпались на дерева, скоро лишъ она приложила рушницю до лица.

Коли мы весело вертали зъ той неведalon выправы битою лѣсовою дорогою, доглянула Цецилія наразъ середѣ той дороги напративъ перекладыны, що вѣдграничуе пасовиско, оденъ зъ тыхъ брунатныхъ збанкѣвъ, въ якѣ доять коровы.

— Диви! — закликала она, — якъ збанокъ проходитье ся цѣлкомъ самотно онѣ-тамъ въ долини!

Гѣвна за неудачу зъ крбликами, она впаала сейчасъ на неповадержну гадеу пѣмститись на сѣмъ бѣдолашнѣмъ збанку. Вымѣрила свою рушницю и понягнула за куроку.

— Влучила! — крикнула она. И справдѣ збанокъ роалетѣвъ ся на черепки, а по земли розливъ ся потѣкъ молока.

Въ сѣй же хвили молочарочка, котрой мы зъ печатку не видѣли, бо она пѣйшла була замыкати пере-

кладву, нагло выбѣгла на дорогу. Була се мала, може десяти-лѣтна сѣльская дѣвчина, котрой бѣляве волоса прикрывавъ чппочокъ. Увидѣвши, яка доля спѣтала еи збанокъ, бѣдна дѣвчина поднесла до горы руки, вѣдтакъ опустила ихъ зъ выразомъ наиббольшой тревоги, а вѣбнци по хвили нѣмого остовпѣня залела се слезами, шепчучи, що мати буде еи бити.

— Нѣ, нѣ! будь спокѣйна! — потѣшила еи Цецилія, — я тобѣ заплачу за твоє молоко!

Кажучи ей слова она скорымъ крокомъ наблизилась до збанка, а увидѣвши, що на днѣ е ще досыть молока, влинула:

— Якъ то добре складає ся! Я маю спрагу, якъ той вовкѣ!

Она нахилила ся, поднесла осторожно дно збанка, притулила его до устѣ и стала жадобно пити; вѣдтакъ на хвильку перестала, щобы вѣдѣтхнути, и видячи, що мы на неи глядимо зъ выразомъ подиву — бо она выгядала справдѣ чудово зъ тымъ черепкомъ въ руцѣ, — засмѣяла ся своими ямочками и сказала:

— Грезъ!*)

Вѣдтакъ зновъ зачала пити. Коли заспоковла спрагу, було ще досыть молока.

— Кто хоче пити? — спытала она.

Вальнесъ чорнявый вхопивъ зъ запаломъ за черепъ и замачавъ уста.

— Се коштує двацять франкѣвъ! — сказала Цецилія.

Смѣючись, вытягнувъ молодой чоловѣкъ калитку и

*) Jean Baptiste Greuze — французскій маляръ [1726—1805]. — *Прим. перекл.*

давъ ѣй люідора. Водтакъ пивъ зъ черги панъ Вальнесъ бѣлавый.

— Двацять франкѣвъ! — повторила Цецилія. — Теперь на васъ черга, пане майоре! — звернулась она до пана Ебліса, котрый не выходивъ зъ подиву.

— Я, панно Цециліе — сказавъ вѣтъ — не люблю молока, але ось моихъ двацять франкѣвъ.

Цецилія тевула въ руку бѣлавѣй молочарочцѣ три люідоры.

— На, маешъ! — сказала, — не плачь, серденько! — и зъ лоскотомъ поцѣлувала дѣвчину въ оба лица.

Мы пѣйшли дальше нашою дорогою. Цецилія була трохи заклопотана. По кблькохъ крокахъ сказала она до пана Ебліса:

— Чому вы не хотѣли пѣти пѣсла мене?

— Бо я, панъ, якъ уже мавъ честь вамъ сказати, не люблю молока.

— Не говорѣтъ неправды... Се була такожь наука! Пѣсла десятои мы зробили хрестикъ... не правда? Впрочѣмъ я на васъ не гнѣваю ся! нѣ, справдѣ я чую, що въ вашѣмъ товариствѣ я багато користаю, пане майоре... Ще якѣйсъ часъ тои острѣи карности, а я стану малою досконалостію!

Въ тѣмъ жартѣ крыло ся безперечно ббльше правды, вѣжь она думала. Она має для пана Ебліса особливе поважанье и дуже уважае на себе въ его притомности. Она майже мимовбльно радить ся его очима о его гадку дотычно своихъ слѣвъ и рухѣвъ та часто зупиняеться середъ найбблшой пустоты, коли тблько вдкрые на его лицѣ найменшій выразъ невдоволеня; хотяи впрочѣмъ она ѣ грызе трохи удильце, но все-таки она пбзнае свого зверхника и ему послушна. Словомъ: она пбдлагае, якъ и всѣ прочѣ, въ высокѣмъ степени впливови того

сталого и лагідного характеру, того високого и трохи збрідного духа. Коли-бъ она могла постѣпно користати зъ товариства пана Еблеса, то се було бы для неї зъ певностію дуже спасенно. На цѣлмъ свѣтѣ опрѣчь себе и его я не знаю нѣкого, хто бы мавъ надъ нею ту власть. Ахъ! якъ бы колись... якъ бы такъ колись схогѣла сповнитись мрѣя, що мене теперъ обвѣяла, — тогдѣ дороге сотворѣнє, окружене безъ перестанку нашою приязнью, нашимъ обоплбнымъ впливомъ, справдѣ сталося бы, якъ она се каже, досконаlostію, — и то найлюбѣйшою зъ всѣхъ досконаlostей.

26 липня.

Я ще цѣлкомъ зворушена и перелякана розмовою, яку я мала передъ хвилию зъ Цецилією. Памятаючи на докоры, якї она менѣ недавно робила, я взяла ся зъ цѣлого серця до моихъ помѣчень и студій надъ дотычними прикметами панбъ Вальнесбѣвъ. Всього добре розваживши, я вбдала першенство панови Ренѣ, котрый рѣшучо выдававъ ся менѣ не такъ легкодушною вдачѣ и зъ ббльше образованымъ розумомъ вбдѣ свого свояка, пана Анрі. Сейчасъ по свѣданю шепнула и Цецилія, що маю їй щось сказати.

— Ну, то дуже добре! — вбдповѣла она досыть сухо, — и що-жъ такого?

— Щось, що тебе дуже обходить.

— Нѣчо мене такъ дуже не обходить!... та, вкбнци, побачимо!

Я, трохи збита зъ пантелику тымъ початкомъ, завела єї до парку пбдѣ сосны.

— Ну, любенька, — сказала я, — мбй выббрь уже порьшеный!

— А! справдъ потребувала ты до сего довгого часу!

— Тымъ лучше выпадє выббрь, — вдповѣла я смѣючись.

Я оповѣла їй про мои довгї ваганы, вдтакъ навела всѣ причины, котрї на мбй поглядъ, перекиляютъ вагу въ сторону пана Ренé.

Она выслухала мене зъ особливимъ выразомъ лица. зъ затисненными устами, зъ розсѣяньемъ въ очехъ, удаляючи кнцемъ парасольки по галузкахъ деревъ.

Я скбичила, а она вдповѣла:

— Коли жь нещастье въ тбмъ, що я волю другого,

— Якого другого?

— Ну, розумѣсь, пана Анрі.

— Нещастье се не такъ дуже велике, моя любенька... бо я, якъ тобѣ вже сказала, вижу межи тыми двома панами лишъ незначнї рбзницѣ, ледви даючі ся схопити вдтѣнки, — и въ тбї рбвности обставинъ, прикметъ и заслугъ есть рѣчию ясною, що лишє твбї особистый смакъ мусить бути мѣродайный и рѣшучій.

— Отже ты, — вдповѣла Цецилія, — ты бы вышла за пана Ренé?

— Тутъ не ходитъ про мене.

— Но все-таки ты бы вышла за него, якъ бы ты була въ свободнымъ положеню се зробити?

— Нѣ.

— Чому нѣ?

— Бо я его не люблю.

— Се значить, що вбнъ не гбдний тебе.. а для мене має бути досыть добрый!

— Моя любя — вдповѣла я цѣлкомъ спокбйно, —

коли хочешъ, то вдложьмъ сю розмову на иншій часъ, коли ты будешъ въ дѣлшбмъ настрою.

— Нѣ! — закликала она вымахуючи парасолькою, — се справдѣ рѣчь невмовѣрна... обиджаюча... ся заѣдбсть, зъ якою вы всѣ хотите мене позбутись — мѡй отецъ, моя тѣтка... а вкѡнци ты! Впрѣчѡмъ я не невѡльница ваша... дѣвчатѣ не видають замужь силою... и я тобѣ важу, кохана... такъ само, якъ се скажу таткови и тѣтцѣ — я не хочу виходити за-мужь!

— Що-до того — вдповѣла я — нема нѣчого лекшого, моя люба.

— Сто разъ волю вступити радше до монастыря!

— Даруй, моя люба, не до монастыря, лише до дому божевѡльныхъ... Тымчасомъ я йду до своєї кѡмнаты.

Я вддалилась, бо моя, впрѡчѡмъ велвка терпеливбсть, дѡйшла до кѡнца. Але она затримала мене за руку:

— Шарльото!.. не кидай мене... я нещаслива! — и йдучи за своимъ звычаемъ, кинулась менѣ на шию и розплакалась.

Я вельми затрѣвожилась, бо при еи словѣ „я нещаслива!“ выринуло менѣ въ умѣ страшне свѣтло. — Но вкѡнци я прошептала середъ пестощѣвъ, якими я еи обсыпала:

— Що такого стало ся?.. що зъ тобою?

Она вдповѣла менѣ, покивуючи головою и лепечучи урванѡи слова:

— Нѣчого... нѣчого... Я не знаю... справдѣ не знаю...

Коли я видѣла, що она успоковалась, тогдѣ я почала зновъ обсыпати еи пытаньями. Хвилями дивилась она непорушно на мене, якъ коли-бъ хотѣла звѣритись

передо мною зъ якоюсь тайною, вѣдтаеъ збтхала и мовчала. Вебнци она змогла подати менѣ сяку-таку причину своего зворушеня и неспокою.

Якъ довго — казала она — видѣла подруже въ далечинѣ, то дивилась на него зъ дитинячою безжурностию; но въ мѣру, якъ оно стало наблизатись и представляти ся въ ббльше реальнбмъ свѣтлѣ, она стала тымъ лучше пбнавати поважный его характеръ, и для того вѣдтягась передь рѣшеньемъ, котре мусить за собою потягнути щастье або нещастье цѣлого еи житя. Она закбичила просьбою, щобъ оставити ѣи кблька днѣвъ до намыслу.

На се я ѣи замѣтила, що она ставляе тыхъ панбвъ на досытъ довгу пробу и коли ще якійсь часъ она не рѣшитъ ся нѣ за однимъ нѣ за другимъ, то можна побокуватись, що оба тѣ панове одного красного поранку можуть знеохоченї вѣдѣхати.

— Тымъ лучше! щасливой дороги! — сказала Цецилія.

Мы вернули до дому, а я сейчасъ удала ся до себе; я потребувала конче лишитись сама, щобы привертнути трохи порядку и спокою до моихъ мыслей. Та се не удаеъ менѣ; моя голова и сердце сильно розстроены... Неможливо бути въ непевности що-до почувань Цецилія; тую цѣлковиту еи рѣвнодушнбсть суплоти панбвъ Вальнессбвъ, еи слова, еи мовчанье, еи слобы я можу лише въ оденъ способъ выснити.. Она любить або думае любить пана Еблїса. Осъ еи тайна!..

Великій Боже! чи се можливо? Зб всѣхъ болѣвъ, якѣ бы могли припасти менѣ въ участи, зб всѣхъ мукъ, якѣ лише въ силѣ моя уява выставити собѣ се було бы безперечно найгбрѣйшимъ... Суперництво сердца, боротьба зависти межи Цецилією и мною!.. боротьба, котрѣй я

мушу посвятити або найдорожшу приязнь, або найдорожшу любовь! Що за проба! и я не можу навѣть просити милосердного Бога, щобъ не допустивъ тои пробы, бо-жь она вже прийшла... она истнуе!

Най я роблю що хочу, най я збъ всѣхъ силъ пбношу до горы мою мысль, то не можу того бажати, щобъ его любовь була подѣлена... сего я не можу! Всео, що я можу зробити — и я буду такъ робити — лежить въ тѣмъ, що я буду вести сю роботу зъ бездоганною ретельностію и правостію... не скажу й слова, котре могло бы Цециліи пошкодити, анѣ слова, котре могло бы менѣ за багато помогти, — а вѣднці чекати-му зъ роздертымъ серцемъ и збъ спокѣйною совѣстію, поки вѣнъ не выбере одной зъ насъ двохъ... Коли-бъ вѣнъ выбравъ мене, то Цецилія буде мусѣла страшно терпѣти... бѣдна дѣвчина! но все-таки, думаю, она, якъ я ви знаю, така жива, такъ вѣжна, але заразомъ така легкодошна, що она вскорѣ потѣшитъ ся... я-жь вѣколи!

Вже зъ початку вѣнъ клонивъ ся ббльше въ мою, вѣжь въ ви сторону. Женщина въ такихъ рѣчахъ не помыляе ся. Впрочѣмъ моя бабуня се замѣтила... а вѣднці, здаеь менѣ, що хочъ я и зъ-далека ему не дорбвную, то таки мѣжь нашими обома особами, межи нашими характерами в ббльше згоды и гармоніи. Правда, вѣдъ того красного вечера, коли то мы такъ добре порозумѣлись, я его знаходила ббльше холоднымъ и вдержнымъ супроти мене, але вѣнъ мавъ якусь грызоту. Вѣнъ ставъ такожь ббльше заниматись або, лучше сказати, ббльше зацѣквлювати ся Цецилією, але менѣ здаеь, що она его скорше розвеселюе, вѣжь подобаеь ему... Впрочѣмъ хто знае? Ахъ, моя бѣдна, дорога Цециліе! якій ббль ты менѣ завдаеь!

..Кличуть мене на пополуднѣшну прогулку. Панъ

Еблисъ буде въ нашомъ товариствѣ. Теперь, коли менѣ отворили ся очи, найменша обставина, найменша дробница може менѣ послужити до рѣшучого вѣдѣртыя.

Въ вечеръ того самого дня.

Въ часѣ той прогулки лучила ся Цецилія особлива пригода.

О другой годнѣ мы повѣдали до повозовъ, щобы вѣдѣдати пароха въ Люверсі, котрый запросивъ насъ на рыболовлю. Его приходство, що припирае до церкви, лежить о вѣлька кѣлометровъ вѣдъ замку. надъ берегомъ невеличкои рѣчки, адаеть ся доплыу Еры. Пловина товариства лишила ся въ парохіальномъ огородѣ, що въ фирмѣ пѣвострова высувае ся до рѣчки, и ввѣлись ловити рыбу. Панъ Еблисъ, панъ Шагрова вразъ зб своимъ мужемъ и я лешились на цвинтарѣ, котрый е однымъ зъ найкраснихъ цвинтарѣвъ, якѣ тѣлько можна видѣти. Сама церковь, закрыта деревами, естъ пышнымъ памятникомъ XV вѣку, а еи притворъ и острокобначастѣ вѣкна — правдивѣ перлы рѣзбы. Панъ Еблисъ забравъ ся вѣдрисовати еи. Намъ подано крѣсла и мы позасѣдали до вкола него, увѣжаючи на его роботу и подивляючи гру свѣтла на поверхности воды и на листю деревъ, бо день бувъ справдѣ пшвый. При вѣнци дороги, що веде черезъ цвинтаръ, перетивае рѣку старый, деревляный мѣстъ, а на противномъ березѣ рѣчки пѣдноситъ ся скалистый, зеленью омаевый горбокт. Мы оглядали все то, свидачи въ тѣви старого теса, зъ которго за-для горячого дыя ровходивъ ся запахъ живицѣ.

Невдоваѣ появилася мѣжъ нами Цецилія, скоро спри-

кривши собі рыболовлю, а може затуживши за паномъ Еблісомъ. Она стала довкола него кружити мовъ той мотыль, вѣдтакъ бѣгала по цвинтарѣ, вѣдчитуючи въ пѣвъ-голосѣ надгробнѣй написи.

Але знайшлася рѣчь, що особливо звернула на себе цѣлу ея увагу. Въ селѣ хтось умеръ и длятого по срединѣ цвинтаря стоявъ свѣжо выкопанный грѣбъ, котрый певно на другій день рано мавъ закрыти ся. Той отвореный грѣбъ незвычайно заинтересувавъ Цецилію. Зблизившись до него кѣлька разѣвъ зъ мѣшаннымъ выразомъ цѣкавости и страху, она поволи осмѣлилася и забажала подивитись на зго дно. Но се було неможливе, бо зѣ всѣхъ сторѣвъ окружала грѣбъ купа землѣ и повыкиданѣй камѣнцѣ, що высовгали ся зъ-пѣдъ нѣгъ. Та она не вѣдступила вѣдъ своего намѣру. Щобы могли безъ небезпечности нахилитись надъ грѣбъ, она сильно вхопила одною рукою за вершокъ малого кипариса, що рѣсъ на сусѣднѣмъ грѣбѣ, а другою оперлася на парасольцѣ. Мы видѣли, якъ она перегнула гнучке погруде и цѣкаво впялила очи въ яму... Панъ Еблісъ пѣдвѣсь голову; вѣнъ однимъ поглядомъ обнявъ ту дивну лѣтнымъ сонцемъ освѣчену сцену: той чарѣвннй гнучкѣй ставъ перехилений надъ смутною ямою, то молоде и свѣже личко на пѣвъ осмѣхнута, на-пѣвъ залякае... Вбѣвъ митью обернувъ картку своего альбома, якъ коли-бъ хотѣвъ схопити той образъ на другу сторону картки. Вѣдтакъ нагло пѣднѣсь ся и закликавъ.

— Стережѣть ся, панно Цециліе! Бога ради! стережѣть ся!

Въ тѣй же хвили мы всѣ збрвались на ноги. Корѣня кипариса, що за него вчепила ся Цецилія одною рукою, поперетинавъ гробарь при ранѣшнѣй роботѣ — и деревина стала выриватись та подавати ся въ сторону

Цециліа... Въ тѣй самѣй хвилѣ усунулась румушина пѣдъ еи ногами... Она стратила рѣвновагу, вытягнула опередъ руки и зъ крикомъ пѣрнула въ отворену яму.

Мы кинулись до неи, перераженій чутѣмъ, котороу я не въ силѣ описати. Менѣ здавалось, мовь-бы мене поразила громовина вѣдъ нѣгъ до головы. Въ одній хвилѣ мы находились бѣля неи. — Бѣдна дѣвчина встала на ноги и стояла непорушно на днѣ тѣи ямы, зъ розпущенымъ волосѣмъ, залякана, и споглядала на насъ зъ якоюсь божевѣльною усмѣшкою.

Такожь панове Вальнессы на еи крикъ прибѣгли разомъ зъ нами. Оба въ безладѣ подавали свои рады, якъ бы еи вытягнути зъ того страшного гробу. Де-хто подававъ ѣи руки, та даремно. Рѣчь вѣдома, якій глубока тѣя пристановица вѣчного супочнику. Де-хто зъ тыхъ панѣвъ казавъ, що треба пошукати шнурѣвъ, де-хто стѣльцѣвъ, драбину... Мѣжь тымъ Цецилія находила ся въ якѣмсь станѣ нервового зворушеня, котре въ проджженю могло стати ся небезпечнымъ.

Спокѣйной и приказуючій голосъ пана Ебліса привѣвъ всѣхъ до мовчаня; вѣнъ давъ намъ знакъ, щобы мы вѣдступили ся.

— Ходѣтъ, панно Цециліа, — промовивъ вѣнъ весело, — не тратьмо головы... Се дурниця, се припадокъ... Троха зимной крови, а за хвилю будете на верху... Я добре зручный въ гимнастицѣ... заразъ побачите... Уважайте! давайте, най я пѣдсуну обѣ мои руки вамъ пѣдъ пахи!...

Вѣнъ великнувъ однимъ колѣномъ на высопанѣй землѣ, пѣднѣсъ Цецилію за пѣдъ пахи, усмѣхаючись до неи и додаючи ѣи вѣдваги, поволи пѣднѣсъ ся ѣ самъ, и такъ могла она стати ногою на земли. Але въ тѣй-же хвилѣ она зѣмлѣла, еи очи замкнулись и она лежала безъ

руху въ его раменахъ, блѣда, мовь нежива, зъ на-пбвз отвореными устами.

— Не треба, — сказавъ панъ Еблїсъ, — щобъ она находилась на томъ мѣсци, коли придетъ до себе. Я занесу еи до онтого саду тамъ въ долину..... тамъ веселѣйше.

Вбнз пбйшовъ зъ цвинтаря, несучи на рукахъ збмлѣлу Цецилїю, а мы отворили передъ нимъ зъ другой стороны дороги ворота до саду. Въ хвили, коли вбнз хотѣвъ зъ-легка положить еи на травѣ, она отворила очи, подивилась на него двѣ секунды безъ притомности, вбд-такъ прийшла до себе и усмѣхнулась до него...

— Завсѣгды для мене мовь батько! — прошептала тихо.

Сейчасъ зновъ замкнула очи и збмлѣла на ново. Принесли воды, я обмыла еи виски, попустила їй трошка суквю и она вскорѣ зновъ прийшла до себе.

Въ четверть години пбзнѣйше мы вертали до замку. По дорожѣ мы старались цѣлу првгоду обернути въ жартъ и голосно зъ того смѣялись, не могучи въ дѣйствности розвѣяти забобонного вражѣня, яке она полишила на умѣ Цецилїи, бо хочъ она намагала ся смѣятись разомъ зъ нами, то завсѣгды была блѣда й задумчива.

Може бути, що она буде завдячувати свое щастье сѣй сумной пригодѣ... Я йшла била Еблїса, коли вбнз нѣсъ еи на рукахъ, и могла видѣти выразъ его лица, що нахилилось було до тои красной спячои головки. Се не бувъ выразъ симпатїи и милосердя; се бувъ выразъ найнѣжнѣйшого пбдиву... Безъ сумнѣву навѣтъ въ слабости того нѣжного ества, потребуючого завсѣгды обороны, сидитъ могучный чаръ для сильной душѣ.

Ахъ, моя Цецилїе! Провидѣнье стоитъ по твоѣй сторонѣ!

30 липня.

Нѣчого надто нового. Цецилія все ббльше й ббльше угинаєсь пбдъ ярмомъ и чарами нана Еблїса. Се рѣчь очевидна, всѣ зачинають се постерѣгати. Що-до него, то я не знаю, що думати. Се загадка. Правда, що въ его вдношеню до Цециліи видно розбуджену цѣкавбсть, у-подобанье, живый потягъ а навѣть привязанье, — але, якъ здаєсь менѣ, нѣчого пристрастного, нѣчого, що зрѣвноважило бы — коли смѣю се сказати — одному зъ тыхъ поглядбвъ, якї вбнѣ давнѣйше звертає на мене и якї я теперъ часомъ замѣчую. Навѣть его голосъ, коли вбнѣ говорить до мене, має якїсь особливый звукъ, чого я не замѣчаю, коли говорить до Цециліи... И що тамъ може дѣяти ся въ тбмъ серци?

Нинѣ рано проходжувалась я по парку та завдавала й завдавала собѣ рбзні пытаня... признаюсь, навѣть трохи плакала, хочья не такъ скоро до слѣзъ. Но се постбйне и тихе зворушенье, яке мене опанувало, се нѣме сулерництво зъ моею найдорожшою приятелькою, ся внутрѣшна боротьба мѣжъ моею совѣстію и моимъ обовязкомъ, мѣжъ моею нещастною пристрастію и моею привязію, цѣла ся мука — бо-жь се мука — страшно збурила мои нервы.

На закрутѣ пустои алеѣ, де я проходжувалась, увидѣла я несподѣвано паню Люверсову, и коли я митью отерла слѣзы, выдалось менѣ, що панѣ Люверсова зъ хустиною въ руцѣ, зробида той самый рухъ, що и я. Она такожъ плакала, та она не могла такъ скоро запанувати надъ собою, якъ я.

— Вы налякали мене въ хвили великого пригнобленя, — сказала она до мене.

— Чи панъ Рожеръ терпять бѣльше, якъ звычайно? — запытала я.

— Физично нѣ... але его станъ моральный доводитъ мене до розпуки... Черезъ вѣлька днѣвъ, коли вѣнъ згодивъ ся пошукати трохи розрывки середъ насъ, я вѣрила, що зъ той стороны наступить деяке полѣпшенє — та се бувъ обманъ... Думаю навѣтъ, що сей поновный вступъ въ товариство давъ ему нагоду ще тяжше вѣдчути тягаръ нещастя, що оно ще бѣльше заострило его бѣль и почутье упокореня... Вы того не можете знати, но я що-дня свѣдомъ того — вѣнъ, мовъ упавшій ангель, має напады упору и шалености, котрѣ мене переражують, не то вже якъ матѣрь, але якъ христіянку... Ахъ! дорога дитино, — говорила она, беручи мене за руки, — въ такѣмъ нещастю може насъ лишъ Богъ покерѣпити! А вѣнъ въ Него не вѣрять, або, що ще гѣрше, вѣнъ хулить Его! Вѣнъ утѣкае вѣдъ церкви, мовъ прокаженный... Коли бъ хочъ разъ помоливъ ся, то думаю, вѣнъ бы дѣзнавъ успокоеня, коли вже не потѣхи... Та вѣнъ не хоче... Правда, вѣнъ мене любить... а нѣколи вѣдъ часу его нещастя, не могла я склонити его до того, що бы вѣнъ моливъ ся... Я падала ему до нѣгъ... вѣнъ не хоче!...

И бѣдна жѣнка дала слезамъ волю. Мы обѣ болѣсно на себе поглядали и чули якусь вѣдраду въ тѣмъ, що нашѣ засмученѣ сердца зблизили ся до себе.

1 септня.

Сей день лишить ся менѣ вѣчно въ памяти. Водѣ колыкохъ днѣвъ якось нема житя въ замку, ддятого й нинѣ не заряджено нѣякои прогулки; кождый сидитъ въ своѣй комнатѣ або въ сальонѣ.

Написавши повышші стрѣчки, я постановила собѣ удати ся зновѣ до той самой алеѣ, де я вдыбала паню Люверсову, и наново вбддатись мрѣямъ, котрѣ она перервала. Якъ разъ мала я до неѣ вступити, коли наразъ почувла-мъ за собою скорѣ кроки; я оглянулася и увидѣла пана Ебліса.

— Даруйте, панно Шарльото! — промовивъ вбнѣ въ найповажнѣйшомъ тонѣ, — зробіть менѣ честь и позволте колыка хрѣль поговорити зъ собою..

На тѣ слова мое сердце цѣлкомъ затихло, а коли оно стало бити ся, то его удары були такъ сильнѣ, що менѣ здавалось, мовь-бы мое житѣ кобичило ся въ тѣй хвилѣ. Я пбзнала, що надбйшла хвила, въ котрѣй выголосить ся слово рѣшаюче мою долю.

— Пане майоре, — вбдповѣла я, стараючись, мабутъ дуже неудачно, укрити мое зворушенье, — я на вашѣ услуги.

Вбнѣ самъ бувъ дуже зворушеннѣ. Ишовъ якійсь часъ била мене мовчки, вбдтакъ промовивъ:

— Панѣ, моя нечемнѣсть выдать ся вамъ дуже великою... но она буде бодай доказомъ глубокого и найповажнѣйшого довѣрѣя, яке вы въ менѣ будите, бо я хочу зробити вбдъ васъ залежнѣмъ щастье або нещастье мого житя... Вы, панѣ, можете лѣпше, якъ хто-небудь на свѣтѣ, знати панну Цецилію Стелѣвну, вы обѣ приятельки зъ

дитинныхъ лѣтъ... вы были товаришками въ монастыри, не правда-жь?

— Такъ, пане майоре.

— Вы могли основно зглубити и познати еи характеръ и еи умъ... Чи можу я, заки вѣддамъ вѣ свою руку, заки вѣддамъ цѣле свое житя въ еи руку, спытати васъ: що вы про неи думаете?

— Лише всео добре.

— Вы се чувствуете, не правда-жь, панно Шарльото, що въ моихъ пытаняхъ нема нѣчого повседневногго... ддятого заклинаю васъ, щобы и въ вашихъ вѣдповѣдяхъ не було нѣчого подббногго... Панна Стелвѣна — молода, дуже миленька дѣвчина, се рѣчь вѣдома... гарна въ лица и знаменито выхована... жива, быстроумна... Се все я знаю... Но еи характеръ трохи сорокатый: вѣнъ мене дивуе и трохи лякае, се я признаю... ддятого то я пытаю васъ, бо вы мусѣли проникнути всѣ глубины того характеру, чого можна по вѣмъ сподѣватись а чого обавлятись?

— Цецилія, пане майоре, нѣколи не знала матери... еи выховавъ отецъ, якъ одиноку дитину, и трохи, ба навѣтъ дуже зпсувавъ еи... И въ тѣмъ власне лежить выясненье еи змѣнчивой вѣдчѣ, дивныхъ забаганокъ и выбрыкѣвъ, котрѣ мусѣли вамъ впасти въ очи. Но еи натура е знаменита, она е найнѣжнѣйшою, найневиннѣйшою и найщирѣйшою приятельскою, она буде такожь найнѣжнѣйшою, найцевнѣйшою и найвѣрнѣйшою жѣнкою... розумѣсь, пѣдъ однимъ услѣвемъ, а именно, коли мужъ буде еи добре провадити и коли она любити-ме своего провѣдника.

— Перепрашаю васъ по тысячу разѣвъ, — говоривъ вѣнъ дальше, — але чи вы вѣрите, що она буде любити чоловіка въ такъ вѣдмѣннымъ характеромъ, якъ на при мѣрѣ мѣй, чоловіка, котрого поважна, майже остра вѣд-

ча стоять въ такъ великомъ противоположеню до ея — бодай позбрноя легководушности?... Вы не вѣдповѣдаете?

— Лишь тому, що шукаю слѣвъ, а не мысли, бо мысль у мене готова... Я власне думаю, пане майоре, що воли есть такий человекъ, котрый бы могъ привязати до себе Цецилю, выкоренити ея малі блуды, ще ббльше розвинути ея великй добрый прикметы, однимъ словомъ: зробити зъ нею честну, добру и щасливу жѣнку, то се вы.

Вбнз глубоко поклонивъ ся, а вѣдтакъ по короткомъ перестанку додавъ :

— Отже... вы ея дуже любите? не правда?

— Дуже!

— Се велика похвала... Дякую вамъ, пань!... приймаю ея зъ вашихъ рукъ зъ безграничнымъ довѣремъ.

Мы наблизились до замку. Вбнз пѣйшовъ до середины, при чбмъ ще разъ подякувавъ менѣ поклономъ и выразомъ лица.

Скоро вбнз зникъ менѣ зъ очей, я сѣла на лавцѣ въ алеи. Подчасъ тои розмовы подтримувало мене напруженье всѣхъ моихъ силъ и гордбсть, а теперъ я почувала, що земля усуваець менѣ зъ-пѣдъ ногъ.

Всьо скбичило ся! Вѣдъ тои хвилѣ бѣдне мое житя звихнулось, мое двадцать-лѣтне сердце дбстало рану, що не загоить ся нѣколи.

Но якъ зрозумѣти такий крокъ человека зъ честію, человека зъ добрымъ уложеньемъ? яке тайне натхнѣнье, яка варварека жорстокбсть могла его до того склонити? Сего я не можу зрозумѣти.

Чи було ему вѣдомо, яку стращну завдае вбнз менѣ муку? Не знаю. Въ такий способъ скбичилась цѣла рѣчь и ббльше нѣчого.

Вѣдъ воли я лишь зрозумѣла вступній его слова та

почула першій ихъ ударъ, було въ мене головнимъ стараньемъ ратувати свою жъночу честь, якъ такожъ придушити порывъ низької зависти, котра могла мене склонити до очернення Цециліи. Може бути, що та мысль занадто мене опанувала и унесла въ похвалахъ навѣть поза границѣ правды и мого переконання. Але надмѣръ по тій сторонѣ видававъ ся менѣ завсѣгды лучшимъ, нѣжъ по другій.

Та на тѣмъ ще не конецъ моимъ сьгоднішнімъ досвѣдамъ.

Скоро лишъ могла я утриматись на ногахъ, пустила ся я въ дальшу дорогу, щобы ходомъ утихомирити своє зворушення. Я йшла опередъ себе безъ всякої цѣли... Я переходила одною зъ головнихъ дорѣгъ парку, коли наразъ давъ ся чути по-за мною турѣтъ колѣсъ, и я оглянулася. Бувъ се Рожеръ Люверсі въ своїмъ вѣзку. Бувъ самъ оденъ, бо мимо горячихъ просьбъ матери вѣнъ найчастѣйше не хотѣвъ брати зъ собою слуги; вѣнъ мавъ именно той налѣгъ, що вѣдєндавъ всяку чужу помѣчъ, крѣмъ хѣба въ найконечнѣйшихъ потребахъ.

Якъ звичайно, хѣвавъ вѣнъ дуже скоро, але коли мене постерѣгъ, звѣрнувъ зъ великимъ трудомъ бѣгъ свого огнистого коня, вѣдтакъ въ два кроки пристанувъ и запытавъ мене зѣ звичайною своєю трехи гбркою и иронічною усмѣшкою:

— Чи не мали-бъ вы, панѣ, охоты на прогулку?

— Нѣ... красенько дякую!

— Чи то мѣй вѣнъ завдає вамъ страху, чи я?

— Нѣ оденъ, нѣ другій.

— Коли такъ, то зрѣбѣть менѣ прятливѣсть своимъ товариствомъ.

— Менѣ здаєсь — вѣдповѣла я, — що се не конче буде на мѣсци.

— О! на мѣси! — вѣдповѣвъ вѣнъ, киваючи головою. — Гей, гей! зѣ мною все на мѣси!... Впрочемъ мы не поѣдемъ нѣгде по-за нашъ лѣсокъ... Ходѣть! Вы не хочете... моя особа, бачу, выкликуе у васъ вѣдрау!

Я видѣла, якъ подвоила ся звычайна блѣдбсть и сумовитбсть его лица, и мене огорнуло чувство милосердя, а впрочемъ въ тѣй хвили була менѣ на руку яка-будь розрывка... словомъ: у мене голова ходила ходоромъ, менѣ було всео одно.

— Коли розходит ся лишъ о прогулку по парку, — сказала я, — то я готова.

Потѣмъ я вылѣзла на вѣзокъ. Се менѣ удалось доперва за другимъ разомъ, бо вѣнъ, расовець, чорной якъ уголь масти, дуже непокоювъ ся, а панъ Люверсі лише зъ великимъ трудомъ мѣгъ его втримати въ своѣй одній руцѣ. Сей же часъ мы пустили ся скорымъ крокомъ напередъ.

Въ вѣлька хвилъ панъ Люверсі промовивъ до мене, усмѣхаючись:

— Вы, панѣ, змылили свое покликанье!

— Якъ вы се розумѣете?

— Вы мовѣ сотворені на сестру милосердя... Якъ довго я лежавъ въ шпитали въ Орлеанѣ, була тамъ одна трохи до васъ подобна... Се власне впало менѣ въ очи за першимъ разомъ, скоро я васъ побачивъ... Тѣлько тамта не була такъ красна... Чи вы походите зъ Креольцѣвъ?

— Нѣ, я Парижанка... И добре васъ обходила та сестра?

— Занадто добре! — вѣдповѣвъ вѣнъ, тяжко зѣтхаючи.

— Чому занадто добре?

— Бо на що було втримувати мене при житю, ко-

тре и для мене и для другихъ не може бути нѣчимъ якъ лишь тугаромъ ?

— Чи позволите зробити собѣ замѣтку, пане, що вы трохи несправедливий супроти Провидѣня. Оно васъ дбтенуло страшно, се правда, але чи вы не занадто нечуткй на потѣхи, якй оно вамъ лишило, а якихъ не достае такъ багато другимъ нещасливимъ ?

— Про якй потѣхи говорите вы панѣ ? прошу васъ !

— Насампередъ ваша мати, ви незрбвнана нѣжнѣсть... потѣмъ заходы такъ рѣдкои прияни... вебници наука, вѣльный часть, якй маєте, щобы їй посвятити ся, приємнѣсть, яку она вамъ чинить, поважанье, яке она вамъ обѣцюе...

— Такъ есть, — вѣдповѣвъ вѣль гѣрко, — всео то може заледви спивити, щобы чоловікъ не збожеволѣвъ... але на тѣмъ и конецъ ! Но прецѣнь бувають хвилѣ, въ котрыхъ менѣ приходитъ ся божеволѣти... въ котрыхъ я божеволѣю !

Вѣль мовчавъ кѣлька хвилъ, сѣпавъ поводами, наче въ розсѣяню, и завдававъ вудилами болю коневи, котрый цѣлкомъ не потребувавъ понуки. Вѣль, здавалось, зъ-разу не замѣчавъ, що кѣнь нетерпелививъ ся и бравъ на бѣкъ... Вѣль говоривъ дальше :

— Вы видѣли нинѣ рано Еблїса ?

— Такъ есть. Вѣль власне вѣдбйшовъ вѣдъ мене, коли вы мене здбгнали.

— Такъ... Що за бравый чоловікъ ! не правда ?

Я лиш кивнула головою, що такъ. Вѣль поглянувъ на мене.

— Вы дуже блѣдй, панѣ... я се заразъ завважавъ... чи вамъ може що хибуе ?

— Нѣ.

На устахъ у него показалась злобна усмѣшка и вѣтъ, мовь навмыслне, наново ударивъ поводами по бокахъ коня, котрый зовсѣмъ ошалѣвъ и мчавъ насъ въ несамовитѣмъ бѣгу... Въ той шаленой и безладной вѣдѣ конь мало-що не розбивъ насъ о перекладину дороги, звернувъ нагло на право и гнавъ въ наибблшій скорости вдовжь публичной дороги, котра, якъ се менѣ добре вѣдомо, провадила до мѣсяца назначеного на пранье бѣла надъ берегомъ рѣки, а берѣгъ въ томъ мѣсяци дуже стрѣмкій.

Панъ Люверсі пробовавъ успокоити коня рукою и голосомъ, та се ему не вдавало ся. Мы гнали все напередъ, мовь вѣтеръ, дерева перебѣгали по обохъ сторонахъ, мовь тѣни; менѣ почало въ головѣ крутити ся. Мы вже зближались до кѣнца дороги, видѣли вже вѣдблскѣ сонця на водѣ.

Панъ Люверсі звернувъ ся до мене:

— Панно Шарльото! — промовивъ вѣтъ зъ тымъ дикимъ выразомъ въ очахъ, якій буває у него замѣтный зъ злыхъ годинахъ, — чи вы привяжете велику вагу до жита?

Въ дѣйности вѣ, я не привязувала до него великон ваги. Ему се сказало просте порушенье моихъ брѣвъ.

— Всео одно, — вѣдповѣвъ вѣтъ, — а все-таки була бѣ шкода!

Не знаю, чи вѣтъ мае яку тайну, коли хоче усмирети своего коня, та не хотѣвъ до сего часу зъ нею скористати, але майже неждано на кѣлька слѣвъ злученыхъ зъ легкими рухами руки, звѣря успокоило ся... конь почавъ ити спокойною ходою и мы змогли, заки доѣхали до рѣки, звернути на нишу дорогу.

Панъ Люверсі, котрого зимну кровь мимо того

всього я мусѣла подвляти — бо мы справдѣ находились въ небезопасности житя — сказавъ до мене спокойно :

— Що я не привязую нѣякои ваги до житя, се рѣчь ажъ надто зрозумѣла... але вы! Се тайна!

— Се тайна, — вѣдказала я зѣ смѣхомъ.

— Любовна грыжа? — спытавъ вѣнъ зновъ зъ выразомъ мрачнои проніи, а по хвили додавъ: — Такъ красна... и погорджена — се дивно!

— Пане! — сказала я въ великомъ зворушеню — ваше нещастье надае вамъ багато вѣльностей, але не думайте собѣ, що вамъ свободно оскорбляти женщину...

— Або я вамъ не казавъ, що я шаленый?

— Я се вижу, пане! но було мене упередити...

Вѣнъ мовчавъ довшій часъ и такъ сильно закусивъ уста, що я видѣла, якъ на нихъ выступила капля крови. Вѣбниці вѣнъ промовивъ вельми зворушенымъ голосомъ:

— Панѣ! я не гѣдний тои чести, яку вы менѣ оказали... Пѣзнаю се и прошу васъ найпокрѣпѣйше о прощеньє.

— Добре пане... Чи не вертати-бъ намъ домбвѣ?

Въ тѣй хвили мы находились далеко въ поли, бо я видѣла, якъ зъ межи деревъ выринала мала церковця зъ Люверсі.

— Вертаймо! — сказавъ вѣнъ смутно. — Но, Боже мѣй, чи-жъ вертати намъ загниванымн, ворогами?.. Скажѣть, панѣ, чи є на свѣтѣ яка рѣчь, котру мѣгъ бы зробити такій нужденникъ, якъ я, абы доказати вамъ свою глибоку почесть та щобы затерти память ненавистного слова?

Вѣтомъ прийшла менѣ несподѣвано мысль до головы: я григадала собѣ, що панѣ Люверсова говорила менѣ рано про той бѣль, якого ѣй завдае уперта безбожнѣсть.

сына... а ось я видѣла малу церковцю цѣлкомъ близко передъ нами.

— Такъ есть, — водповѣла я, — вы можете зроби́ти одну рѣчь, котра приверне для васъ мое поважанье, а навѣтъ зъєднае мою прязнь... Видите онтамъ въ долинь церкву... Ходѣть и помолѣть ся тамъ зб мною!

Его бровы нагло стягнулись, но досыть спокѣйнымъ голосомъ спытавъ вѣнъ :

— Моя мати зъ вами о тѣмъ говорила ?

— Такъ.

— И вы сего бажаєте ?

— Такъ.

— Ходѣмъ !

Въ вѣлька хвиль опбсла мы зупинились передъ парохіяльнымъ огородомъ, що прицирае до церкви. Слуга пароха якъ-разъ тогдѣ бувъ при роботѣ въ огородѣ и на турекѣ колѣсъ пѣднѣсь голову. Панъ Люверсі покликавъ его и попросивъ потримати коня. Я злѣзла и помогла ему злѣзти. Вѣдтакъ мы перейшли черезъ цѣнатарь и вступили луковатымъ притворомъ до церкви — на немале здивованье слуги, котрый не мавъ звычайо видати пана Люверсі въ сихъ сторонахъ

Внутри церкви дуже простеньке ; малежка нава бѣла, гола.

Я йшла попередъ пана Люверсі, а его кула лунала по камѣнныхъ плытахъ и пѣдъ склеплѣньемъ. Ступаючи помежи двома рядами лавокъ, мы прийшли до мѣсца призначеного для панѣ Люверсовою. Я показала ему маленькій подушечкою покритый стѣльчикъ и сказала въ пѣвъ голосу :

— Клячникъ вашою матери...

Вѣдтакъ, коли вѣнъ влякавъ, я пѣдтримала его пѣдъ рамя ; вѣнъ поводивъ ся мовь дитина. Оперъ голову

на руку, а я прилякнула поббчь него. Въ часѣ, коли я молилась зъ цѣлон душѣ за насъ обохъ, змягчилось его сердце и я чула, якъ вѣнь плакавъ и хлипавъ.

Коли мы повставали, вѣнь показавъ менѣ свое слѣзами зрошене лице.

— Дивѣть, — сказавъ вѣнь, — що вы робите зъ старымъ воякою!

— Но такожъ вы доступили прощенья! — вѣдповѣда я, подаючи ему руку.

Мы пустили ся въ дальшу дорогу, завсѣгды скорымъ, но не такъ шаленымъ бѣгомъ, якъ передше. Коли его зворушенье успокоило ся, ставъ вѣнь майже веселымъ и взявъ ся накликувати селянъ, котрыхъ мы стрѣчали, и зъ спбвчутьемъ оповѣдати менѣ ихъ исторію. Впрочѣмъ я довѣдала ся вже передъ тымъ, що его ненависть до свѣта не перешкаджала ему робити багато добра въ околици, де его всѣ любили.

Коли мы вѣхали до парку, замѣтили мы на скрутѣ одной дороги трое людей, що йшли повблнымъ крокомъ напротивъ насъ: були се панѣ Люверсова, панѣ Еблїсъ и Цецилія. Они выдались менѣ дуже здивоваными, коли увидѣли мене въ товариствѣ Рожера.

— Мамо! — закликавъ вѣнь, смѣючись, — я хотѣвъ увести панну Еррбвну, а тымчасомъ она мене увела... и знаете, де она мене завела?... Нѣ! вамъ бы се й на думку не пришло... Ну, але я полишу вѣй приятбсть вамъ оповѣсти...

Я скочила на землю, взяла на бѣкъ паню Люверсову, котра здавалось чимъ разъ ббльше занепокоювалась, и сказала вѣй до уха:

— Я завела его до церкви... вѣнь моливъ ся!

Она скрикнула и сильно притулила мене до грудей.

— Ахъ! моя любя... любя дитанко! — Помовчала

хвильку, а вѣдтакъ тѣжко збѣткнула: — И такъ я маю наразъ всео щастье... бо чи вы знаете?... Цецилія... — и она показала менѣ на нею и на пана Ебліса.

— Такъ, знаю, — вѣдповѣла я.

— И хто бы мѣгъ думати, що она зрѣбѣть такій розумный выбѣръ та що вѣнъ зѣ свои стороны... Но Богъ мае свои днѣ...

Мѣжь тымъ Цецилія взяла мене за руку и сказала до свои тѣтки благающимъ голосомъ:

— Полишѣть мене саму зъ нею!

Панѣ Люверсова и панѣ Еблісѣ вѣддалились поволи, розмовляючи зъ Рожеромъ, котрый пустилъ своего коня вѣльнымъ крокомъ.

Цецилія потягнула мене за собою и повела по короткѣй, дуже крутѣй стѣжцѣ вѣ одну, вельми затѣпну часть парку, що называе ся Самота. Пѣсля мѣсцегового переказу мавъ тутъ бути колись осѣдокъ якогось схимника и его слѣды мали находити ся вѣ звалищахъ мурѣвъ, котрѣ теперъ на-пѣвъ покрывае муравою оброслый горбокъ. Одинока, майже цѣлкомъ удержана руина — се дуже мала и дуже стара будова вѣ видѣ луковатого звода, пѣдъ котрого охороною выплывае вѣ вузкѣмъ жолобѣ жерело потока та плыве вѣ поперекъ лѣса. Досыть просторый шматъ землѣ мѣгъ служити за огорождъ для звищеною оселѣ, а нинѣ творить вѣнъ рѣвну галаяву, догѣдне мѣсце для прогулокѣ, на котрѣмъ декуды стоять группы високоверхнихъ деревъ. Се мѣсце мае особливо милый и заразомъ дикый выгледъ, щось вѣ родѣ святою долины, прыватноу самѣтности, и пригадуе тѣ картины, де помѣщенѣ побѣчь якои старинноу кирницѣ сцены вѣмѣ и пастухѣвъ.

Цецилія завела мене сюды мовчки, вѣдтакъ погля-

нула на мене зъ особливую нѣжностію и кинулась менѣ на шію, цѣла розпываючись въ слъозахъ :

— Ахъ! — закликала она, — я тобѣ его вкрала!... я тобѣ его вкрала!

Я змѣшала свои слъозы зъ ея слъозами и прошептала до неѣ :

— Що за нѣсенѣтниця!... про що ты думаешь?... не псуѣ dobroхѣтъ своего щастя!

— Ты була така добра для мене, — говорила она дальше середѣ плачу, — така великодушна... вѣнъ менѣ розказавъ... Ахъ! ты лишь одна була его гбдна... лишь ты одна! Ты не любила его за дуже? скажи!

— Але-жъ нѣ, моя любя!... будь спокбйна... Я почувала для него лишь прѣязнь!

— Я, я его обожаю!... Слухай... се тутъ, въ отсѣмъ чудовбмъ мѣсци сказавъ вѣнъ менѣ, що мене любить... пытавъ мене, чи хочу бути его жѣнкою... И ось тутъ власне хотѣла-бъ я, щобы мене поховали, коли умру... Чи ты вѣришь, що се можливе?

— Не знаю, мое сердце... але чи знаешь ты, що говоришь не до рѣчи?

— Се тому, що я справдѣ трохи шалена... Но чи буде вѣнъ зб мною щасливый... чи ты сему вѣришь? Я бы такъ бажала, щобы вѣнъ бувъ щасливый!

— Вѣнъ буде щасливый, сердце.

... Отже не лишилось менѣ нѣчого!

Кбичу се оповѣданье, бо не маю сердца продовжати его. Що менѣ теперь робити? Увиджу завтра... Пораджу ся бабунѣ. Я готова всео ѣѣ сказати.

2 септмля.

Моя бабуна довѣдала ся вчера въ вечеръ, якъ и цѣ-
лый замокъ, про велику пригону, се-бъ то про заручины
Цецелин. Хоть тая новина певно засмутила еи и навѣтъ
въ найвышбмъ степени обурила, мимо того приняла она
еи зб спокойемъ, зъ веселостю, зъ усмѣшкою, а се менѣ
послужило за добрый прикладъ. Тблько розстаючись зб
мною на сходахъ, сказала она тѣ слова :

— Смѣшный у него смакъ, у того пана!

Нинѣ рано она мене выпередила и пришла до мене,
коли я власне пробудила ся пбсла дуже короткого сну.
Привитавши ся зб мною самымъ стисненьемъ руки, она
промовила :

— Моя любевька! власне що-вно повѣдомили мене
панѣ Совева зъ Шагровою, що нинѣ выѣзжають разомъ
зб своими братами... А я зновъ заявляю тобѣ, що се ихъ
поведенье уважаю смѣшнымъ... Се значить признаватись
до своего заводу... до своего огбрченя... се пбдло!... Мы до
того занадто гордѣ, не правда-жь, дитинко?

— Такъ есть, бабуню!

— Мы вмѣємо гбдно терпѣти и хочъ се дуже при-
кро, така полишимось тутъ ще пятнадцать днѣвъ або й три
недѣль, щобы ратувати честь... Бодай такей мбй поглядъ...
А ты мати-мешъ на се вбдвагу?

— Буду старати ся.

— Впрочбмъ, моя дитинко, утеча въ такбмъ вы-
падку е въ рбвнбмъ степени нерозумна, якъ непочестна...
Лучше есть привыкнати до справедѣшности, заглянути йи
смѣло въ очи и въ той способъ ослабити еи вражѣнье...
Ты думаешь такъ само?

— Я ще не знаю.

— Ну, будемо видѣти... Коли се переходить твои силы, то вѣдьмо... Даруй менѣ, що я трохи остро обходжу ся зъ твоимъ жалемъ, замѣсть плакати разомъ зъ тобою... се, бачишь, розумнѣйше... Нѣколи не треба ласкати свого болю... Поцѣлуй мене!.. я тебе дуже люблю! — и она подалась до своєї комнаты, щобы, якъ здаєсь менѣ, на самотѣ поплакати.

Вислѣдокъ моихъ ночныхъ роздумвань є ось-якій: Я чула такъ часто въ житю, якъ то неразъ обертають вѣчну любовь на смѣхъ, а постійность сердца, особливо у нашего пола, уважають за байку, такъ що менѣ почасти приходить до головы: чи я не выимокъ въ тѣмъ взглядѣ? Но предѣнь менѣ невозможно подумати, що мое сердце колись, навѣтъ въ найдалѣшбій будущности зможе отворитись передъ инымъ вражѣньемъ та що то вражѣньє прожене зъ него се почуваньє, яке оно до себе припустило справедливо чи несправедливо... Я переконана, що я завсѣгды любити-му того чоловіка, котрого я разъ полюбила цѣлою пристрастію, цѣлою душею, цѣлою силою мого ества и мого житя. Менѣ навѣтъ невозможно подумати, що зъ такимъ почуваньемъ въ сердци я зможу коли-небудь звязати ся зъ другимъ. И коли въ моѣмъ вутрѣ не наступить яка величезна змѣна, — чого я не сподѣваюсь, и не бажаю, — то я нѣколи не выйду замужъ. Якъ довго для мене повстане въ живыхъ бабуня, такъ довго я жити-му коло неї и для неї. Коли я єя пережию, тогдѣ вступлю въ монастырь, де я провела свою молодбсть, и нѣколи зъ него не выйду. Знаю, що тамъ не буду занадто щаслива: я внесу до него гбриї терпѣня, але я знайду тамъ для себе такожъ потѣху. Не згадуючи вже про поезію монастырскаго житя та про такъ солодку дружнбсть зъ божественными рѣчами, знайду въ покрбныхъ обовязкахъ учительки бодай тѣв

материньского посвященя, коли вже не ялось менѣ зазнати хѣба лишѣ аладу того почуваня. Що я колѣсь робила для Цецалии, то само буду робити для другихъ и се буде моимъ житьемъ родиннымъ...

Постановивши такъ що-до будущности, годжу ся що-до теперѣшности зъ погледами бабунѣ: еи гордѣсть така сама, якъ и моя. Для мене буде соромно — наглымъ выѣдомъ заявити понижающе огбрченье. Безъ сумнѣву буду багато терпѣти, але я, здаєсь менѣ, вычерпала вчерашнього дня все, що чоловікъ въ тѣмъ взглядѣ мусить зносити.

8 серпня.

Бабуня мала нинѣ зъ панею Люверсовою довгу на раду, котрой предмету я нѣякъ не можу вѣдгати и котра, якъ здаєть ся, повела за собою змѣну нашихъ плянѣвъ. Замѣсть выѣдѣти за пятнадцать днѣвъ, мы выѣдѣмо завтра. Бабуня мене власне о тѣмъ повѣдомила, покликаючи на се, що мы досыть зробили для збереженя своеи гѣдности. У неи на чолѣ малювалася задума, а пацѣ Люверсова выдалася менѣ змѣненою на лицѣ, коли я увидѣла еи, якъ она выходила зъ бабуниной комнаты. Однакожь межѣ ними не пришло до нѣякои обиды; се докажу ихъ взаємне поведенье — сердечне, нѣжне, хотѣй видко на нѣмъ цѣху якогось особливого смутку. Я не хочу зглубляти сеи новой тайны, бо она мене мало обходить. Найважнѣйше для мене то, що мы ѣдемо.

Признаюсь, що я за багато рахувала на свою вѣдугу, она дѣйшла до кѣнца. По выѣдѣ Вальнессѣ и ихъ сестеръ я мусѣла по найбѣльше збставатись сама въ при-

томности нареченыхъ, я мусъла бути усмѣхненымъ свидкомъ ихъ самотности, ихъ любви, ихъ щастя — усмѣхненымъ, безнадежнымъ свидкомъ. Задръбсть — то страшный бѣль: она не лишь роздирае сердце, она его безчестить. Чоловѣкъ чуетъ не только страшну муку, но такожь пониженъе. Рана не е чиста, не е здорова; оскорблена гордбсть, зависть и ненависть втискають ся до неи, затроюють еи и занечашують. Нема, здасть ся, менѣ, пристрастной душѣ, котра не була бы въ якбѣй нещастнѣй годнѣ здббною до такихъ негбдныхъ почувань; заслуга не лежить въ тѣмъ, щобы бути до нихъ неадбнымъ, але въ тѣмъ, щобы ними бредити ся, и ихъ придушувати. Се я стараю ся робити за Божою помочію; но я щаслива, що мы вже їдемо.

Я обѣчала Цециліи вернути на еи весѣля, коли-бъ оно тутъ мало вдбутись, але я думаю, що оно вдбуде ся въ Парижи, и се було бы менѣ бѣльше на руку.

Панѣ Люверсі не явнѣ ся нинѣ до свиданя. Вечеромъ вѣнѣ не явить ся такожь при обѣдѣ. Вѣнѣ, здасть ся, розболѣвъ ся не на жарть. Такожь замѣтила я вѣдъ кѣлькокохъ днѣвъ, що вѣнѣ выгладаетъ бѣльше хоровито и пригноблено, якъ звичайно. Жаль менѣ вѣдѣхати, не побачивши ся зъ нимъ ще разъ. И здасть ся, я его вже нѣколи не побачу, бо вѣнѣ не выѣздитъ нѣгде зъ Люверсі; а я зновъ думаю, що сюда нѣколи не поверну... Бѣдняга! Нѣколи того не забуду, що вѣнѣ учинивъ для мене.

9 септя.

Що за вѣчь!

Наглядѣ надъ пакованьемъ затримавъ мене на по-

гахъ до першої години по півночі. Я власне відправила поковку и думала розбирати ся, коли втїмъ далось чути, мовъ-бы на коридорѣ відчинявъ хтось обережно дверѣ напротивъ моєї кїмнати, відтакъ легке ступанье крокѣвъ, скрипѣть деревляного поручя и шелестъ одежѣ на сходахъ... хтось спускавъ ся крадькомъ въ долину. Налякана и перенята якоюсь неозначеною трѣвогою, я відхилила поволи мою дверѣ и увидѣла слабе свѣтло на долині сходахъ; рѣвночасно долетѣвъ до мене шепѣтъ урванихъ слѣвъ и, якъ здаєсь, здавлюванихъ стонѣвъ. Я перешла ся черезъ поруче и могла розпознати паню Люверсову, що стояла зб свѣчкою въ руцѣ на коридорѣ довшїмъ; она оперла чоло о дверѣ синовїи кїмнати и уважно наслухувала. Нагнїо отворила она тї дверѣ зъ незвычайною обережностію и ввійшла до середини.

Такъ стояла я неспокойна, затримуючи віддыхъ двѣ або три мїнuty, коли гаразъ переражаючїй крикѣ, болѣснїй крикѣ жївнїи розивъ ся по глибокїй тишинї ночи. Я кинулась на передъ, мовъ шалена збїгла я по сходахъ и опинилась коло дверей, котрї паня Люверсова полишила на-пѣв отворомъ. Они ведуть до якоїсь нѣби канцелярїи, що находить ся передъ кїмнатою пана Рожера. Въ тїй канцелярїи панувала темнота, лишъ кѣлька промѣнївъ свѣтла добувало ся помѣжъ занавѣсы дверей, котрї канцелярїю дѣлять відъ сусѣдної кїмнати. Теперъ я почала зъ трѣвогою наслухувати, а мое серце зъ поспѣхомъ било ся въ грудяхъ. Паня Люверсова вступила до кїмнати и заносилась відъ плачу, а єи голосъ підносивъ ся відъ часу до часу зъ выразомъ безнадѣйного благаня. Їй не відповѣдавъ нїякїй голосъ.

Мене обнявъ смертельнїй лякъ... здавало ся, що тутъ зайшло якесь нещастье. Майже не застановляючись, я зробила кѣлька крокѣвъ на передъ до канцелярїи и

*

вдхилила безъ шелесту оденъ кѣнець завѣтсы. Напротивъ мене побачила я Рожера Люверсі: вѣнъ сидѣвъ у фотели коло стола, блѣдый и непорушный, мовъ страховище, споглядавъ мовччи тупымъ зоромъ на свою нещасну матѣрь, а тая зб зложенными руками лежала на земли опираючись чоломъ о колѣна свого сына. Я завважала такожь на столѣ велике лякомъ запечатане пи сьмо, а побѣчь него одву зъ тыхъ палисандровыхъ подовгастыхъ скринокъ, въ якѣ замыкають цѣнный пістолаты.

Вѣнѣци панъ Рожеръ пробормотавъ глухо спѣвнымъ голосомъ:

— Иванъ лучше бувъ бы зробивъ, якъ бы бувъ мовчавъ!... [Иванъ — колишній его жовніръ, а теперь довѣрочный слуга.]

— Охъ! прошу тебе! — промовила панѣ Люверсова середъ плачу, — навѣтъ я, Боже мѣй, нѣчимъ для тебе.. зовсімъ нѣчимъ для тебе?

Вѣнъ ще вагавъ ся — вѣдтакъ я побачила, якъ вѣнъ нахливавъ ся и поцѣлувавъ матѣрь въ чоло.

— Простѣтъ! — промовивъ вѣнъ, — година шалености вже проминула... цѣлкомъ проминула, обѣцю вамъ!

— Ты мевѣ се обѣцюешь... справдѣ обѣцюешь, дорога моя дитино?

— Обѣцюю вамъ... тѣлько нехай она вѣдѣздить... благаю васъ! щобъ я ви бѣльше не видѣвъ... Добре?

— Такъ... дѣбре... се вже порѣшено, ты знаешь... Она ѣде завтра... а властиво нинѣ рано!

— И щобъ она нѣколи про се не дѣзнала са!

— Нѣколи! такъ буде!

— Ну, йдѣтъ, матѣнко, и спѣтъ спокѣйно... Ще разъ простѣтъ!... идѣтъ въ спокую.. Масте мое слово... я вамъ

присягаю... присягаю вамъ !... Коли хотите, заберѣть зъ собою се оруже !

Коли они тримали ся въ обѣмахъ, я зъ поспѣхомъ вѣддалила ся — пустилась до горы по сходахъ и вѣгла до свои вѣминаты. Тутъ перебула я рѣшту noci на двнхъ роздумованяхъ.

Скоро наставъ день, я удалась до бабунѣ и перебула зъ нею на довшѣй нарадѣ. Она могла мене теперъ повѣдомити, зъ якои причины панѣ Люверсова просила еи, щобы прискорити нашъ вѣдѣздъ. Але бабусине повѣдомлене було для мене непотрѣбне, — вѣдъ хвилѣ було менѣ все вѣдоме.

Иду теперъ трохи переспатись, а вѣдтакъ вести-му дальше.

Того самого дня.

Постанову, яку я рѣшила тои noci, збывала моя бабуня довогъ й завзято.

— Моя мила — говорила она — ты знаешь, що я зъ засады не противна романтичности... але ты справдѣ посуваешь еи вже за далеко !... Въ твоѣмъ вѣцѣ, зъ твоимъ лицемъ, зъ твоєю оборотностію, зъ твоимъ образованьемъ, зъ твоимъ масткомъ — вѣддатись за инвалида, — се певно дуже красно, дуже благородно, дуже поетично, але правду сказавши, оно переходить мѣру !.. И ще позволь дорога дитячко, коли-бъ ты рѣшила подбну постанову въ звичайныхъ обставинахъ, при цѣлковитѣй свободѣ душѣ й сердца, зб своєюмъ и зъ холодною кровью, однимъ словомъ : при повабѣмъ володѣнню собою, тодѣ я бы не мала нѣчо закинути противъ того.

Але тутъ такъ не е... Ты що-ино зазнала розчарованя, дуже болѣстного заводу... мѣй Боже! мѣжь нами сказавши, я нѣколи не можу зрозумѣти, щѣ тамъ могло зайти въ мозговниці того пана!.. Але якъ бы оно тамъ и було, то все-таки ты, моя солодка, збѣтаєшь теперъ въ тѣмъ ставѣ душевнѣмъ, въ котрѣмъ выроджують ся фальшивѣй порывы... отже мусишь бути дуже осторожною зъ першимъ порывомъ одушевленъ, котре може походити лише зъ роспуки... Що-найменше почекаймо... почекаймо кѣлька мѣсяцѣвъ... най перейде якійсь часъ пѣсля той постановы... Коли она покажеть постѣйною, коли она скрѣпить ся, — добре! тогдѣ увидимо!... Но я справдѣ поступила бы протѣвъ мого обовязку, коли-бъ я позволила тобѣ вступити на таку дорогу пѣдъ вражѣннемъ твоєи грызоты сердечной, а не мевше и пѣдъ вражѣннемъ, яке выкликала у тебе ся страшна сцена въ ноци.

Таки були въ короткихъ словахъ закиды мои бабунѣ. Я зъ своєи стороны збила ихъ цѣлымъ моимъ переконаннемъ и всею вымовою. Безъ сумнѣву, я була трохи романтична; але чи бабуна сама не похвалила у мене того настрою? Чи не припоручила она сей настроѣ немѣвъ запоруку гѣдности а навѣтъ щастя?... Безъ сумнѣву мала я сердце хоре и зломане. Але чи власне не потребувало се хоре сердце пѣднестись и подужати, звертаючи ся въ сторону якогось великого обовязку, якогось благородного посвященя? Чи не мусѣло оно выключно въ щастю другихъ знаходити для себе потѣху и забутье власного утраченого щастя?... Я не тавла ся передъ нею зъ моимъ крѣпкимъ намѣромъ вступити въ мѣнастарь, коли-бъ мене стрѣтило коли нещастье лишитись самѣй на свѣтѣ. Однакожь, коли зрѣвнати одно посвященье зъ другимъ, чи не выходитъ, що власне се, до котрого менѣ лучаєсь нагода, е взнеслѣйше, покѣрнѣйше, бѣльше уйма-

юче и менше егонистичне вѣдъ звычайного выреченя свѣта и вѣдъ трохи повседневной сумирности учительки?... А вѣдкладаючи рѣчь на позвѣйше, можна навѣтъ выставити на небезпечность заслугу и добродѣйность мого почину, бо хто знае, чи мѣжь тымъ молодой той чоловікъ не попаде зновъ въ таку роспуку, въ якѣй я его недавно видѣла? хто знае, чи его матѣрь повѣдомлять о тѣмъ завчасу и чи вѣнъ не улягне приступови роспуки?.. Бодай се було певне, що дальше выжиданье вѣдбѣмало менѣ наилучшу часть мови нагороды, именно утѣху, яку я собѣ обѣщувала на видѣ тыхъ бѣдныхъ людей перенесеныхъ зъ надмѣрного болю наразѣ въ несподѣване щастье, маючи то переконанье, що власне я того причиною, що власне я, мовь той ангель свѣтлый вступила въ ихъ захмарене житье... Ся одинока хвиля мого истаованя му- сить кинути на ихъ минувшѣсть, на теперѣшность и на будущность сповѣй, чарѣ и безконечну потѣху!

Моя дорога бабуня, хочь середѣ рясныхъ слѣзъ, дала ся вѣбниця переконати моимъ выводамъ.

— Ахъ, бѣдна моя донечко! — прошептала она, — тажъ люде назвуть насъ безглуздыми!

— Но сей нерозумъ, — вѣдповѣла я, — Богъ му- сить поблагословити!

— Добре, — сказала бабуня, — але теперъ захо- дить виша трудябѣсть, котра менѣ встае передѣ очима.

— Ахъ, Боже, яка-жь?...

— Якъ намъ въ тѣй справѣ порозумѣти ся зъ Лю- версами?... Я мушу признати справедливѣсть бѣднѣй ма- тери. Звѣрюючись передо мною зъ нещастною пристра- стію своего сына, она здавалось, навѣтъ на хвилю не при- пускала — справдѣ немислимой думки — що межн вами обома може прийти до супружя... Вѣнъ, здасть ся, думаетъ такъ само... и се приносить честь его здоровому розу-

мови... А вѣдтакъ... що робити?... Хиба треба буде нимъ вѣддавати ся, кинутись нимъ безъ розмыслу въ рамена? Се неможливо, моя доню... се зовсѣмъ не выпадає!

— Але-жь, бабуню, мы прецѣнь певнѣй що они насъ не вѣдтрутять?

— Ну, того бы ще тѣлько хибувало!... Но на кождый випадокъ есть се розправа дуже трудна... дуже трудна!

— Хотите менѣ ви повѣрити, бабуню?

— Ахъ, Боже, та чому вѣ?... коли вже самѣ беремо, то на кождый способъ за багато не можна взяти! Коли мы вже встрягли по шаю въ неправильностяхъ, то одна бѣльше чи менше — все одно!... Но завсѣгды думаю, що ты удашь ся насампередъ до матерн?

— Се розумѣе ся — вѣдповѣла я.

..... Дятого я просила передъ хвилию паню Люверсову на коротку розмову. За кѣлька минутъ я буду у нея.

Того самого дня.

Пачѣ Люверсова була у своего сына, коли вѣй донесли, що я хочу зъ нею видѣти ся. Она прийшла заразъ на гору до мене. Їе лице, одно зъ найблагороднѣйшихъ, якѣ я коли видѣла, було ще цѣлкомъ блѣде и мовъ знидѣле въ наслѣдокъ страшныхъ зворушень въ часѣ ночи, но мимо того она до мене усмѣхнулась та якось розсѣяно, мовъ жѣнка, котрой мысли о тысячу миль вѣддаленѣй вѣдъ тон несподѣванки, яку я вѣй готовила.

— Моя дорога, — сказала она, — вы хотите зѣ мною попрощати ся.. вы дуже милѣ.. Я сама дуже тѣшу ся, що можу попрощатись зъ вами безъ свѣдкѣвъ,

щобы тымъ лѣпше вамъ заявити, якъ дуже будч я за вами жалувати и якъ я вамъ вдячна за те, що вы були такъ приязнїй... такъ щирїй... для насъ всѣхъ.

Пѣдчасъ тыхъ слѣвъ она стискала менї руки. Она видѣла, якъ незвычайно була я зворушена, она чула, якъ я дрожала. На еи розсѣяномъ лицї показало ся нагло якесь особливе напруженье, еи очї шукали моихъ очей зъ выразомъ зачудуваня и невыразного пѣдозрѣня.

— Ласкава панѣ! — промовила я трохи затинаючись, — я маю просити васъ о прощенье... Минувшой ночи я була занадто цѣкава...

Она подивила ся ще сильнѣйше, ще глубше менї въ очї.

— Я чула, якъ вы йшли по сходахъ... вѣдтакъ я чула вашъ плачь.. Я бояла ся, чи не потрѣбно вамъ помочи... и я зѣйшла на долину...

— Вы всео знаете! — скликнула она, дрожащи якъ и я.

— Я знаю всео... такъ всть... Я дуже зворушена почуванямы вашого сына, котрї я въ него выкликала, я дуже зворушена его недолею... вѣбница, добродѣйко, и я до него зъ-легка наблизилась... Чи хочете мати мене за дочку?

По еи гѣлѣ перейшла нагла дрожь. Еи широко отворенї, перераженї, майже блуднїй очї впили ся сильно зъ мое лице, еи на-пѣвъ отворенї уста дрожали судорожно. Она прошептала цѣлкомъ тихимъ голосомъ:

— Нї! се невозможно!...

— Чи хочете мати мене за дочку? — повторила я усмѣхаючись.

— Ахъ!...

Якїй же выкликъ она выдала! якїй выкликъ матери, щасливой матери!

Що дѣяло ся въ найблизшихъ хвляхъ, сего я докладно не знаю. Я до половины стратила змыслы, а она такожь. Она стискала, цѣлувала и давила мене, называла мене найнѣжнѣйшими именами, плакала, молилась и мѣшала Бога ѣ мене въ своихъ выбухахъ вдячности... Ахъ, яка-жь то красна хвля!

Скоро лишъ трохи прѣйшла она до себе, скоро лишъ трохи отямилась, спытала зъ трѣвогою:

— Але мбѣ Боже! а ваша бабуна?

— Она годить ся.

— Ахъ, ходѣмъ до неи!

Она потягнула мене до бабунѣ. По першомъ заявленю радости, котре було дуже живе зъ обохъ сторбнѣ, моя бабуна зробила замѣтку, що може було бы лѣпше на самъ передъ выслѣдити замѣры пана Рожера, замѣсть вбдаватись дальшому одушевленю.

— Ахъ, Боже! — скликнула панѣ Люверсова, — мбѣ бѣдный сынъ! О що я передо всѣмъ благодаю, то о се, щобы вбнѣ не вмеръ зъ радости... Та я не хочу довше укывати передъ нимъ его шастя!

Въ тѣй хвили она увидѣла себе въ зеркалѣ зѣ своимъ краснымъ, бѣлымъ волосемъ, котре порозвязувалось и розпустилось. „Якъ я выглядаю! — кликнула она, — вбнѣ подумае, що я опалѣла!“ Пригладила собѣ трохи волосѣ и пустилась до дверей легкимъ и еластичнымъ крокомъ молодой дѣвчины. И справдѣ, здавало ся, що блескъ ви очей и веселбѣсть лица зробили ви нагло молодшою о десять лѣтъ. Въ хвили, коли мала выходити зъ кбмнаты, она зупинилась и, обертаючись, сказала:

— Але вбнѣ менѣ не повѣрить... справдѣ, вбнѣ менѣ не повѣрить!...

При тыхъ словахъ она звернулася боязливо до

мене. Признаю ся, що я страшно бажала йти разомъ зъ нею.

Моя бабуня перенята одушевленьемъ хвилѣ, по-пхнула мене на передъ:

— О, мбй Боже! йди дороженька!... Коли вже плывемо въ самыхъ неправильностяхъ... то йди!

Панѣ Люверсова взяла мене по-пбдъ руку и вела мене майже бѣгцемъ. Коли мы ступали въ долину по сходахъ, она сказала, ще разъ мене цѣлуючи:

— Яка рбвница межи теперѣшною хвилею, а тою страшною въ ночи!

Она отворила дверь долѣшного мешканя и попросила мене по-тихо лишитись хвилеку въ канцелярїи, вбдтакъ пбднесла занавѣсу и вступила до покою пана Рожера.

Заледви увидѣлась я сама въ тбй канцелярїи, стала менѣ наразъ передъ очима дивнбсть и — такъ сказати-бъ — що-найменше мнїма невбдповѣднбсть мого положеня. Я даремно пригадувала собѣ все, що могло оправдати мбй крокъ, все то, що було выимкове въ обставинахъ, котрї мене до сего склонили, — въ нещастнбмї станѣ Рожера и въ повздержности, яку ему накладавъ той станъ. Я даремно говорила собѣ, що силою обставинъ нашїй звичайнїй ролѣ въ певнбй мѣрѣ мусять межи вами замѣнитись — та мимо того всего я тутъ стояла передъ его дверима, дожндаючи ласкавой его волѣ, мовъ яка оріентальна невблница, и — позаякъ я не була дуже сумирно настроена — выдалось менѣ се що-найменше дуже неприемнымъ. Се почуванье недогбдности змагало ся чимъ-разъ ббльше, въ мѣру якъ протягала ся моя самотнбсть и якъ я мала вбльний часъ до роздумувань, — на що я не була приготована. Бо моя уява представила собѣ ту сцеву, якъ точно, живе и скоре

повторенье той, котра мене передъ хвилею такъ зворушила... здивованье, выкрикъ, одушевление!... А тымча сомы минуты йшли за минутами, эъ-за грубыхъ занавѣтъ я чула пбвголосный шепѣтъ, вымѣну довѣрочныхъ гадокъ, суперечку, рѣдъ якогь правильной розправы... Кровь уступила менѣ эъ сердца и долѣвка стала пбдною крутитись, коли вѣбнци занавѣса пбднеслась и передъ мною станула панѣ Люверсова эъ лицемъ вправдѣ несмутнымъ, але эъ поважнымъ и трохи заклопотанымъ.

— Чи хочете вѣйти до середины, моя дитинко? — промовила она ласкаво.

Я вѣйшла до кбмнаты.

Панѣ Люверсі стоявъ, опираючи свое зранене колѣно о крѣсло. Черты его лица, котрого звычайный выразъ в втомлений и терпкй, стратили цѣлкомъ свѣй характеръ; якійсь рѣдъ поважной и майже урочистой задумы гордо пбдносивъ чистѣй его лiнiи; его очи, окруженѣ синими обводками, выдавались менѣ вогкними. Вѣнъ впяливъ эъ мене свѣй збръ и ставъ дуже поволи говорити, мовь-бы стараючиь здавити эъ собѣ зворушенье близьке выбуху:

— Моя мати, панно Шарльото, донесла менѣ, яке почуванье ангельской доброты васъ сюда спроваджуе... Якъ бы я не бувъ такъ уломный, якъ я а, тогдѣ певно увидѣли бы вы мене коло вашихъ нѣгъ... Мѣжь тымъ я не приймаю вапной жертвы... но самой свѣдомости, що вамъ взагалѣ ся гадка прийшла до головы, уже досытъ, щобы надати мому житю потѣху й осолоду... щобы моя найглубша и найвѣжнѣйша вдячнѣсть... ишла всюды слѣдомъ за вами и васъ на вѣки благословила. А теперь, панѣ, я васъ благаю: не продовжайте ще пробы... котра справдѣ може переходити силу чоловіка... Оставте мене

непохитнымъ въ постановѣ, яку менѣ честь наказуе... а тымъ выше будете вы мене цѣнити... Ще разъ дякую в.. бувайте здорові!

Я поступила вѣлька крокъвъ до него и подала ему свободну руку. Вѣнь взявъ еи и сильно стиснувъ.

— Мѣи Боже! — промовивъ вѣнь цѣлкомъ тихо, а вѣдтакъ протяжно споглядаючи на мене, сказавъ: — Даруйте, пань.. Я не знаходжу елѣвъ... мое сердце такъ переповнене, духъ такъ помотаный... Я переходжу такъ нагло зъ пропасти до неба!... Но позвольте менѣ бодай довести, о скѣлько бувъ я щирый въ тѣй хвили... якъ справдѣ я боюсь надужити вашои великодушности, порыву вашого одушевленя... Звольте, прошу васъ, почекати якійсь часъ, щобы надумати ся... За якій мѣсяць... за рѣкъ на прикладъ... коли вытревасте при своѣмъ рѣшеню и такъ, якъ нинѣ, не пожахаєте ся своого великого посвященя... тогдѣ добре! тогдѣ я его прийму... Але до того часу позвольте, що я васъ увѣльню вѣдъ всякого зобовязаня, вѣддамъ вамъ повну вашу свободу.

Коли вѣнь вже тримавъ мою руку, то я не потребувала въ друге подавати руки, щобы запечатати сю нашу умову, зъ котрой пань Люверсова выдавалася дуже вдоволеною, надѣючись може — и може навѣтъ справедливо, — що сю умову спѣткае судьба богато другихъ сьогочасныхъ умовъ.

Я вѣдповѣла коротко:

— Якъ схочете, пане, але я не змѣню свои постановы. До побаченя... невдоваѣ... бо сподѣваюсь, вы не будете вымагати, щобы мы нинѣ вѣхали?... Пристанете на вѣлькадвенну проволоку?

Вѣнь похитавъ головою: усмѣхаючись и поцѣлувавъ мене въ руку. Потѣмъ мы обѣ вышли.

Бабуня, довѣдавшисъ про выслѣдокъ нашои нарады,

заявила, що поведенье пана Люверсі выдалось їй цѣлкомъ вѣдповѣднимъ и честнымъ. Я сама такожь думала, що менѣ було бы жалъ. якъ бы вѣнъ бувъ поступивъ инакше, хотяй въ першій хвилѣ менѣ було прикро и бо-лѣсно. що вѣнъ такъ отягавъ ся приняти мѣй намѣръ и менѣ вѣдповѣсти. Я ему вдячна за его ваганье и на-мысль, хотяй чую, коли застановлюсь надъ тымъ близше, що въ тѣмъ лежить щось ббльше, нѣжь вѣнъ сказавъ. Такъ есть, вѣнъ безъ сумнѣву бовтъ ся надужити одних хвилѣ романтичного одушевленя, що пбзнѣйше могло бы подати причину до каменя, але вѣнъ такожь бовтъ ся приняти въ дарѣ зранене сердце, котре ще не вылѣчене и може нѣколи не вылѣчить ся зб свои раны. Бо се рѣчь певна, що вѣнъ бодай пѣдозрѣвавъ мене о склонибсть до Ебліса. Вѣнъ не мѣгъ запытати мене о выясненье той справы, та хочъ и якъ она дразлива, я таки подамъ ему се выясненье въ короткѣмъ або въ пбзнѣйшѣмъ часѣ, а позаякъ вѣнъ честный чоловікъ, то буде зъ мене вдово-лений... Такъ есть, оно зранене, оно закрѣвавлене то сердце, яке я ему жертвую, але мимо того оно щире и вѣрне сердце.

25 серпня.

Мое почуванье було для мене добрымъ провѣдникомъ. Мѣжь тымъ я не хочу закрывати передъ собою правды. Я не е щаслива, навѣтъ не можу бути щасливою. Менѣ заблисло зъ-далека занадто велике, занадто скби-чене щастье, то й годѣ, щобъ я по утратѣ его могла коли-небудь потѣшитись. Але вѣбници панованье сеи оди-нокои мысли опустило мене, мое житье мае зновъ цѣлѣ

и будучность; я взяла на себе обовязокъ, котрый выповнѣть сю прогаливу, обовязокъ, котрый мене займае и до себе приковуе. Упавшу душу поднести певоди до горы, вырвати ея зъ роспуки, вѣдати ѣи спокѣи и веселбсть, спровадити ея до покоры, до щастя, до Бога — се справдѣ красна задача. То обовязки, котрымъ я посвячаю ся зъ вѣжнимъ занятємъ, оно безъ сумнѣву буде зъ кождымъ днемъ вмагати ся, неначе любовь матери до хорои дитины, а та любовь певно не дасть причины до жалю тому, хто буде ея предметомъ.

Вже теперъ вѣнъ видѣть и пбзнае се, що я ему даю и зъ якою щиростію я поступаю. Де-що я ему кажу, решты вѣнъ самъ догадуеся и есть щасливымъ. Якъ я вже напередъ догадувалася, наша умова не дѣйде до кбнця: вѣнъ вправдѣ бажае проволѣкати, я сему не опираюся, але збстаю въ замку, а вѣнъ зновъ на те не наръкае. Я певна, що мы поберемо ся за кблька недѣль.

Треба ще було звѣрнти ся зъ сею велнекою тайною передъ Цецилією и передъ ея нареченымъ. Якъ здаеся менѣ, я не вѣдкрыла нѣякѣи новины панови Еблсови; вѣнъ менѣ коротко сказавъ: „Се гбдне васъ!“ Що-до Цециліи — то она по кблькохъ хвляяхъ цѣлковитого остовпѣня, попала въ рѣдъ якихъ радбсныхъ и нѣжныхъ судорогѣвъ и они тревають у неи ще до теперъ. Будемо еобѣ своячками, майже сестрами — се була ея мрѣя. Крѣмъ того она собѣ уявляє, що се подруже ще ббльше спонѣть нашу приязнь и, такъ сказати-бъ, зблде въ одно оба нашѣ ества. Пбдъ тымъ взглядомъ она мылить ся; она позбстане для мене найдорожшою зъ моихъ приятельокъ, но правдоподобно мы жити-мемо, що-найменше якѣйсъ часъ, ббльше бсторонъ одна другой, якъ въ мнувшости. За-для свого загального знеохоченя панъ Люверсі не хотѣвъ до теперъ послухати радъ лѣкарѣвъ,

котрї припоручали ему побути на полудни надъ берегомъ моря. Теперъ вбнѣ хоче жити. Я вже говорила зъ нимъ про переселенье на зиму до Ніццы и видѣла, що вбнѣ менѣ дякувавъ, може й бльше якъ за-для одної причини.

Тутъ замыкаю я свѣй дневникъ, щобы, якъ сего надѣюсь, вже ніколи его не отворити. Я думаю, що женщина, коли она есть замужна, не повинна мати іншихъ повѣрниквѣв крѣмъ свого мужа.

Отже прощай романтична и пристрастна Шарльото!

1878.

Особливї обставины, въ якихъ я знаходжу ся, склонують мене по пяти-лѣтнїй перервѣ забратись зновъ до моего дневника. Я переходжу страшну пробу и ніколи ббльше не потребувала я привести до порядку мои мысли и мою совѣсть. Передо всѣмъ мушу пригадати собѣ головнї пригоды, що спровадили теперѣшне положенье, и старатись зачерпнути въ нихъ свѣтла и порады, котрой менѣ такъ треба. Я крѣмъ того прочуваю, що сї картки може колись читати хто-небудь другїй и вже зъ той причини не хочу въ нихъ полишити нічого затемненого.

Мое ввнчанье, якъ я се передвидѣла, вѣдбуло ся рѣвночасно зъ весѣльемъ Цециліи въ малїй церковцѣ въ Люверсі. Панство Еблїсы вѣдѣхали заразъ другого дня до Италїи и мали тамъ вѣлька мѣсяцѣвъ подорожувати. Въ пять або шѣсть недѣль опѣсла и я выѣхала зъ своимъ мужемъ и зѣ свекрухою до Ніццы. Здоровье

мого мужа наносило менѣ самыхъ хлопотѣвъ черезъ цѣлѣй часѣ нашего чотиролѣтнего побуту въ тѣмъ краснѣмъ пѣдсоню. Я не могу заперечити, щобы мое сердце нѣколи не вѣдчувало жалю та сумныхъ спогадѣвъ, но завсѣгды могу сказати, що Богъ справдѣ поблагословивѣъ глупоту мого супружя та що въ нѣмъ я знайшла всео то, щого сподѣвала ся. Се неправда, що роскошѣ пристрасти мають лишъ одну форму, якѣ мы вѣ се ажъ занадто вѣримо; чоловікѣъ знаходить щастье такожь въ пристрасти, яка походить зъ обовязку, зъ посвящєна и пожертвова-ня; навѣтъ, якѣ кажутъ, и мучеництво має свою роскошѣ. Що-до мучеництва — то розумѣе ся, у мене его не було въ моѣмъ положєню, хочъ при такѣй задачи, яку я собѣ поставила, не могло обйтись безъ певныхъ трудностей, безъ певныхъ противностей. Въ одиѣмъ дни не зможе и найнѣжнѣйша та найдорожша рука вгамувати и вылѣчити бурливу зъ природы а за-для нещастя дразливу душу, — но за те яку, майже божественну радѣсть мусить чоловікѣъ вѣдчувати на видѣ той душѣ, коли она въ нашихъ очахъ увѣльняєсь вѣдъ дотеперѣшного бунту и сумнѣву, коли она поволи цѣла и чиста воскресєє зъ руины тѣла, въ котрѣмъ она була наче погребана, коли въ нѣй родить ся свѣтло, коли въ нѣй оживають надѣѣ! За кѣлька слѣзъ знеохочєна, якѣ я могла въ тайнѣ выплакати, кѣлько то солоденихъ, щасливыхъ и вдячныхъ слѣзъ не пролила я, увидѣвши, що мои труды вѣнчають ся успѣхомъ!... Вѣбнци прийшла година, коли я лишє потребувала зъ усмѣшкою на устахъ поднести въ гору палець, щобы успокоити сѣ страшнѣйшєй гнѣву, якимъ мой бѣдный Рожєръ зъ привычки мусѣвъ подлягати.

Мушу такожь сказати, щобы себе занадто не хвалити, що честь того чуда не належить выключно менѣ,
Библиотека найзнамен. повѣстей томъ LI. 7

бо се настало доперва зъ днемъ народженя мои дочки, вѣдъ коли-то ен отецъ цѣлковито поеднавъ ся зъ Богомъ.

Я сподѣвала ся въ невдовзѣ стати матерію, коли Цецилія зѣ своимъ мужемъ, повертаючи зъ Риму, задержалсь на кѣлька днѣвъ въ Пальмовѣй вѣлли, де мы тогдѣ мешкали. Я въ тайнѣ бояла ся хвилѣ, въ котрѣй менѣ приходило стрѣнути ся зъ паномъ Еблѣсомъ, але великій випадокъ, що тогдѣ чекавъ мене, робивъ мене майже рѣвнодушною на его притомнѣсть, або що-найменше менѣ такъ здавало ся. Впрочѣмъ вѣнъ поводивъ ся супроти мене зъ такою холодною вѣвчливостію, що мене мучила гадка, чи не має вѣнъ до мене якого жалю? Мавъ бы вѣнъ бути невдоволеный зъ Цециліи? Мавъ бы вѣнъ менѣ закидати, що я подала ему занадто пѣдхлѣбный образъ Цециліи тогдѣ, коли вѣнъ мене пытавъ о раду?...

Деякі нові вѣдѣнки въ его поведеню зъ жѣнкою мене здивували. Вѣнъ, здавалось, не пѣдлагавъ уже ен чарамъ въ тѣй степені, що перше; хочъ завсѣгды надѣвно вѣвчливый, но при тѣмъ у него замѣтныи выразъ якоиь суюи ироніи; часомъ здавало ся, мовъ-бы вѣнъ цѣлкоомъ не слухавъ ен фантастичныхъ описѣвъ, въ янхъ она малювала намъ свои подорожи, при чѣмъ часто самовѣльно перекручувала назвы рѣчей и часу, — здавало ся, мовъ-бы вѣнъ нудивъ ся ен напушистою ученостію, ен веселымъ щѣбетаньемъ... Но мѣй мужъ, передъ котрымъ я звѣрила ся въ кѣлькохъ словахъ зъ моимъ занепокоеньемъ, впевнявъ мене, що противно: майоръ Еблѣсъ залюбленый въ своѣй жѣнцѣ бѣльше, якъ коли-небудь, вѣнъ може навѣтъ трохи побоюєсь, видячи свою жѣнку такъ блискучою, такъ сіяючою, якъ ен все подивляють, та й бѣльше нѣчого. И такъ я про се вже не думала. Впрочѣмъ я була тогдѣ занадто щаслива и за-

надто занята монѣмъ близькимъ материнствомъ, якъ щобы я мала богато журити ся чужими справами.

Мы постановили въ кѣнцѣмъ весны vybrати ся зъ Ніццы и вернути на лѣто до Люверсі, бо мѣй мужъ рѣшучо не годивъ ся, щобы постійно осѣсти въ Парижи. Но лѣкарѣ побоявались о него, коли-бъ вѣнъ выѣхавъ на село, въ вогкій климатъ Нормандіи, — за нхъ порадомъ мы рѣшили ся остати ся на полудни, поки его здоровлье не поправитъ ся бѣльше.

Оба слѣдуючі роки були для мене часомъ майже цѣлковитого спокою и веселости. Моя дорога бабуня вдѣдувала мене два або три разы, моя свекруха окружала мене майже пристрастною нѣжностію, вѣбици я мала дочку, а ви народженье, якъ я вже выше сказала, поєднало его вѣнці зъ житьемъ и ще тѣснѣйше привязало до мене. Вѣнъ засѣвъ зновъ зъ запаломъ до своєї працѣ, при чѣмъ я помагала ему въ смирибѣй роли секретаря. Я упорядковувала пѣсля своєї змоги жерела, котрі панъ Еблїсѣ не перестававъ присылати, робила зъ нихъ вытяги и найкрасшимъ почеркомъ моєи руки вдписувала его нечеткі карлючки. Теперъ тая жива и глубока приязнь, яку вѣнъ здобувъ собѣ у пана Еблїса, не була для мене тайною такъ, якъ давнѣйше, — признаюсь до того отверто, — коли вѣнъ показувавъ саміи лише хибы. Бо вдѣ коли вѣнъ переставъ уважати себе засудженимъ на вдлюдие житье безъ нѣякого привязаня и безъ будучности, тогдѣ выявились на-ново великіи прикметы его сердца и ума въ цѣлѣмъ своѣмъ блеску и въ притягаючѣй понадѣ. Вѣнъ вддыскавъ навѣтъ веселбѣсть, о якѣй я навѣтъ не могла думати въ часѣ першої нашої знакомости. Для мене була приемною думка, що я не була безъ значѣня при тыхъ всѣхъ перемѣнахъ.

Но найбѣльше збъ всего зворушувало мене его без-

*

условне довірє, яке вѣнѣ въ менѣ покладавъ. Я, выходячи за него за мужь, сказала собѣ, що свѣтѣве житє для мене скѣбчилось, и я рѣшила ся зъ нимѣ на все попрощатись, божь менѣ не лицювало шукати приємностей, котрыхъ мѣй мужь не мѣгъ зѣ мною подѣляти. Тымчасомъ вѣнѣ самъ настававъ на те, щобы я товаришила его матери на деякѣ збрания французской або якои чужои кольонїи, якѣ въ нашѣмъ окруженю жили своимъ житємъ. Я не надуживала сего позволєна, але на стѣльке покористувалась, що я приймала деколи у себе гостей. Розумѣе ся, не обходилоь безъ того, що деякѣ нашѣ гостѣ й сусѣды заявляли менѣ тѣ чємности, якѣ звычайно де-хто любить вѣдносити до женщинѣ несогѣршой поверховности або зручныхъ въ кравецтвѣ. Хорый и уломный мужь мѣгъ на око додавати захохоты подѣбнымъ залицянямъ. На се оказувала я тую спокѣйну повздержнѣсть, за помочю котрой женщинѣ завсѣгды легко дати другимъ пѣзнати, що она не до забавки. Дуже быструмный и проникливый мужь мѣй говоривъ менѣ зѣ смѣхомъ про сѣ нужденности, — менѣ здавсь, що вѣнѣ бувъ гордый на се, що черезъ свою найвысшу байдужнѣсть показувавъ менѣ, якъ высоко стою я въ его поважаню, навѣть по-надъ тѣнь пѣдозрѣннѣя. Я ему була за се вдячна, але мѣжь тымъ лучало ся часомъ, що его доврѣе здавалось иногдѣ за далеко сягало, бо впроваджувало мене въ досыть поважнѣй клопоты, котрѣ нещасливымъ способомъ вяжуть ся зъ найбѣльшимъ смуткомъ моего житѣя.

Пѣдъ ту пору, якъ звычайно, находила ся въ Нїццѣ мѣшанина товариства, въ котрой треба було выбирати. Я зъ природы досыть односторонна и нерадо згоджуюсь на певнѣй догѣдности, якѣ бувають теперъ трохи занадто въ модѣ. Пань Люверсі, якъ и всѣ мужчины, бувъ пѣдътымъ вѣглядомъ бѣльше вырозумѣлымъ и бѣльше побла-

жливимъ вѣдъ мене. Вѣнъ говоривъ, що мѣй салонъ подобае на вѣвчарню, въ котрѣй я приймаю самѣй лишъ ягнята безъ змазы и вѣвцѣ, що не можуть зблудити, — казавъ, що таке поступованье есть нудне, бракъ при тѣмъ житя, веселости, а не менше й християньскои любви, бо се значить тѣлько, що знеохочувати грѣшникѣвъ, замыкаючи передъ ними честный дѣмъ, де они можуть поправити ся въ чистѣмъ воздухѣ и при помочи доброго прикладу. Та я цѣлкомъ не зважала на той его поглядъ и вѣдновѣла ему весело, що я не покликана переобразовувати товариство. — впрочѣмъ, поправивши его, я зробила досыть для збудованя власного житя а ббльше не бажаю нѣчого.

На веснѣ третього року нашего побуту въ Ниццѣ освѣвъ въ нашѣмъ сусѣдствѣ молодой князь Вивіанъ. Вѣнъ занявъ одну видлю и спровадивъ велику многоту коней и якусь даму, котру загально уважали за Англичанку, — и справдѣ она мусѣла бути Англичанкою, судячи пѣсля ея пестро-блѣскучон туалеты. Хочь моя бабуня жила въ приязни зъ его матерію княгинею, та я не можу собѣ нѣякъ пригадати, щобы я коли видѣла ея сына, котрый провадивъ не конче прикладне житье, перебуваючи часомъ въ Парижи, але найчастѣйше по рѣзныхъ купелевыхъ мѣсцевостяхъ.

Заледви вѣнъ освѣвъ, а вже выкликавъ соблазнъ въ нашѣй колоніи черезъ свое паньско-непорядие житье, черезъ шалену гру и черезъ свѣй двозначный зарядъ дому. Мѣй мужъ бувъ его шебльнымъ товаришемъ и завсѣгды мавъ для него рѣдъ якоись молодечои приязни, но при тѣмъ всѣмъ не бувъ радъ зъ его приѣзду а особливо зъ его сусѣдства. Мѣжъ тымъ припадекъ хотѣвъ, що мы нѣгде зъ нимъ не стрѣнулись въ першихъ часахъ его побуту въ Ниццѣ.

Одного ранку я проходжувала ся зъ мою дочечкою и зъ нянькою по огородъ нашон виллѣ, въ котрѣмъ було багато терасъ злученыхъ зъ собою довгими марморовыми сходами. Найниша зъ тыхъ терасъ выходила на публичну дорогу и притыкала до неѣ сходами о десяти ступеняхъ. Кратована брама, що замикала огородъ вѣдъ дороги, була зъ дня на день отворена. Мы стояли, опершись о поруче терасы, и глядѣли на бѣлѣ вѣтрила, що пересувались по синѣмъ морю, а той видъ тѣшивъ особливо мою дочечку. Наравъ тупѣтъ коньскихъ копытъ звернувъ нашу увагу на дорогу и мы увидѣли, якъ на кони легкимъ крокомъ зближавъ ся до насъ ѣздець въ товариствѣ якогь дамы въ дуже коштовнѣмъ, но въ бридѣмъ строю амазонки. Мѣжь иншими неумѣстными окрасами мала она величаве бѣле струсяче перо, що вило ся довкола ѣѣ капелюха. Впрочѣмъ она выдалась менѣ незвычайно красною.

Въ хвили, коли ся пара переѣджала по-при нашъ огородъ, попала моя дочечка въ велике роздразненѣ, котре невдовѣ перейшло въ правдивый выбухъ гнѣву; она вытягала руки и бексала зъ цѣлон силы, а нянька, зъ роду Италиѣнка, спѣвала ѣѣ найбѣльше успокоючѣ спѣванки. Той концертъ звернувъ на себе увагу переѣджаючого пана, вѣнъ спостерѣгъ мене, глянувъ менѣ прямо въ очи и нѣднявъ до горы капелюхъ, вѣдтакъ ставъ на мѣсци и, усмѣхаючись, спытавъ няньку:

— Що тамъ хибуе вашому маленькому?

Я, занепокоена тою фамилійностію, педала ся трохи зъ-задъ и приказала нянцѣ не вѣдповѣдати. Але нянька мене не зрозумѣла и зѣ спокойною совѣстію запустила ся черезъ муръ въ розмову зъ ѣдцемъ:

— Я думаю — сказала она вебниці, — що мала хоче бѣлого пера панѣ...

— Дай ѣй перо, Саро! — сказавъ молодой чоловѣкъ, звертаючись до своен товаришка.

Она варазъ вѣдчепила вѣдъ капелюха перо и кинула нимъ вѣ напрямѣ къ терасѣ. Але занадто легке перо не долетѣло до назначеного мѣсца. Молодой мужчина аловивъ перо вѣ воздухѣ и кинувъ нимъ зѣ ббольшою силою, та оно зновъ упало.

— Ну! — склигнувъ вѣнъ дуже голосно, — коли такъ, то я самъ занесу его малбѣ!

И вѣ тѣй хвили вѣнъ его ставъ спинатись по марморовыхъ стодахъ... Звѣря боронидось, ховзалось, подавалось назадъ, порекало... Всею то чула я зѣ густого помаранчевого корча, куды я сховалась, и пытала себе вѣ дусѣ не безъ справжняго страху: хто зѣ нихъ обохъ властиво божевѣбный? Наразъ увидѣла я нагло, янъ вѣнъ показавъ ся на терасѣ, мовъ яка вѣнна статуя, и ставъ до насъ зближати ся зѣ выразомъ тріюмфу. Вѣнъ менѣ вклонивъ ся, симъ разомъ дуже глубоко, нахиливъ ся, щобы подати перо дитинѣ, тою наглою появою вже успокоивѣй, зновъ менѣ поклонивъ ся и спровадивъ назадъ свого коня, — вже не знаю, якимъ способомъ — вѣ долину по стодахъ.

Коли я вѣ вѣлька хвилѣ опбсла оповѣла мужевиню пригону, вѣнъ промовивъ:

— Се певно Вивіанъ! то его способы!

И справдѣ то вѣнъ бувъ. Ще того самого вечера ставивъ ся у насъ, покликуючись на давнѣ зносини зѣ паномъ Люверсі. Бувъ се высокій, молодой чоловѣкъ, бѣлявий, сухорлявий, зб смѣливимъ окомъ, зѣ красными, делікатными, но умучеными чертами лица — постать зѣ Валійского двора. Вѣнъ бувъ смѣхунъ и дуже дотепный. Мбѣй мужъ принявъ его вельми сердечно. Я була для него холодна и ледви подякувала за перо, не знаючи вла-

ство, до кого вдносилась его чепність: чи до мови дочечки, чи до няньки, чи до мене.

По тбй гостинї пбйшло багато другихъ вїзитъ князя въ короткихъ перервахъ часу. Я чула, що его жиньсть и добрий, хочъ трохи дикїй гуморъ веселять мого мужа, но я не могла брати на себе того, щобъ его до насъ притягнути або повстримати. Князь мавъ занадто пбзнана и досвѣду житя, щобъ не завважати тої ледяной повздержности, яку я ему оказувала, и --- мимо всесторонной своєї оборотности и певности, вбнї, якъ здавалось, зъ тої причини неразъ мусївъ збивати ся зъ пантелюку. Мбй мужъ завважавъ се такожь и навѣтъ занепоконївъ ся.

— Моя любя, — сказавъ вбнї до мене одного дня, коли князь выйшовъ вбдъ насъ, — ось Вїзіянъ пбйшовъ цѣлкомъ змѣшаний... Ты справдѣ вмѣєшь, коли се тобѣ подобаєсь, прибрати видѣ, що може переняти чоловѣка морозомъ... Скажи прецѣнь, що тобѣ завинивъ бѣдний хлопець?

— Нїчого, друже.

— Нї... А може тобѣ заваджає... може вбнї занадто ввѣчливий?... Ты знаєшь, я бы зъ того лише смѣявъ ся. Въ такбмъ разѣ я не приймавъ бы его такъ дружно, щобъ тобѣ заощадити неприємности.

— Впевняю тебе, — вбдповѣла я, — що не знаходжу нїчогобснїько такого. Я не видѣла князя нїгде поза нашимъ домъ, а ты бачишь, що вбнї тутъ веде ся цѣлкомъ прилично.

— Ну, коли такъ, то позволяь собѣ сказати, любя недруго, що власне тобѣ не достає такої честности... Ты обходивъ ся зъ нимъ зъ обиджаючимъ холодомъ.

— Але-жь друже мбй! Коли я лише трохи додамъ

ему заохоты, то вѣнъ невдовѣ приѣде сюда зъ тою молодкою особою, що ен у себе тримае...

— Ну, се рѣчь не такъ дуже великои ваги.

— Най буде й такъ!... но о що-жь тобѣ ходитъ? Я не люблю непорядку у всякомъ видѣ. Ты знаешъ, що я не можу стерпѣти, коли яка обстава не стоить на своихъ мѣстахъ; такъ само не можу знести чоловіка, що не ведеть засадою чести... Я що-до своихъ особъ не посѣдаю — жалуй того, я тебе прошу — нѣ одробинки твоей слабости, яку приписують мому половини зъ огляду на лихій одиниць, а сей молодой чоловікъ мае впрочѣмъ ще особливѣ причины, щобъ его не терпѣти, и я не можу поздержати ся, щобъ ему сего не оказати. Ты добре знаешъ, въ якѣй приязни жие его мати зъ моею бабушею. Бѣльше якъ оденъ разъ була я свѣдомъ роспуки и слѣзъ, якѣ бѣдна княгиня проливала зъ причины своего сына... и вже вѣдъ давна занявъ вѣнъ въ мой уявѣ и въ моихъ осудѣ мѣстахъ, котре вѣнъ черезъ свое теперѣшне поведѣнье — ты менѣ се признаешъ — ледви чи зможе стратити.

— Цѣлкомъ справедливо, моя дорога, тѣлько-жь що-до бѣдной княгинѣ я застерѣгаю ся зъ своимъ милосердьемъ... Се власне она погубила своего сына черезъ те, що, обожаючи его на обохъ колѣнахъ, вмовляла въ него, мовъ-то небо и земля сотворенѣ для его особистого увеселеня... Я пригадую собѣ, якъ она купила ему разъ на Елизейскихъ поляхъ вѣзокъ до запряганя кѣбъ... А зъ того такѣ наслѣдки, що вѣнъ, якъ люде говорятъ, мае ожени ти ся зъ тою статисткою зъ Дрепѣ-Ленъ... Ну, и се дуже льогічно!

— Дуже льогічно, мой друже, але й обридливо.

Черезъ цѣлый тыждень мы не видѣли у себе князя. Наразъ пришовъ вѣнъ одного ранку и замкнувъ ся зъ

паномъ Люверсі. Они оба мали зъ собою досыть довгу розмову, котрой змѣть мѡй мужъ подавъ менѣ заразъ опѣсла. Панъ Вівіанъ, якъ здаєсь, звинявъ ся зъ того, що переставъ до насъ учацати, звинявъ ся зъ выразомъ смутку, що его вдвѣдины менѣ не є приймній. Мѡй мужъ, зворушений поважнымъ и смутнымъ выразомъ его бесѣды, вдповѣвъ ему, якъ товаришь, що вѡнъ не повиненъ тому дивувати ся, коли его трохи ексцентричне житє вдстрашує молоду женщину выховану въ строгихъ засадахъ, — впрочомъ се вдъ него залежить усунути упередженя, котрї вѡнъ такъ собѣ бере до сердца, а его приятелѣ зъ обохъ полѡвъ будуть ему вдячнї за все то, що вѡнъ зробиць, абы улєкшити и тѣснѣйшимъ зробиць сплѣне зъ нимъ пожитє.

— Я взагалѣ рѡвнодушный на се, що свѣтъ про мене думає, — сказавъ тогдѣ князь, — но я признаю, що менѣ тяжко приходитъ знести погорду панѣ Люверсови.

— Тутъ не ходять о погорду, любый хлопче, — вдказавъ мѡй мужъ, — тутъ заходить лише клопѣтъ...

Потѡмъ они оба розбїшлись, а князь бувъ дуже задумавый.

Въ два днѣ опѣсла, коли я вернула зъ проходу, сказавъ менѣ мѡй мужъ, що власне вдъ него выйшовъ панъ Вівіанъ.

— Я запросивъ его на завтра на обѣдъ, — додавъ вѡнъ. Я вддивилась на него, а вѡнъ ставъ смѣятись и сказавъ: — Вбїзъ вдправивъ свою Англичанку, а запросивъ до себе матѣрь... Се певно заслугує на якусь нагороду!

— Я на се пристала, и коли на другїй день прийшовъ до насъ князь, я подала ему руку зъ бѡльшою щиростїю, якъ звычайно. Почавши вдъ того дня, мы

стали лучшими приятелями, а вѣнъ приступивъ до нашего тѣнѣйшого кружка.

Мѣжь тымъ, мабуть щобы собѣ надоложити, вѣнъ кинувъ ся зъ шаленостію до гры. По бѣльшій части вѣнъ програвавъ, — се для него робыло честь — але все-таки одного вечера сказавъ вѣнъ менѣ, що недавно выгравъ трицять тысячь франкѣвъ въ бакарата.

— Вы справдѣ страшный чоловікъ! — вѣдповѣла я, здвигаючи плечима. — Коли васъ пѣднести зъ одной стороны, вы заразъ падаете въ другую!

Вѣнъ сейчасъ вынавъ зъ кишенѣ грубу пачку банкнотѣвъ и, вручаючи менѣ ихъ, сказавъ:

— Для вашихъ убогихъ!

— Приймаю — сказала я, — пѣдъ услвемъ, коли менѣ дасте слово, що бѣльше не возьмете картъ до рукъ.

— Даю вамъ слово!

И въ той способѣ я можу пѣслати мойѣ бабуни трицять тысячь франкѣвъ для еи закладу бѣдныхъ учениць.

Вкѣнци, маючи цѣлу вязанку рѣзныхъ хибъ, явивъ ся вѣнъ у насъ кѣлька разѣвъ трохи пѣдохоченый, не кажу вже — пѣдхмеленый. Нѣчо въ свѣтѣ не выкликуе у мене бѣльшой бреди, якъ чоловікъ въ такѣмъ ставѣ, и я подивляю тѣ панѣ — а на жалѣ е ихъ чимало, — котрѣ се уважають за забавне або навѣтъ не звертактъ на то уваги. Князь не мѣгъ сумнѣвати ся о почуваняхъ, якѣ вѣнъ у мене выкликувавъ въ такихъ випадкахъ, — вѣнъ почисливъ ся зъ тою обставиною и ставъ розумно тверезимъ. Въ той способѣ вѣнъ довершивъ черги поправъ, що наступили пѣдъ мовимъ впливомъ и, якъ здасть, були присвяченѣ менѣ. Тѣ малѣ тріюмѣы, котрѣ безмѣрно радували моего мужа [вѣнъ сердечно смѣявъ ся

зъ того, що князь покрбно звивавъ вовну менѣ при ногахъ] и мене такожь займали, а навѣтъ подхлѣбляли менѣ, але рѣвночасно они мене й досыть трѣвожили. Я не довѣряла всѣмъ тымъ посвященямъ и пытала себе: чи не обѣцое вѣнъ собѣ за те якого вѣдшкодованя? Сѣ неозначенѣй обавы тримали мене супротивъ него завсѣгды на обороннѣмъ становищи, чого вѣнъ не могъ не замѣтити.

Одного вечера мы обое проходжували ся по одной зъ нашихъ терасъ. Краса ночи, майже ошоломляючій запахъ помаранчъ и фялєквъ, якимъ бувъ насыченый воздухъ, поднесли его бесѣду ббльше, нѣжь звычайно, до постичной и сентиментальной высоты. Но коли я досыть сухо стягала его на землю, промовивъ вѣнъ:

— Мой Боже! Панѣ, я справдѣ не знаю, що робити, щобы розбронти вашѣ упередженя супротивъ мене.. Щобы вамъ приподобатись, кинувъ я въ море всѣ мои кибы одну за другою... всего собѣ вѣдмовляю... вже анѣ не граю, анѣ не пью, и т. д. Чого вы ще ббльше хочете? Чи хочете, щобы я постригъ ся въ черцѣ? Скажѣть!

— Я лишь одного хочу, — вѣдповѣла я коротко, — а именно, щобы вы нѣколи не дали менѣ сумнѣвати ся о своей приязни для моего мужа...

Вѣнъ поклонивъ ся зъ великимъ поважаньемъ и вѣдъ того часу зникли зъ его бесѣды всякѣ двозначнѣй вѣдтѣвки.

Се дѣяло ся пбдъ ту пору, коли Цецилія привѣхала зъ своимъ мужемъ въ-друге до Ніццы насъ вѣдвѣдати. Моя переписка зъ Цецилією не переставала бути дуже оживленою. Судячи пбеля ви листѣвъ, она була щаслива, хочъ, якъ здавалось, шукала для себе головныхъ увеселень въ вирѣ товариского жита. Она выдалась менѣ

ще красшою и справдѣ чарбною, но цѣлкомъ не змѣненою черезъ свое подружье, и завсѣгды дуже розтрѣпаною. Въ ея поведеню зъ мужемъ бувъ у нея видимый якійсь боязливый примусъ, и се мене застановило. Щодо него — то вѣнъ поводитъ ся зъ нею лагдно, але такожь зъ примусомъ. Симъ разомъ я здивувалась и майже налякала ся. Я почула, що вѣнъ мимо такъ довгого часу, робить на мене ще сильне вражѣнье — признаюсь отверто, я не могла безъ внутрѣшного зворушення слухати выразу его бесѣды... Вѣнъ ще не забавлявъ у насъ одной doby, а я вже почала оглядати ся за якимъ-будь способомъ, щобъ его побути ся, скоротити его побуть. Та вѣнъ самъ подавъ менѣ той способъ черезъ оденъ нерозважный замѣтъ, котрый я собѣ пбзвѣйше выяснила, але тогдѣ я не могла его слбѣзъ зрозумѣти.

Чи мбй мужъ находивъ въ своѣмъ серци яке остереженье про се, що дѣяло ся въ моѣмъ нутрѣ, чи вѣдчувавъ першій удары тяжкой хоробы, яка ему грозила? — не знаю. Але вѣдъ першихъ днѣвъ, якъ прибули до насъ панство Еблїсы, ставъ его настроѣй очевидачки захмарюватись. Панъ Еблїсъ запытавъ мене одного ранку, довѣрочными, трохи заклопотаными словами: чи я такожь завважала сю змѣну въ настрою Рожера? На мою притакуючу вѣдповѣдь позволивъ вѣнъ собѣ на-пбвѣтъ весело, на-пбвѣтъ поважно натякнути про часті вѣдвѣдины князя Вивіана, даючи тымъ пбзнати, що они можуть роздразнювати мого мужа... Я знала, що Люверсі бувъ до можливои границѣ, може навѣтъ занадто спокойный щодо князя, длятого я була певна, що майоръ Еблїсъ не бувъ его речникомъ въ тѣмъ взглядѣ, а що вѣнъ говоривъ се вѣдъ себе самого. Се обидяло мене до краю. Я не свята: я ему простила, — дарма о те, чи по добру чи по злу, — що вѣнъ волѣвъ Цецилію нѣжь мене та

що вбнъ залицявшись до мене, зъ нею оженявъ ся, — щобы вбнъ пбсла того присвоювавъ собѣ право надзору надѣ мною, сего було вже за багато.

— Мбй дорогій пане! — сказала я ему. — Коли вы такй добрй, що занимаетесь тайнами мого дому и спокоемъ мого подружя, то я вамъ скажу, що вы заразомъ маєте правду и не маєте правды въ своихъ здогадахъ. Маєте, думаю, правду, коли приписуете смутокъ мого мужа легкимъ почуванямъ заздности... але цѣлкомъ мылите ся що-до особы, котра выкликуюе тую заздність...

При тыхъ словахъ вбнъ сильно зблѣде, уклонивъ ся менѣ и вбдѣшовъ. Въ два днѣ опбсла вбнъ намъ звѣстивъ, що его влечуть до Парижа, и вбдѣхавъ того самого вечера, полишивши намъ свою жѣнку.

Я собѣ пригадую, що на другій день по его вбдѣздѣ Цецилія завдала менѣ неждано дивне пытанье:

— Чи ты думаешь, — сказала она до мене — що мбй мужъ щасливый?

— Але-жь, моя любя, ты повинна се лѣпше знати, нѣжь я.

— Я бою ся, — вбдповѣла она, хитаючи своєю красною головкою, — я бою ся, що вбнъ не есть щасливый... Я для него занадто поверховна, занадто свѣтова, занадто похбпна до утѣхъ... Я тягну его за собою, мовъ того мученика... Бѣднй чоловікѣ! Я собѣ за се докоряю... но завсѣгды роблю те саме... завсѣгды чортѣ, що въ менѣ сидить... знаешь?... Вбнъ не жалувавъ ся передъ тобою? не казавъ, що вбнъ нещасливый? справдѣ нѣ?...

Я вбдповѣла їй по правдѣ, що я вбдѣ пана Ебліса не чула анѣ слова про щось такого — и Цецилія потѣмъ зновъ вернула до цѣлого свого прекрасного гумору.

Она пробувала зъ нами якыхъ пятнацать днѣвъ и

хотай моя приязнь для неи завсѣгды була жива и нѣжна, то таки я по еи вѣдѣздѣ почувла якусь полекшу. Хочь и якъ була она чесіною женщиною, то таки мала она за багато внѣшного польску, щобъ еи можна було устерегти. Пять частей свѣта, котрѣ мають въ Ніццѣ своихъ представителѣвъ, брѣнѣли доккола неи, мовъ якій рѣй, а мѣй мужъ бувъ тон гадки, що еи треба день и нѣчь тримати пѣдъ сѣткою вѣдъ комарѣвъ. Хочь и цѣлкомъ не чутка на всѣ тѣ надскакуваня, та мимо того она ихъ любила и навѣтъ нерадо вѣдносилась до тыхъ, що еи не подивляли. И длатого власне она все гнѣвалась на князя Вівіяна, котрый показувавъ ся для неи цѣлкомъ рѣвнодушнымъ. Она говорила, що я зробила его тупицею та що я повинна водити его на рожевѣй стаяцѣ...

Ахъ! Разомъ зъ нею улетѣла такожь вся моя веселбеть!

Въ кѣлька тыжднѣвъ по еи выѣздѣ здоролье мого мужа погбршило ся на-ново, хочь здавало ся, мовъ-бы вѣнъ приходивъ до себе. Найстрашнѣйшій ознаки безвыхѣдной хоробы поступали за собою и що-разъ гбршали. Остановкъ его бѣдного истнованя бувъ для него и для мене лише боротьбою зъ житьемъ, а при кѣнци зимы я перенесла страшный ударъ — я втратила мужа. Пѣсля тяжкихъ мукъ вѣнъ умеръ спокѣйно, дакуючи менѣ за те щастье, яке я ему подала на кѣлька лѣтъ. Панъ Еблїсъ, прибувши, щобы бути притомнымъ при его остатныхъ судорогахъ, оплакувавъ его зъ невысказанымъ болемъ.

Переходжу коротко надъ тыми гѣркими споминанми. Богъ знае, що мѣй жалъ бувъ щирый! Хочь и якъ выразно могла бы я его зазначити, та въ хвили, коли се пишу, вѣнъ не бувъ бы на мѣсци.

Першій мѣсяць жалобы я провела въ Люверсі при моѣй свекрусь, а вѣдтакъ вернула я до Парижа и осьла при моѣй бабуни, задумуючи въ будучности подѣлити свое житє межѣ тѣ двѣ дорогѣ родички.

Великій зворушеня моральнѣй — якъ ось те, що я перебула, — здасть ся зъ початку нѣбы стримують житє и на завсѣгды перервуть его рухъ. Нашѣ склонности, нашѣ почуваня, нашѣ пристрасти замовкують, мовъ приголомшенѣй, и чоловѣкови здаєсь, що они завмерли. Вѣдтакъ поводи серце зачинає зновъ бити, душа думати — и той докучливый упѣръ житя єсть зъ початку лишь дальшимъ болямъ. Вѣбнці чоловѣкъ пѣддаєсь ему, бо така воля Божа.

Въ моѣмъ новѣмъ истованю моя дочка, розумѣсь, занимала перше мѣсце, але хочъ и якъ велике було для мене се занятє, таки оно не выповнило цѣлкомъ мого сердца. Я вѣднайшла въ Парижи дорогихъ приятелѣвъ, а межѣ найдорожшими и найвѣрнѣйшими була Цецилія и єи мужъ. Я видала Цецилію майже щоденно. Она оповѣдала менѣ зб своєю огнистою живостію бѣжучей исторіи мѣста и товариства, она оживляла мою самотнѣсть, она була для мене найнѣжнѣйше уважливою, а моя любовъ для неї ожила въ цѣлѣй своѣй силѣ.

Єи мужа я видала рѣдше, но и вѣнъ не залишивъ нѣякои нагоды, щобы показатись для мене учиннымъ або приемнымъ. Въ болѣсныхъ обставинахъ, якѣ я перебувала, въ сумныхъ дрѣбницахъ, якѣ завсѣгды вяжуть ся зъ подѣбными випадками, и въ трудныхъ справахъ маєтковыхъ, якѣ при тѣмъ выринають, вѣнъ заявлявъ менѣ справдѣ братню помѣчь и пожертвованье. За волею пана Люверсі ставъ вѣнъ опѣкуномъ мѣси дочки и здавалось, перенѣсь на неї одиноке пристрастне чутье своєю житя, тую героичну приязнь, якою палавъ колись до єи

бацька. Злишно й казати, що я ёму цѣлкомъ простила ту дивну неумѣстность, якои вѣнъ собѣ разъ супротивъ мене позволивъ що-до князя Вівіяна. Вѣнъ самъ пригадувавъ сю пригоду лишъ на те, щобъ ви направити, и старавъ ся завсѣгды обходитисъ зъ княземъ зъ особливою вѣчливостію, де-небудь ёго стрѣтитъ, а особливо у мене. Князь Вівіянъ мешкавъ тогдѣ въ Парижи и я неразъ дружнo приймала ёго, не маючи нѣчого ёму закинути за часу послѣднихъ мѣсяцѣвъ ёго побуту въ Ніццѣ.

Одинокій клопѣтъ, якого мене набавлявъ панъ Еблїсъ, походивъ безъ ёго волѣ и вѣдомости. Лише собѣ самой могла я закинути певну неспокойну утѣху, зъ якою я ожидала ёго вѣдвѣдинъ и якесь тайне зворушенъе, котре я завсѣгды чула на собѣ въ ёго притомности. Но я сподѣвала ся по ширости, що сей нещастный останокъ моеи давной любви выгасне поволѣ и затре ся самъ вѣдъ себе. Я тымъ бѣльше сего сподѣвала ся, що ся почестна, холодна и поважна вѣчливость, яку вѣнъ менѣ заявлявъ, надавала ся бѣльше до того, щобы успокоити, нѣжъ зворушити серце.

Мѣжъ тымъ я слѣдила зъ особливимъ и, я певна, зъ найчистѣйшимъ и найщирѣйшимъ занятіемъ ёго житіемъ зъ Цецилією, ихъ обоюблѣне вѣдношенъе до себе и ихъ взаимне домашне щастъе. Нѣчо не выдавалось менѣ бѣльше дивнымъ и бѣльше таємничимъ, якъ ихъ взаимне поведенъе, ихъ поступованъе. И такъ справдѣ Цецилія, якъ я вже замѣтила въ Ніццѣ на пѣдставѣ деякихъ подробности, захопила противъ всякой лѣогіки панованъе въ своѣмъ домѣ. Она потрафила вымкнути ся зъ-пѣдъ впливу, якій на неї цѣлкомъ природно мусѣвъ мати ви мужъ за-для своєї душевной и моральной переваги, а панъ Еблїсъ пѣсля всякой имовѣрности не робивъ

собѣ зъ того нѣчого. Вѣнъ поддавъ ся зъ незрозумѣлоу байдужностію чи терпелливостію свѣтовимъ и марнотратнымъ склонностямъ своєї молодои жѣнки. Вѣнъ зъ початку долго дотримувавъ їй товариства въ свѣтѣ, которого не любивъ, а вѣдтакъ зачавъ пускати єи самопасъ. Се вѣро дуже мене застановляло. Я пытала себе: щѣ тамъ дѣсье межн ними въ ихъ домашнѣмъ житю? чи они люблять ся, чи они щасливѣ? Не могучи нѣ їй нѣ єму поставити пытаня въ тѣй деликатнѣй матеріи, я слѣдила уважно и майже цѣкаво ихъ бесѣду, ихъ поведенье, вырагъ ихъ лицъ и ихъ обопблнѣи поступки, щобы дѣйти до якогось вмясненя. Але панъ Еблїсъ въ своѣмъ острѣмъ уложеню показувавъ разъ поважну, разъ зновъ веселу непроникиливѣсть сѣікса, а Цецилію, за-для єи легкодушности, такожь годѣ було зрозумѣти.

Люде дивувались такъ само, якъ я, надъ особливостями того подружя, а де-хто зачинавъ про него навѣтъ злобно толкувати.

Одного дня бувъ у мене майоръ Еблїсъ, коли надѣйшовъ князь Вівіанъ. Панъ Еблїсъ, пѣсля своєї трохи занадто вѣчливон привычки, вѣдѣйшовъ майже сейчасъ, обмѣнявши ся напередъ вѣлькома приятными словами зъ княземъ. Коли вѣнъ вѣйшовъ, промовивъ до мене князь:

— Вашъ своягъ менѣ незвычайно подобає ся, але вѣнъ для мене справдѣшна загадка...

— Длѣячого загадка?

— Длѣятого, що при всѣй заслугѣ и чести, яку має на свѣтѣ, вѣнъ вѣдно завзявъ ся погубити свою чудову жѣнку.

— Я цѣлкомъ васъ не розумѣю!

— Якъ? Чи не видите, що вѣнъ чимъ-разъ бѣльше єи опускає?... Ба, вѣнъ робить ще гѣрше, коли позволивъ їй вѣйти собѣ за товаришку паню Годересу...

— Кто-жь се та панѣ Годѣрева?

— Годѣрева, добродѣйко, була колись дуже красна женщина, котрѣй збъ всѣхъ сторѣнь надсакаували... абы ббльше не казати. Нинѣ се звѣзда при захдѣ, а поза-якъ она вже не може убѣгатись о непосредной обожаня свои особы, длытого стараєсь о нихъ крутыми дорогами и окружає ся въ тѣи цѣли молодыми трабантами, въ котрыхъ свѣтлѣ хоче сама яснѣти.

— Дякую вамъ за сю вѣсть, — сказала я, — и коли товариство панѣ Годѣревой справдѣ небезпечно, то будьте певнѣ, що Цецилія збрве зъ нею всякѣ зносины... Впрочемъ я можу вамъ выяснити однимъ словомъ те, що въ поведеню пана Ебліса єсть для васъ такъ незрозумѣле. Панѣ Еблісѣ довѣрює свойѣ жѣницѣ и позволте себе впевнити, що нѣколи довѣре не було ббльше на мѣсци, якъ тутъ. Я знаю Цецилію зъ дитинныхъ лѣтъ и ручу вамъ, що она, мимо свои на видѣ легкодушном вдахѣ, не зббна — чи то зъ панею Годѣревою, чи то безъ неѣ — навѣтъ подумати чогось злого...

— О! мѣй Боже! оно такъ... до теперъ... се певно! — вѣдповѣвъ князь. — Всѣ женщины зъ початку честнѣ... но коли они ведуть подббне життє, тогдѣ злѣ мысли скоро приходять, а злѣ учинки ще скорше. Оно дивно, але правдиве.

— Се, мѣй князю, спѣгады старыхъ часѣвъ, тыхъ часѣвъ, коли вы сумнѣвали ся, чи взагалѣ є на свѣтѣ честнѣ женщины...

— Вѣрте менѣ, що я думаю теперъ такъ само, якъ и колись, а именно, що ихъ єсть дуже мало... Перепрашаю... позволте!... я говорю лише о тыхъ розпущеныхъ, шаленыхъ, свѣтовыхъ дамахъ, котрѣ безъ вѣддыху кидають ся зъ одного увеселєня въ друге... Вѣрте, добродѣйко, мому досвѣдови, а вѣбъ досыть великѣй на мѣй

*

вѣкъ... Вы маєте дочку... Зроджена и выхована вами она може бути лише чесною женщиною... А все-таки, вѣрте менѣ, не покажѣть ся для неї нѣколи слабою въ тѣмъ взглядѣ, щобы вы коли позволили їй кинути ся въ той великій виръ житейского моря.. Може моя бесѣда вамъ противна... но се трудно, майже неможливо, щобы женщина, котра живе въ тѣмъ морю, могла бути непорочною... А звертаючи рѣчь на вашу паню своячку, я хочу вѣрити вашимъ запевненнямъ, що она, хочъ дуже кидає ся, та-ки буде належати до тыхъ малыхъ выимкѣвъ... Но се буде випадокъ... и про него будуть говорити въ исторіи.

Я не привязувала до сихъ неприличныхъ поглядѣвъ ббльше ваги, якъ они на се заслугували, але бесѣда князя, не кидаючи въ моѣмъ серци навѣтъ тѣни на Цецилію, подтвердила мои особисті постереженя, якѣ я поробила на таємничѣмъ и заколоченѣмъ характерѣ сего подружя.

Одна обставина, що зайшла незабаромъ пѣсля той розмовы зъ княземъ, послужила менѣ до цѣлковитого выясненя.

Цецилія була у насъ зб своимъ мужемъ на обѣдѣ. Въ своѣй пышной туалетѣ выглядала она на причудъ красно и пѣйшла вечеромъ на балъ зъ панею Годфреевою, котра забрала єи зъ собою о пѣвъ до десятой. Бабуня була трохи слаба и оставала въ своѣй кѣмнатѣ, такъ що мы були самѣ: моя дочка и я зъ паномъ Еблісомъ. Моя дочка мала йти спати, але, якъ всѣ дѣти, она давала себе довго просити, заки сповнила сю церемонію. Та на просьбу єи опѣкуна я позволила їй ва малу про-волоку.

По вѣдходѣ Цециліи я почувла трохи клопоту въ товариствѣ самого пана Ебліса, длятого я заєѣла до фор-

тепьяна. Панѣ Еблїсѣ усеѣвъ на канапѣ въ другомѣ кѣнци кѣмнаты. Граючи, вже не знаю, яку мелюдію Шопена, я чула, якѣ вѣнѣ въ пѣвѣ голосу розмовляѣвъ зѣ моею дочкою, котрой бувѣ великимѣ прывателемѣ и дуже певствѣ ей. По якѣйсѣ хвилѣ они обоє замовѣли. Напротѣвъ мене стояло зеркало. Я кинула въ него окомѣ и побачила якѣ панѣ Еблїсѣ оперѣ ся лѣктями о стѣлѣ и сховавѣ лице въ долоняхѣ. Въ хвилю пѣанѣйше нализила ся до мене по тихоньки моя дочка и потягнула мене зѣ легка за рукавѣ. Не перерываючи собѣ, я нахилилась до неѣ, а дитина сказала менѣ до уха:

— Мамо, вѣнѣ плаче!

На се наивне повѣдомленѣ бѣдноѣ дитинѣ розбѣшлась чо цѣлѣмѣ моѣмѣ ествѣ глубока туга и якесь дивне уповнѣе. Се страшно небезпечнѣй хвилѣ въ житю жевщаны.

Дверѣ вѣдчинили ся — то прийшли по мою доньку. Я поцѣдувала ей, она побѣгла ще попрощати ся зѣ паномѣ Еблїсомѣ и выйшла зѣ кѣмнаты.

Я грала дальше, не важучи ся пѣднести очей до зеркала. Я старалась збрати до купы мои думки и ясно розглянути ся въ тѣмѣ, що дѣялось. Напрасне розжаленѣе, яке обхопило пана Еблїса при моѣй дочцѣ и при менѣ по вѣдходѣ его жѣвнѣи, не лишало нѣ найменшого сумнѣву о тѣмѣ, що вѣнѣ бувѣ дуже нещасливый. Впрочѣмѣ я не розумѣла нѣчого. Я не могла себе бѣльше обманювати о родѣ почуваня, котре перло мене до того, щобы такѣ цѣкаво слѣдити тайны домашнього житя Цецилїи. Я любила ей чоловѣка и я любила его досѣтъ, щобѣ не бажати згоды въ тѣмѣ подружю и щобѣ не бути по тѣй причинѣ щасливою.

Тысячу разѣвъ пѣзнала я въ житю, що се не вѣдѣнась залежить: почувати або не почувати въ собѣ грѣш-

ныхъ склонностей, однакожь завсѣгда залежить вѣдѣ насъ: перевести ихъ въ дѣло. Но я такожь познала, що одиноке и наилучше средство — побѣдити злѣ пристрасти не лежитъ въ тѣмѣ, щобы имъ противставити абстрактнѣ доказы розуму, совѣсти або чести, але дѣлати противъ нихъ сильно и змусити въ певнѣмъ взглядѣ руку до того, щобъ она робила добре, коли хоче робити зле.

Такъ собѣ постановивши, я рѣшила ся зачати разъ безъ проводки.

Передовѣмъ вымагало се широго и основного обговорена зъ паномъ Еблѣсомъ. Була се задача сполучена зъ небезпечностю, котру я познавала, хотяй зъ далека навѣтъ не передвиджувала цѣлов си ваги. Но менѣ выпадало конечно стати супротивъ неи зъ вѣдкрытымъ чоломъ, и въ порывѣ мого запалу я уважала себе певною побѣды.

Я встала сейчасъ вѣдъ фортепяна и звернулась до пана Еблѣса, котрый удававъ, що щось уважно читавъ :

— Я маю зъ вами поговорити... Ходѣмъ въ огородъ, прошу васъ!

Вѣнъ глянувъ на мене зъ выразомъ найвысшого здивованя. Не вѣдповѣдаючи, вставъ и пѣйшовъ за мною.

При нашѣмъ домѣ при улицѣ св. Домініка лишивъ ся якимъ щасливимъ допустомъ судьбы. столѣтнѣй огородъ, а парканъ зъ високого муру, купы великаньскихъ яворбѣвъ, плюскотяча фонтана и луковата оранжерія надають ему милый и торжественный выгледъ подвѣря при испаньскѣмъ манастври. Зъ долѣшномъ кѣмнаты выходить ся до того огорода по двоухъ або трѣохъ ступѣняхъ сходбѣвъ. Хотяй тогдѣ було въ половинѣ падолиста, вечеръ

бувъ незвычайно красныи и теплый. Мы ушли мовчки ъдльа кровбъ. Я ще теперь чую и буду чути цѣле мое житье ту тишину, що ен перерывавъ лише плюскотъ фонтаны и шелестъ сухого листа пбдъ нашими ногами.

Вкбщи я збрала всю свою вдвагу и промовила:

— Пане, вы знаете, до якого степеня посуваю я любовь до порядку, а бридь передъ непорядкомъ... Се мой налогъ, се пристрасть, котрою вы любите деколи мене дрочити, але котру вы менѣ прощаете... не правда-жь? Длятого чи позволите менѣ завести ладъ въ одномъ подружю... котрымъ я дуже занимаю ся?

— Въ якбмъ подружю, добродѣйко? — спытавъ вбнъ досытъ остро, сѣдаючи поббчь мене на лавцѣ.

— Тажъ у вашбмъ, цѣлкомъ природно... Я почуваю, не сумнѣвайтесь о тбмъ, цѣлу вагу моеи вѣзливости... но коли не досытъ моеи приязни до Цециліи и до васъ, щобы мене оправдати въ вашихъ очахъ, то пригадайте собѣ, що вы пытали мене о раду, заки подружили ся съ Цецилією, и я вамъ поручила сю звязь, такъ позволте-жь менѣ увблннаться вдѣ моеи одвѣчальности.

— Але-жь панѣ, я не роблю вамъ нѣякого докору...

— И добре чините... се було бы дуже несправедливо, бо коли-бъ вы були пбйшли за мою радою, яку я вамъ позволила собѣ була дати, впрочбмъ на вашу горячу просьбу, — то були бы вы обое щасливыи... А тымчасомъ вы такими не е... нѣ одно, нѣ друге.

— Даруйте, панѣ... но менѣ здаеть ся, що бодай Цецилія, бо-жь я даю ѣй повну свободу, повинна бути цѣлкомъ щаслива.

— Цецилія не жалует ся, — вдповѣла я съ певною живостію, — але казати, що она цѣлкомъ щаслива, коли вы жнете по одной сторонѣ а она по другой, коли вы

ви заведбуєте, коли вы выдаєте ви въ опѣку першбѣй-лѣпшбѣй... коли вы ѣй чимъ-разъ ббльше докажете, що вы не даєте нѣ про ви любовь, нѣ навѣтъ про ви славу, — се значить казати, що она не мае нѣ розуму, нѣ сердца, нѣ чести... А я знаю, що она все то мае!

— Мбѣй Боже! — вбдповѣвъ вбнѣ повздержнымъ, зворушеннымъ и дрожащимъ голосомъ, — я такожь не маю привычки жалувати ся... але вы справдѣ змушуєте мене до того... Скажѣтъ менѣ : чи вы коли застановляли ся надѣ долею чоловѣка перенятого поважnymi думками, — чоловѣка, що любить працю, що стремить до чести, яву подае праця, котрый сподѣваець радощѣвъ, якѣ подають науки въ любости и въ тишинѣ домашнього огнища... а тымчасомъ жѣвиеа тягае его за собою день и нбчь въ галасливбѣй порожнѣ и въ вѣчнбмъ клетотѣ свѣтового жита?... Вбнѣ надаремно почуваеть, що обовязокъ и розсудокъ кажутъ ему йти за нею... коли вбкбнци пбзнае, що и цѣле его житѣе мусить пбйти марно тою дорогою... що ся дитина, та дурна, зѣ котрою вбнѣ звязавъ ся, вбдбѣрае вбдѣ него, понижае и нищѣтъ его розумъ, его будучнбсть, его житѣе... Тогдѣ... чи хочете ему за се дорѣкати?... тогдѣ ставеъ ему слабо коло сердца... вбнѣ паде въ утомѣ... на всео знеохоченый и на всео байдужный!

Здивована и майже перелякана тымъ наглымъ вѣбухомъ душѣ, котра звичайно такъ умѣе надѣ собою панувати, промовила я лагбднѣйше :

— Ну, але-жѣ скажѣтъ, добродѣю, по правдѣ : чи пробували вы по ширости всѣхъ заходбѣвъ, щобы склонностямъ Цецилии надати иншѣй напрямъ?

По досытѣ довгбѣй павзѣ вбдповѣвъ вбнѣ холодно :

— Нѣ, я не робивъ нѣчого!

— Коли такъ, то вы дуже виннѣй... Я вамъ се сказала колись и теперъ повтаряю зѣ тою самою певностѣю.

Цецилія була збисованою дитиною, но она мала лише по-верховній блуды. Она васъ любила и поважала, вы мали надъ нею цѣлу власть, и нема жертвы, котрой она для васъ не была бы зробила.

— И на якомъ правѣ мѡгъ я вѡдъ неи домагати ся жертвы? — вѡдповѣвъ панъ Еблісь. — Моя совѣсть того менѣ боронила... И що-жь мѡгъ я їй дати за тї приємности, якї бы она менѣ пожертвовала?... Такихъ жертвъ можна домагатись лише вѡдъ жївни, котру чоловікъ любить!

— Вѡдъ жївни, котру чоловікъ любить!... Великій Боже! чи се вы говорите про Цецилію?... Якъ то! коли вы зъ нею женили ся, то вы єи не любили?

— Нїколи! — вѡдповѣвъ вѡнъ зъ натискомъ, а вѡдтакъ додавъ тихше и дуже порывисто: — Ахъ! я не обманувъ єи... Богъ менѣ свѣдомъ!... Я обманувъ лише себе... и васъ!

При тѡмъ словѣ выринула передо мною цѣла правда. Я встала зъ лавки цѣлкомъ отуманена... зъ устъ менѣ выхопивъ ся крикъ:

— Ахъ! несчастный, що вы зробили!

— Я зробивъ се, — сказавъ вѡнъ, — що вы лучше зрозумѣете, якъ хто-небудь другій.. я посвятивъ ся! Ахъ, панъ! я не шукавъ отсеи розмовы, я бы скорше утїкавъ вѡдъ неи, бо, безъ сумнїву, она розлучить насъ на завсїгды... Та нехай! Но, коли мы до того прийшли, то мое сердце мусить вкїнци отворити ся... вы мусите всео знати... Ахъ! дайте менѣ докбичити... Я говорю до васъ, вы се бачите, зъ найглубшмъ поважаньемъ... Длятого розбудѣть свои спомини... Коли Рожеръ вѡдерывъ менѣ свою рокову пристрасть до васъ и коли я увидѣвъ, що менѣ треба було выбирати межи вами а нимъ, бо я не мѡгъ васъ любити не доводячи єго до роспуки.. може

й до самоубійства, — я посвятивъ ся... И тогдѣ спробувавъ я напруженьемъ волѣ... котру я уважавъ можливо и котру я уважавъ широко... перенести свою любовь на ту дитину, що вы ей такъ любили, що була цѣлкомъ оповита вашимъ сяявомъ, вашимъ блескомъ, вашою нѣжностію... Такъ есть, менѣ здавало ся, що я ей люблю, но по правдѣ я любивъ въ нѣй лише васъ... И коли має бути послѣднимъ се слово, котре я до васъ скажу... то нинѣ, якъ и тогдѣ — лишь вы одинока на цѣлѣмъ свѣтѣ женщина, котру я люблю!...

Я слухала сеи мовы, мовь ошоломлена, зъ очима впяленими въ темряву ночи. Наразъ, на думку про се утрачене щастье хлинули менѣ словы зъ очей. Вбнѣ трохи нахиливъ ся и увидѣвъ мое зворушенье:

— Вы плачете! — склениувъ вбнѣ, — чи се правда?... чи-жь се можливе?... И вы... и вы такожъ мене любили! вы терпѣли такъ само якъ я! Ахъ! Боже! не кажѣть менѣ того, не дайте менѣ про се думати, коли не хочете, щобъ я стративъ останокъ розуму и чести!

Моя рука зъ-легка спочила на его рамени и я промовила до него:

— Я нѣколи не буду тою, що позбавить васъ розуму и чести, але я васъ дуже любила.. Я васъ и теперь люблю! Чи вы гбднѣй почути таке признанье зъ устъ честной жѣнки, о тѣмъ я заразъ переконаю ся. Я не могу придушити почуваня мого сердца, но я бодай зможу его, — а думаю, що вы до того такожъ знайдете силу — досыть високо пбднести, щобъ его очистити... Не розставаймо ся зъ собою якъ два слабосилѣ ества, що боять ся, абы не стали нужденною играшкою своихъ пристрастей, — стбѣймо смѣливо при нашбѣй взаимнбѣй любви, но надаймо їй новий характеръ, майже святыи союзъ, сполучаючись обое для добра въ благородну

спблку... Вы вже знаете, яку я назначила собѣ задачу передъ тымъ, заки пбзнала правду... Я уважаю еи для себе за обовязокъ теперъ ще ббльше, якъ коли-небудь... Помагайте менѣ честно сповнити сю задачу, поможѣть менѣ назадъ здобути серце вашои жѣнки для васъ, а я обѣцюю вамъ, що поможу ѣй здобути ваше серце... Чи пристаєте?... Коли выскажете „такъ“, тогдѣ я поважати-му васъ на стблько, що вложу мою руку въ вашу зъ безграничнымъ довѣремъ... коли-жъ нѣ, то будьте здорові!

Вбнѣ надумувавъ ся кблька хвиль. вбдтакъ, не кажучи слова, подавъ менѣ руку. Я заразъ встала и мы удались до кбмнаты.

— Пришлѣть менѣ завтра Цецалию, — сказала я, — я зачну до неи лагбдно промовляти.. Васъ не потребу просити, щобъ вы були для неи добрі. Вы для неи занадто добрый... Противно, посварѣть на неи! Я вамъ ручу, що она буде дуже рада, коли вы еи высварите. То байдужнбсть робить насъ дурными!..

Вбнѣ попрощавъ ся зб мною, уйшовъ кблька крокбвъ, вбдтакъ вертаючись. сказавъ:

— Мбй Боже! я ѣ забуду! Чи знаете, що я завтра выѣзджакъ зъ моимъ генераломъ на мѣсяць або на шѣсть недѣль... Инспекція на провинціи. Нудна рѣчь!

— Може ѣ нѣ, — вбдповѣла я, — бо коли Цецалия полишить ся соломяною вдовою, тогдѣ она буде змушена ббльше пильнувати дому... Се буде першій крокъ до цѣли.. Вы-жъ зновъ будете мати ббльше часу до розваги и, вернувши зъ дороги, лучше пбзнаете, чи вы справдѣ будете здббний додержати зобовязаня, котрого вы, здавсь менѣ, приняли ся трохи за скоро и легко душно...

— Нѣ, — сказавъ вбнѣ лагбднымъ и рѣшучимъ го-

досомъ, — не легкодушно. Я васъ заразы зрозумѣвъ. Мое житѣе було пропаще, а ваша приязнь пѣдноситъ его и ратуе... Се, що вы менѣ предкладаете, есть дуже взнесе и героичне... но вы пѣднесете мене ажъ гень на вашихъ крылахъ... До побаченя, добродѣйко! Спустѣть ся на мене!

И вѣнъ вѣйшовъ.

Я провела нѣчь безсонну, но щасливу... И сли коли женщина перечитае сѣ стрѣчки и сли она коли въ свѣмъ житю стрѣтила мужчину, котрого була рада бодай разъ пригорнути до своего сердца, хочъ-бы за-для того мала навѣтъ умерти, — то она мене зрозумѣа.

Цецилія прийшла до мене на другій день зъ полудня и повѣдомила мене, що ви мужъ выбравъ ся сего ранку до Бретаніи.

— Моя дорога, — сказала она, — сей зимній чоловікъ впровадивъ мене въ пѣдивъ. Просивъ мене, чтобы до него що дня писати.. Чи ты розумѣешь такую выгадку?.. Впрочемъ я думаю, что вѣнъ сказавъ се въ розсѣяню та что вѣнъ до того не прикладае ваги... И добре робить, бо певно... я не буду до него что дня писати...

— Чому-жь нѣ?

— А чи я маю часъ?.. Се-жь по дурному!.. Я буду посылати до него телеграммы: „Чи добре тобѣ поводитъ ся? Менѣ добре. Тысячъ поцѣлункѣвъ... Цецилія“. Сего ажъ надто!

— Скажи-жь менѣ, Цецилія, чи ты не позбстанешъ трохи дома въ часѣ неприсутности мужа?

— Оставатись дома?.. Що-жь, на твою думку, маю я дома робити?.. А вѣдтакъ що се має значити?.. Чи мѣй мужъ тутъ чи тамъ, се майже на одно выходить... дотычно того, що я роблю.

— Прощу тебе, Цециліе, будь одну мінуту поважна и поговорѣмъ зъ собою.

— Добре, мѣй ангеле!

— Чи не мучить тебе трохи таке житѣе?

— Нѣ, золото мое!

— Такъ, але я починаю тебе менше любити!

Она кинулась менѣ на шию:

— Се неправда!

Я пробовала ще якійсь часъ спровадити єя на до-рогу дружної и довѣрочної розмовы. Она не противи-лась прямо, але все вымыкала ся черезъ яку-будь нѣ-сенсѣтницю. Я пбзнала, що моя задача була тяжша, вѣжъ я сподѣвала ся, та що моя приятелька набрала страш-ной уподобы вѣ тѣмъ невгомоннѣмъ житю. А все-таки я була певна, що менѣ удасть ся при деякѣй постѣйно-сти зновъ приеднати се добре серце, котрого головнѣи черты були менѣ вѣдомѣи.

Она вже зачинала боронити ся зъ бѣльшимъ заклю-потаньємъ, коли серецъ того оповѣстили, що прийшовъ князь Вівіанъ. Она встала, высказала кѣлька терпкихъ замѣтокъ про князя, бо она все була гнѣвна на него за-для єго тупоумности, се-бѣ-то за-для єго байдужно-сти супротивъ неї, — вѣдтакъ выйшла.

Коли я єя выпроваджувала до передпокою, сказала она весело:

— Моя красна проповѣднице! я заразъ пбмщусь на тобѣ... Ты менѣ закидаєшь, чи властиво маєшь охоту закидати мое житѣе, котре єсть трохи шумне... сего я не перечу... але коли-бѣ ты спытала мого мужа о єго гадку, то здаєть ся менѣ, що вѣнъ волѣвѣ бы пустити мене вѣ виръ мого житя, вѣжъ дивити ся на те, якъ я чотири або пять разѣвъ на тыждень сиджу на тихѣи

розмовѣ зъ однимъ паномъ... якъ отсей... Що ты на се скажешъ ?

— Якъ ! Чи-жь панъ Еблицъ ганить мене за се, що я приймаю князя ?

— Властиво нѣ... але я справдѣ вѣрю, що вбизъ навѣтъ теперъ задрбстний, ради свого приятеля Рожера, тому, що вбизъ не може знести того князя... а головна рѣчь въ тѣмъ, моя мила, що князь дуже часто навѣдується... Впевняю тебе, що люде про се говорять...

— Ну, добре, моя мила ! — сказала я. — Я тобѣ докажу, що вмѣю скористати зъ доброй рады и сподѣваю ся, що ты пбйдешь за моимъ прикладомъ.

— Такъ есть, моя миленька, а тебе обожаю !

И она выйшла.

Я удала ся до князя, роздумуючи про той злобный натякъ Цецалии. Впрочемъ се лишъ приспѣшило одну постанову, котру я вже передъ тымъ уложила собѣ въ душѣ.

Вбѣвѣдны князя стали ся справдѣ дуже частыми и починали впроваджувати мене въ клопѣтъ. Се правда, що князь завсѣгды розвеселявъ мене своею вдачою, но бесѣда его нѣколи не переступала границъ поважана, вкбнци поправа его житя пбсла повороту его до Парижа тревала дальше, а позаякъ ся поправа була по-части моимъ дѣломъ, ддятого я умѣла еи цѣнити. Отже менѣ не могло прийти на думку, щобы зъ нимъ розстати ся въ обиджающій способъ ; я бажала лише усунути той занадто сердечный характеръ, який вбизъ все ббльше и ббльше старавъ ся надати нашимъ вбдношенямъ.

Въ часѣ нашої розмовы вбизъ самъ подавъ менѣ пожадану для мене нагоду, запытуючи мене, чи буду я вечеромъ дома.

— Такъ, — вѣдповѣла я весело, — я буду... лишь не для васъ!

— Дячого не для мене?

— Бо у васъ, мѣй князю, часъ занадто дорогій, щобы я его смѣла въ той способъ выыскувати.

— Чи я вамъ опротивѣвъ?

— Вы менѣ не опротивѣли... тѣлько я не хочу за великои ласки зъ вашои стороны, — вѣдповѣла я въ тѣмъ самѣмъ тонѣ. — Не правда-жъ, що вы не хочете спровадити на мене людского поговору?

— Перепрашаю! — закликавъ вѣнъ весело.

— А! отже о оденъ крокъ дальше!... Я настроена по приятельски до васъ, но вѣбниця була-бъ я вамъ дуже вдячна, якъ бы вы рѣдше у мене показувались...

По тыхъ словахъ я налякалась поважного выразу, якій нагло прибрало лице князя.

— Отже треба менѣ высказати ся передъ вами, — вѣдповѣвъ вѣнъ. — Я хотѣвъ ще якійсь часъ вычекати, але виджу, що хвиля надѣйшла. Оно правда, що я безъ намыслу частѣйше повтарявъ свои вѣдвѣдини, тому, що почуваня, якѣ я маю для васъ, оправдували въ моихъ очахъ сю нечемибеть... Я люблю васъ, панѣ, и то не вѣдъ нимѣ... Даруйте! я знаю дуже добре, зъ кимъ говорю... Я знаю, що того рода выява, звернена до женщины такои якъ вы, може мати лишь одно значѣнне... а именно таке, що я жертвую вамъ мое серци и мое ния... Вы стали ся панею моего житя... Вашою честнотою вы зробили зъ мене иншого чоловіка... лучшего чоловіка... Чи хочете бути на стѣлько доброю и милосердною, щобы докбичити свое дѣло?... Чи можу сподѣвати ся, що одного дня вы зволите статись моею подругою?

Ся несподѣвана заява не такъ мене зворушила, якъ радше налякала и огбричала. Хотячи заощадити князеви

прикрости наглою и безоглядною вѣдмовою, я сказала ему, трохи отягаючись, що я щиро вдячна за сей вызначный доказъ поважання... що се спадає на мене досыть несподѣвано... що я не повинна жалуватись на сю неждану заяву, позаякъ въ якбѣсь мѣрѣ я сама мимовѣльно выкликала ея, — але що моя жалоба ще завадто свѣжа, щобы я могла надъ сею справою глубше застановити ся, отже прошу его, щобы межи нами не було ббльше о тѣмъ бесѣды.

Вѣнь вправдѣ принявъ найдовшу проволоку, яку я могла ему наложити, але живо настававъ на се, щобъ ему подати менше неозначену вѣдповѣдь. Позаякъ честь заказувала менѣ вдоволити его бажаню, длятого я знайшла ся въ конечности близше означити мою вѣдмову. Я сказала ему коротко, хочъ зъ приличнымъ уважаньемъ, що я рѣшучо постановила посвятити ся моѣй дочцѣ и не выходити въ-друге за-мужь.

Вѣнь безъ сумнѣву агрызъ ся тымъ, але, якъ менѣ здавало ся, въ поставѣ и въ бесѣдѣ князя, коли я ему се сказааа, крыло ся ббльше злости, гнѣву и обидженои гордости. Я вѣдкрыла въ выглаженныхъ формахъ свѣтового чоловѣка зѣпсовану дитину, для котрой примхи за-всѣгды були закономъ, и що ся дитина зъ певностію ломила колись забавки, котрѣ хотѣли вѣдъ неи вѣдобрати... Его блѣде, майже пожовкле лице, болѣсно выкривило ся, его повѣки то пѣдносились то упали въ скорыхъ судорогахъ, а его око кидало на мене недобрѣ блискавки.

Въ урванныхъ словахъ говоривъ вѣнь, що ось-то я намѣряю привести его до роспуки, зробити зъ него ледаря... що я намѣряю погрузити его назадъ въ багно, зъ-вѣди вѣнь выльзъ, щобы менѣ припѣдобатись... що я, въ моѣмъ вѣцѣ, не могу на правду думати лишитись на дальше вдовою... що я безъ сумнѣву чекаю на лѣпшу

партію.. що я буду колись жалувати... що буду каятись того, що відкинула его руку... що чоловікъ стає ся злымъ, коли живе въ нещастю — и багато іншихъ наговоривъ подобныхъ рѣчей, котрі менѣ выдались нужденной вартоети.

Я пбзнала зб смуткомъ, що на тѣмъ мѣсци, куды перейшла розпушта. завсѣгды збстаєсь на днѣ ще намула. Невдовзѣ мустьла я се пбзнати докладнѣйше.

Вкбнци вбнѣ давѣ менѣ пбзнати, що вбнѣ не тѣлько забудѣ ся зѣ огляду на мою особу, але такожѣ за багато позволивѣ собѣ зѣ огляду на власну гбднбсть. Вбнѣ отаминѣ ся, звинявѣ ся, пробовавѣ въ жартѣ обернути свбй гнѣвъ — и выйшовѣ вбдѣ мене досытѣ чемио просячи, щобы мимо того заховати для него бодай приязнѣ. Я ему се обѣцяла, прирѣкаючи собѣ самбй щосѣ противного. Бо я мѣколи не мала до князя довѣря, а теперѣ стратила я навѣтъ сю одробину.

Минуло цягъ або шѣсть днѣвъ. Зачудувана, чому не приходить до мене Цецилія, — бо она не звыкла була межи своими вбдвѣдними робити такѣ довгихъ перестанкбвъ, — я рѣшила ся пбйти до неи, хочѣ я й не мала великой надѣѣ застати еи дома, бо она що дня пересиджувала у одной або другой своей знакомой. Однакѣ я еи застала и то — въ товариствѣ князя Вивіана. Вбнѣ сидѣвъ при коминку напротивѣ менѣ. Увидѣвши его въ тѣмъ мѣсци, я не могла оминутьи якогосѣ болѣсного вражѣня и стисненя сердца. Я знала, що до сего часу князева нога не була у Цециліи — и моя приятелька по тбй причинѣ навѣтъ гбрко нарѣкала. Ся-жѣ змѣна вразила мене неприемно и се вражѣнѣе не зменшило ся, коли я пбзнала зѣ деякихъ натякбвъ въ ихѣ бесѣдѣ, що на кблька днѣвъ передѣ нинѣшнюю гостиною князя у Цециліи була вже одна гостнча, а крбмъ того они обое

мають збіти ся ще сего самого вечера у пань Годерес-
вон, котра запросила ихъ до себе на обѣдъ.

Я не могла не доглянути въ души певной звязи
межи тою дивною обставиною, а межи двоизначными,
майже грозячими словами, якї князь сказавъ менѣ на
вѣдхѣннѣ. Вѣнъ же знавъ мою сестричну любовь до
Цециліи. Чи вѣнъ уложивъ собѣ плянъ, щобы мене бо-
дай затревожити, звертаючись до моеи наилучшой прия-
тельки зъ чемностями, якихъ я не приняла? чи вѣнъ
хотѣвъ при еи помочи зранити мое серце и черезъ неи
на менѣ помстити ся? Хочъ и якъ негѣдна и пѣдла була
така цѣль, но завсѣгды я мала досыть досвѣду въ житю
и могла знати, що огбрчена душа розпустника есть
здѣнна пуститись на щось подѣбногѣ... Се правда, що той
чоловѣкъ, намѣряючи зб мною женити ся, виявивъ, якъ
здавалось, деякї честнї и поважнї почуваня, але ему
сподобалась моя краса, а не бачивъ иншого способу,
щобы статись паномъ моеи особы.

Я нетерпеливо дожидала, поки вѣнъ выйде. Скоро
лншь остали ся мы самї зъ Цецилією, тогдѣ я впала
передъ нею на колѣна и, цѣлюючи еи по рукахъ, про-
сила еи:

— Позволь менѣ поговорити зъ тобою... Чи хо-
чешъ?

— Говори, золотоуста!... та говори скоро... бо я
мушу убиратись... Ты знавшъ, що я дома не обѣдаю.

— Чи хочешъ зробити менѣ, моя дорога, незмѣрну
утѣху?... Не вѣрай ся... пѣшли кѣлька слѣвъ оправданя
тѣй пани Годересвѣй, про котру люде не дуже добре
говорять... и ходи на обѣдъ до твоєи давной, вѣрной
приятельки!

— А! зновъ стара пѣсонька, — сказала Цецилія
смѣючись, але не зъ великою широстію. — Ну! розбе-

рѣмъ се пытае! я того бажаю! Щѣ ты властиво менѣ закидаешъ?... Чи я вѣле поводжу ся? скажи, чи ты тому вѣришь?... Нѣ, ты тому не вѣришь! ты знаешъ, що я однимъ словомъ така, якою була, завсѣгды — малою осббкою зъ живимъ сръбломъ въ жилахъ... люблю рухъ, веселѣсть, пѣдхлѣбства и танцѣ... однимъ словомъ: цѣльнй виръ житя... але ввагалъ я честне мале сотворѣнне, що не робить нѣчого злого... оно вѣддане своимъ приятелямъ и вѣрне своему мужеву!... Чого-жь ты хочешъ ббльше?

— Моя любочко! — вѣдповѣла я їй, — я не докоряю тобѣ за те, що ты любишь розрывки, я тобѣ докоряю лише, що ты любишь ихъ и нѣчо ббльше... Ты давнѣйше — позволю собѣ пригадати — мала поважнѣйшій и справжнѣйшій поглядъ на житье... Въ нашихъ молодыхъ дѣвочныхъ мрѣяхъ уявляли мы его собѣ трохи вышимъ вѣдъ тыхъ безнастанныхъ розрывокъ, вѣдъ того якогось одуру, въ котрѣмъ ты выключно любишь ся.. Мы робили мѣсце и то широке мѣсце въ нашѣмъ дальшѣмъ житю для сердечнѣйшого, ббльше родинного и гѣдного щастя... Мѣй Боже! ты не робишь нѣчого злого, се правда... але... ты не робишь такожь нѣчого доброго... Ты, на прикладъ, не робишь нѣчого, щобы пѣднести свои склонности, свои почуваня, свои мысли... ты розвивашъ ся лише въ напрямѣ своихъ хибъ... А вѣдтаеъ — вѣрь менѣ! — ся постѣйна легкодушнѣсть въ поведеню, въ настрою, въ бесѣдѣ не есть вкѣнци безъ небезпечности, бо все то, що есть поважне и має на свѣтѣ стѣйность, лучить ся одно зъ другимъ, якъ кѣльця ланцуха... Приличнѣсть, честнота — то рѣчи поважнѣй, що удають ся лишь на суцѣльнѣй почвѣ... Они розсыпають ся въ неозначеныхъ просторахъ и въ поверховности цѣлкомъ легкодушного житя... они тратять поводи тривѣбъ и силу, котрѣ имъ

*

е властиві и безъ котрыхъ они не въ спроможности па-
нувати надъ нашими пристрастями. Въ такой способъ
стае женщина неждано обезоруженою передъ наименшою
покусою, передъ наименшою приманою... Тому-то я бла-
гаю тебе, дорога дитино, зупинись на той спадности!..
И позволъ менѣ ще долати, що неприсутність твого мужа
не лишъ подае тобѣ до того природну нагоду, але она
навѣтъ вкладае тобѣ се за обовязокъ!

Она мене слухала, та, на жаль, зъ якимсь нетерпе-
ливимъ розсѣяннемъ, тупаючи ногою о диванъ.

— Ну добре, най и такъ буде! — вѣдповѣла она.
— Се можливо, може и есть трохи правды въ твоѣй
проповѣди... я надъ тымъ подумаю... Але що-до нинѣш-
ного вечера, то я урочисто обѣцяла пани Годфрезвѣй и
я пбйду!

— Не йди! прошу тебе!

— Але чому ся завязтбсть? Длячого ты такъ дуже
налягаешъ, щобы я власне нинѣшного вечера не йшла до
панѣ Годфрезвѣй?.. Ну! будь отверта!.. се за-для князя
Вивіана... Ты розгиввала ся, що ты его у мене застала!..

— Мбй Боже! — сказала я, — такожь...

— А к— перебила Цецилія — оно справдѣ смѣшно!..
Пбсле того, якъ здаеть ся, ты хочешъ... хочешъ затрима-
ти его выключно для себе!..

— Я хочу его для себе такъ затримати, що передъ
пятыма днями я вѣдкнула его серце й руку, котру вбнъ
хотѣвъ менѣ вѣддати, одно разомъ зъ другимъ... А коли
я сю тайну зраджую, то роблю се лишъ длятого, що чую
ся майже обовязаною остерегти тебе передъ тымъ чоло-
вѣкомъ, котрого уважаю страшно небезпечнымъ... Я те-
перь буду спокбйна, бо коли ему прийде до головы за-
лицятись до тебе, — до чого вбнъ здаеть уже настроенный,
— то теперь ты остережена о щирости его почувать, якѣ

вбнъ тобѣ выразить... Я знаю твою дразливость и твою гордость, и знаю, яко ласки може у тебе сподѣвати ся вѣдтрученый женихъ, коли вбнъ посмѣе шукати у тебе цѣлѣхъ.

Она встала зъ занскренными очима :

— Я тобѣ не вѣрю! — склинула она, — не вѣрю анѣ въ одно слово зъ того, що ты тутъ сказала!... Скажи правду: ты задрѣтна... ось и все!

— Цециліе!.. то ты се говоришь?

— Такъ, я... и я тобѣ кажу, що ты задрѣтна!... Бо й якъ же? Теперъ якъ-разъ два роки, якъ ты збѣтаешъ зъ княземъ самъ-на-самъ ще дня або майже що дня... и се цѣлкомъ добре.. се цѣлкомъ природно!... Коли-жъ вбнъ зайшовъ двѣчи до мене, ты вже пропадаешъ!... Иди! ты задрѣтна! мбй Боже!... Та будь спокѣйна... я тобѣ приведу назадъ твого князя! впрочѣмъ я о него зовсѣмъ не стою...

— Ахъ, бѣдна дитино! де ты набрала сего тону? Ты мене оскорбляешъ.. знаешъ ты се?

— Але-жъ то ты мене оскорбляешъ вже вѣдъ години... та й завсѣгды, бо обходишь ся зб мною, якъ зб дитиною безъ розуму, якъ зб жѣнкою безъ чести!... Скбичѣмъ!... Добранчъ!... дай менѣ обрати ся!

На-пѣвъ ошоломлена зъ переляку и зъ болю глядала я свонми очима еи очей, та на дармо. Она уникала мого зору. Я зробила кблъка крокбвъ до дверей.

— Шарльото! — закликала она, — дай менѣ руку!

— Нѣ! — вѣдповѣла я, — ты на се не заслугуешъ.

И я выйшла.

Вернула я до дому зъ закровавленымъ сердцемъ. Въ першбмъ розворушеню, яке наступило по тбй сценѣ, здавало ся менѣ, нѣбы все вѣдъ мене вымикае ся, нѣбы все пбдо мною валить ся. Я тратила найдорожшу при-

ятельку, а рѣвночасно тратила я незмѣрно важне занятѣ, котре зѣ нею вязало ся и на котре я рахувала, що оно займе и успокоить мое сердце. Черезъ упертый облудъ Цециліи я увидѣла ся въ неможливости дотримати зобовязана, котре я уложила зѣ чоловікомъ... Якъ могла я въ будучности вымагати вѣдъ него доброй волѣ и помочи до зближеня, коли его жѣнка сама вѣдъ него утѣкала? Якъ ему вѣдерити сю сумну правду? Ба навѣтъ якъ зѣ нимъ стрѣнути ся?

Тымчасомъ при близшій розвазѣ мое зворушенѣ трохи успокоило ся. Я сказала собѣ, що то неможливо Цециліи перемѣнитись и загартувати ся такъ, щобъ она стала цѣлкомъ нишою людиною. Я пригадала собѣ, що она вже давнѣйше пѣдпадала неразѣ подѣбнымъ нападамъ злого настрою, та она завсѣгды жалувала того и ей знамените сердце скоро брало перевагу. Я мала надѣю, що такъ само станеть и симъ разомъ та що она таки завтра прийде до мене завстыджена и розкаяна.

Та на другій день я вже не могла бути въ Парижи. Ще досвѣта дѣсталася я листъ вѣдъ Гамеровон, ключницѣ зѣ Люверсі, котра доносила менѣ, що моя свекруха тяжко занедужала и бажае видѣти мене и свою внучку. Я забула на всѣ прочій клопаты и сейчасъ выбрала ся зѣ дочкою въ дорогу до Люверсі.

Моя свекруха справдѣ тяжко була захорувала на бронхитѣ, такъ що ей лѣкаръ зѣ початку бувъ налякавъ ся. Але хвороба скоро улагодилась и въ всѣмъ днѣмъ по нашымъ приѣдѣ не було вже гѣякои небезпечности. Я мала велику охоту вернути до Парижа, але се показало ся неможливымъ. То дѣяло ся вже въ грудни, а мы умовили ся, що кожного року на Рѣдво и на Новый рѣкъ я мала привезти свою дочку до ей бабен, а позадѣть до

тыхъ святъ було вже недалеко, то и не могла я мати ніякої причини выѣздити передъ святами зъ Люверсі.

Мѣжь тымъ прийшовъ до мене листъ вѣдъ Цециліи, котрый увѣльнивъ мене вѣдъ одной части моихъ клопотѣвъ, хочъ все-таки полишивъ для мене досыть, и то важнихъ журбъ.

Ось той листъ, що пѣзвѣйше мавъ при одній сумнѣй обставинѣ вѣдограти важну ролю.

„Цецилія Еблісова до Шарльоты Люверсовои.

„Моя дорога Шарльото!

Заразъ въ понедѣлокъ я прилетѣла до тебе, мовъ нещастна божевѣльна... Вѣсть о твоѣмъ выѣздѣ дуже мене засмутила. Я мусѣла вертати назадъ до дому зъ тымъ великимъ тягаромъ горя, що лежало менѣ на серци... О, найдорожша моя, мы не гнѣваемось? скажи! Коли ты менѣ тогдѣ въ вечеръ не подала руки, то выдалось менѣ, мовъ-бы мѣй добрый ангелъ вѣдвернувъ ся вѣдъ мене, мовъ-бы я стала падати, сама не знаю, де...

„О, дорога Шарльото! Я анѣ однимъ словечкомъ не подумала про негѣднї рѣчи, якѣ я тобѣ сказала... Перепрашаю тебе на вколѣшкахъ! Ты маєшь сто тысячъ развѣвъ правду, коли ганишь мѣй нужденный способъ жита... але бачишь: причиною всего есть та обставина, що я нещаслива, страшно нещаслива...

„Мѣй мужъ — знаменитый чоловікъ, повный заслугъ и чести, но страшна хѣба у него есть се, що вѣнъ мене не любить!... Я вѣдчуваю се вѣдъ давна, майже вѣдъ першого дня, и се мене убивае!... Вѣнъ не обходити ся зб мною зле. Господи Боже! вѣнъ для мене добрый, але ся доброта переймае мене морозомъ... вѣнъ мене не любить!

„Ну, и що-жъ — скажи менѣ — мае робити жѣнка, коли завважае такую рѣчь? На се есть лишь одно лѣкарство: не думати, не застановляти ся, обвѣшати ся вѣдь головы до нбгъ звбночками и заглушити себе ихъ гомономъ!... Коли-жъ бо й сего не завсѣгды досыть... Бувають хвилѣ, въ котрыхъ сердце пукае, голова ходоромъ ходитъ, а я чую, що менѣ не далеко до якого кроку роспуки... до послѣдной глупоты, котра не дасть ся направити...

„Ты видишь, якъ я потребую твою любви! Я тебе обожаю!

Цецилія.“

Той листъ мене затревоживъ не лише за-для неопорядку мыслей, що пробивавъ ся зъ него, але передо всѣмъ за-для дивной настѣйчивости, зъ якою Цецилія по разъ першій жалувала ся на хибы своего мужа, на котрѣ до сего часу здавала ся такъ нечуткою. Мбгъ бы хто думати, що она ихъ вѣдкрыла наразъ передъ тымъ, намагаючись шукати за обжалованями, щобы зробити або приготувити собѣ дорогу до вымбвокъ.

Я вѣдписала їй таки того самого дня дуже обширно.

Я старала ся успокоити еи зворушенъе, запевняючи еи, що моя сердечна приязнь до неи, хочъ и заколочена на одну хвилию, все-таки оставсь завсѣгды тою самою, цѣлою и незмѣнною. Вѣдтакъ я перейшла на еи особу и старала ся їй доказати, що еи мужъ согрѣшивъ супроти неи лише надмѣрною поблажливостію, а она не може мати раціи докоряти ему тою обставиною, що вѣтъ не залишивъ своихъ праць, своего покликаня и своей будучности та не бравъ участи у всѣхъ прнемностяхъ своей жѣнки.

Она перша робила ему за те докоры и чула ся въ своѣй гордости оскорбленою, але по справедливости скорше ему прислугуе право жалуватись на бракъ любви зб стороны жѣнки, бе вѣнъ зъ своего боку зробивъ для неи вже не одну жертву, коли тымчасомъ она не зробила нѣ одной. Дальше написала я їй, що можливо, ба навѣтъ певно панъ Еблїсъ въ своѣмъ серци робить їй тѣ самї докоры, якї она ему робить, але оно выключно вѣдъ неи залежить: усунути той холодъ, якїй вкравъ ся межи ихъ обоихъ, а я маю причину вѣрити, що найменшу пробу зъ еи стороны, щобы зблизити ся до своего чоловіка, вѣнъ прийме зъ вдячностію и зъ одушевленїемъ. Опбсла я написала, що я собѣ постановила усунути того сумне непорозумѣннє зъ помежи нихъ и, сли она схоче лишь трохи помогти менѣ, то побачить, якъ зъ новымъ рокомъ, що вже незабаромъ має наступити, завитае до ихъ дому щастье, скоро лишь она засяде коло своего домашного огня. Вебнци я пригадала їй, що еи мужъ передъ своимъ выѣздомъ просивъ еи писати до него майже що дня, и я благала еи, щобъ она тому бажаню, котре певно не єсть ознакою рѣвнодушности, вдоволяла зъ меншою легкодушностію, якъ се она робила зъ-разу.

По высылцѣ того письма, я, трохи успокоена, набрала ще ббольшою певности, коли въ кблька днѣвъ пбзнѣйше прийшовъ до мене вѣдъ Цециліи досытъ короткїй листъ, въ котрѣмъ она выявляла ббльше спокою и розуму.

Она дякувала менѣ якъ найсердечнѣйше. Казала, що я маю правду, що се она сама зруйнувала свое щастье, але она постановила направити свои хибы. — она выжидаетъ нетерпеливо повороту своего мужа, щобы заразъ зъ початку розпочати змѣну своего жита. Тблько-жъ заведеды — додала — она выжидаетъ того повороту зъ би-

тьемъ сердца, позаякъ еи привязанье до него все було змѣшане зъ якогось рода боязнію.

Ся бесѣда, хотая стояла въ дивнѣй суперечности зъ выразомъ попередного листу, выдала ся менѣ при-родною и правдивою, а знаючи, що панъ Еблїсъ мавъ прибути до Парижа вже на другій тыждень, я почувала ся вольною вѣдъ всѣхъ тяжкихъ грѣшотъ, якѣ я привезла зъ собою до Люверсі.

Дня 17 грудня, вечеромъ, мы кѣнчили обѣдати — панѣ Люверсова, моя дочка и я, — коли наразъ выдалось намъ, мовь-бы вѣдъ стороны довѣду долетѣвъ до насъ гомѣнъ дѣвѣнѣвъ и вѣлькоразовый лускѣтъ зъ батога.

Мы всѣ трое стали зъ грѣвою наслухувати, бо мы жили дуже самотно. Зъ выимкою пароха и лѣкаря, котрї бували въ замку за дня, мы нѣкого не приймали, а тымъ бѣльше не могли теперъ сподѣвати ся приѣзду когось чужого, позаякъ на дворѣ була незвычайна студѣнь. Бувъ великій морозъ, а попередного дня впала велика снѣговяця и цѣлкомъ засыпала насъ въ нашихъ лѣсахъ та вѣдрѣзала вѣдъ решты свѣта.

На селѣ люде дуже цѣкаві. Моя дочка побѣгла заразъ до вѣнна.

— Се повѣзъ! — закликнула она, — я виджу, якъ лѣхтарнѣ що-разъ наближають ся!

Я такожь встала, пѣдѣйшла до вѣнна и потягнула хустиною по шибѣ, щобы стерти иней. И справдѣ побачила я чорну подобу воза, котрый зачеркувавъ ся на

картинѣ бѣлого снѣгу и поволи посувавъ ся до замку, выминаючи замерзлый ставокъ. Зъ вышмеомъ слабого звяканя звѣнкѣвъ не було чути нѣякого туркѣту, бо колеса скорше посували ся, якъ обертали ся по густѣй бѣлѣй пеленѣ, що покрывала землю.

Мы зъ свекрухою ставляли собѣ рѣзнѣ питаня, хто се може бути, коли наразѣ дверѣ отворили ся и — мы не могли стримати ся вѣдъ оклику здивованя — передъ нами зъявилась Цецилія. Своєю наглою, скорою ходою зблизилась она до насъ, поцѣлувала свою тѣтку, потѣмъ мене и промовила, смѣючись якимсь нервовымъ смѣхомъ:

— Я хотѣла зробити вамъ несподѣванку... Мѣй мужъ писавъ до мене, що вѣнъ не може вернути скорше, якъ за всѣмъ дѣтвѣ... Менѣ впало до головы провести тыхъ всѣмъ дѣтвѣ разомъ зъ вами — и ось мене маєте!.. По дорожѣ я мало що не лишила ся въ снѣгу... Мы потребували ббльше, якъ три години, щобы сюды приѣхати зъ зельзницѣ... Я перемерзла... я дрожу!

Она справдѣ дрожала на цѣлѣмъ тѣлѣ. Разомъ зъ тымъ застановила мене бѣдѣсть и змѣна чертъ еи лица, але я складала се на зимно, яке она мусѣла перенести, и на невыгуду, яка зъ тымъ була сполучена.

Пѣдчасъ коли тѣтка лагѣдно сварила на неи за такую еи легкѣдушнѣсть и заразомъ дякувала за память, я усадовила еи коло огню и казала подати для неи обѣдъ, але она не хотѣла нѣчого ѣсти — казала, що обѣдала въ Мантѣ.

Вѣдтакъ стала она оповѣдати намъ зъ горячковою живѣстью прѣгоды своей подорожѣ, — зъ якимъ трудомъ знайшла она вѣзъ на двѣрци та якъ налякала ся еи поковѣвка, коли они знайшли ся посередѣ лѣсовъ покрытыхъ снѣгомъ.

Около девяти години панѣ Люверсова, все ще не

домагаючи, перепросила еи и подала ся до свои кѣмнаты.

— Ты бы зробила лучше, — сказала я до Цециліи, — ягъ бы ты такожь удала ся на спочинокъ... Выглядашь дуже втомлено... Мы наговоримось завтра, кѣлько самѣ схочемо...

— Нѣ, нѣ! — вѣдповѣла она — я вже прийшла до себе.. Ходѣмъ до твои кѣмнаты.. тамъ буде намъ выгднѣйше поговорити, нѣжь въ салонѣ...

Моя кѣмната була та сама, котру я замешкувала передъ шѣстьма лѣтами, въ часѣ мои першої гостини въ Люверсі — въ нарѣжнѣй вежи замку. Я волѣла еи нѣжь кожду иншу за-для споминѣвъ, якѣ мене до неи вязали, а крѣмъ того припирала она до тои кѣмнаты, котру замешкувала колись моя бабуня и де я помѣстила мою дочку. Мы удали ся сюды зъ Цецилією въ супроводѣ ключницѣ Гамеровои, котра йшла передомъ зѣ свѣчкою. Она поправила огонь и лишила насъ самыхъ.

Заледви Гамерова выйшла, Цецилія кинула свѣй капелюхъ на лѣжку и побѣгла зъ поспѣхомъ зачинити подвѣйнѣ дверѣ, котрѣ ключниця лишила на-пѣвъ отворенѣ. Вѣдтакъ, вернувши до мене машиньальнымъ кромкомъ, впялила свои очи въ мое лице зъ якимсь страшнымъ розсѣянымъ выразомъ, положила обѣ руки менѣ на плечѣ и промовила тихимъ, глухимъ голосомъ, котрого я нѣколи не забуду:

— Шарльото... я пропаца!

Менѣ смертельный холодъ перейшовъ по цѣлѣмъ тѣлѣ.

— Боже мѣй! — закликала я въ пѣвъ голосу, — що ты кажешъ?

— Правду! — повторила она тымъ самымъ голосомъ, — я пропаца!

Кблъка хвиль стояла я мовь скаменѣла — безъ руху, не могучи вымовити слова. Вбдтакъ я поглянула на неѣ и спытала :

— Чи квязъ ?

Она сумно кивнула головою.

— Ты стала его любовницею ? — спытала я щетихше.

— Я вчера стала его любовницею... такъ... вчера... выйшовши зъ балю... Якъ ?.. длячого ?.. не знаю ! Я вбддалась ему .. безъ причины... безъ пристрасти... безъ вымбвѣн... мовь яка нужденна дѣвка !

Я видѣла, якъ она затачувала ся. Я пбдтримала еѣ и пбдвела до канапы и она спустилась на канапу.

Я впала передъ нею на колѣна и, взявши голову въ руки, стала-мь плакати.

По хвиль я почула, якъ еѣ пальцѣ дотыкають моего волоса.

— Добра Шарльото ! — шептала она, — ты плачешь надъ мною !.. Ахъ ! я була честною жѣнкою... ажъ до той хвиль — вѣрь менѣ !.. А теперъ подумати, що я вже ббльше такою не могу бути нѣколи... нѣколи... що я мушу мати ту пляму на чолѣ, той соромъ въ серци ажъ до кбнца своего жита !.. Чи се правда ? чи се можливо ?.. Яке пробуженье ! великѣй Боже !.. Охъ ! якъ бы такъ знали !

— Ахъ, бѣдна моя дитино ! — сказала я, цѣлючи еѣ по рукахъ.

Она вырвала ихъ вбдъ мене :

— Нѣ ! нѣ ! — говорила она, — прошу тебе !... Я негбдна... Я сама собѣ остогидла !... Охъ ! мбѣй Боже ! помилуй мене !... учини, щобъ я збожеволѣла... молю Тебе !

И она судорожно аложила благающѣ руки.

— И по тбмъ — скрикнула она нагло зрываючись

— щó менѣ робити? Бо, сказавши вамъ передъ хвилию, що мѣй мужъ вертае доперва за вѣсьмь днѣвъ, я говорила неправду... Вѣнъ вертае завтра!.. завтра!.. чи чувашь? Ось ддячого я утѣкла... ось ддячого я прийшла до тебе... щобъ тебе спытати: щó менѣ робити... Я не можу его видѣти... не можу!.. Вѣнъ бувъ такій добрый ддя мене... такій добрый!.. и вѣнъ такій честный... вѣнъ!

— Моя дорога, ты-жь прецѣнь мусишь его видѣти!
— сказала я середъ слѣвъ.

— Якъ же-жь ты хочешь?... Се неможливо!.. хйба, щобы передъ нимъ до всего признати ся!.. Такъ есть, я маю охоту все ему сказати, нехай опбсла буде собѣ, що хоче... Чи вѣнъ мене убье, чи простить... та завсѣгды я буду свободна... Чи не такъ? Треба признати ся... Ты радишь менѣ се?

Я не вѣдповѣдала нѣчого.

— Коли такъ, — сказала она встаючи, — то менѣ не лишае ся нѣчого яншого, лише смерть собѣ запо-дѣяти!

Я легко змусила еи сѣсти и сама сѣла коло неи.

— Успокой ся! успокоймо ся обѣ, моя Цециліе! благаю тебе... Позволь менѣ подумати, розважити... Все те такъ нагле, такъ помотане... Чекай, ты мене пытаешь: чи маешь выявити свѣй блудъ передъ чоловѣкомъ... Мѣй Боже! я ледви смѣю тобѣ се вѣдрадити... бо то почуванье справедливе... а все-таки я не думаю, щобъ се було крокомъ розважнымъ... Передовсѣмъ се обидя, котрой чоловѣкъ не все даруе... А вѣдтакъ твѣй мужъ хотѣвъ бы пѣмстити ся... Ты не назвешь нѣкого — я се знаю, але вѣнъ розвѣдае ся... се не зовсѣмъ неможливе, щобы вѣнъ не вѣдкрывъ правды... и ты можешь передвидѣти: щó мусать по тѣмъ наступити... Однимъ словомъ, моя дорога, навѣть, коли-бъ ся небезпечность не гро-

зила, коли-бъ навѣтъ було певно, що вѣнъ простить, то здасть ся менѣ, що признавши ся зъ твоєи сторони до провини, було бы те саме, що выставити на непевнѣсть и навѣтъ стратити дробку того щастя, на котре вы обоє можете ще мати надѣю.

— И якого-жь щастя, Боже мѣй, маю я надѣятись, або яке щастье ему подати?... коли мѣжь нами буде тайна про сю провину!

— Бодай ты сама одна будешь знати про сю вину и сама будешь терпѣти... Менѣ здасть ся, що ты бы ще поблѣшила ея, якъ бы ты хотѣла тымъ болемъ и тымъ встыдомъ подѣлити ся зъ твоимъ чоловѣкомъ... вже се буде ея де-що зменшати, коли ты цѣле те горе заховашь для себе.

— Я сего не зможу! — вѣдповѣла она въ пѣвъ голосу и въ пригнобленю похитала головою.

Ея красне, цѣлкомъ розпущене волоса сплывало їй на члечѣ и покрывало до половины ея чоло и лице, безвладнѣй ея рамена звисали по обохъ ея бокахъ, сухі ея очи глядѣли зъ страшнымъ выразомъ впередъ себе. Се бувъ такій сумный образъ правдивої роспуки, що всякій способъ выдавъ ея менѣ добрымъ, щобы тѣлько поднести ея бодай трохи на дусѣ.

— Моя дорога! — сказала я до неї, притискаючи ея до свого сердца. — Ты думала, що тебе мужъ не любить, и се тебе згубило... Я не хочу зменшати твоєи вини, бо она дуже велика... але мѣжь тымъ тобѣ прислугой и якоє оправданье... ты бодай въ той способъ мусѣла собѣ думати.

— Оправданье! — сказала она гѣрко. — Я не маю навѣтъ тѣни оправданя!

— Пригадай собѣ... Ты писала менѣ недавно, що се рѣвнудушнѣсть твоего мужа, опущенье зъ его стороны по-

пхнула тебе до того легкогодушного и безладного жита... Пригадай собі!

— Я писала неправду! — відповіла она глухимъ голосомъ. — Ты се добре знаешь!... Се власне я знеохотила до себе мого чоловіка... се я его занедбувала... се я поставила дурій забавы выше відъ его любви, відъ его щастя и чести! Ось де правда!... Ты менѣ сама проповѣла, куды се мене заведе... Нѣ: я не маю нѣ найменшого оправдана!

— Ну, добре! Але-жь и мимо всего того... не'пропала ще вся надѣя... Чекай... чи маю тобѣ сказати: щѣ я бы зробила, коли-бъ я була такъ винною и каючою ся, якъ ты?... Чи маю тобѣ сказати, чого бы я чепала ся... якыхъ почувань, якыхъ надѣй?

— Скажи!

— Слухай! Я бы ужина решты мого жита на те, щобы направити свѣй блудъ поведеньемъ цѣлкомъ противнымъ відъ того, котре мене зробило такъ винною и нужденною... Я бы замкнула ся въ мѣй обовязокъ, неначе въ монастирь... я бы старала ся стати такою, щобъ мене той, котрого я мала нещастье въ хвили заблуждена обидити, — щобъ вінъ мене любивъ и благословивъ.... я бы відмовила собі всего, щобъ тѣлько приподобатись ему... лишь для него жити, лишь ему посвятити ся, лишь на него здати ся... словомъ — я бы робила для него все то, що робить черниця для Бога!... И вебниці — вневияю тебе! — надѣйшовъ бы колвсь день, въ котрѣмъ бы я почувала потѣху и майже прощенье.

Би очи выяснили ся. Она мене подѣлувала.

— Я думаю, що ты мене спасешь, — сказала она. — Такъ есть, менѣ здасть ся, що се можливе.... Лише, що я не можу объ тѣмъ думати... моя бѣдна голова не

есть до того здбна... Ну, и ты думаешь наравду, що я могу его побачити?

— Безъ всякого сумнѣву! Можешь и навѣть мусишь!

Она глянула на мене зъ выразомъ наляканои дитины и додала:

— И поцѣлувати?

Я притакнула головою.

— Коли такъ, — вѣдповѣла она, — то я мушу завтра раненько вертати до Парижа... бо вѣнъ приѣджае о четвертѣй годинѣ.

— Такъ есть, ты мусишь, моя дорога! Се невозможно, щобы ты тамъ не була въ хвили, коли вѣнъ приѣде. Я сама вѣдпроваджу тебе на дворець о девятѣй годинѣ.

Въ той спосббѣ мы умовили ся. Пани Люверсовѣй мы мали подсунути телеграму пана Еблѣса, щобы передъ нею пояснити той наглый выѣздъ.

Я вѣдпровадила Цецилію до еи вѣдмнаты, помогла-мь ѣй розббрати ся и не опустила-мь еи, поки она не положила ся въ лѣжку. Знесилена такимъ великимъ розстроеньемъ — она выдалась менѣ спокбйвѣйшою и вже майже засыпляла. Я поцѣлувала еи въ-останье и вѣдбйшла, щобы самбй удатись на яку хвилину спочивку, однакожь я его не знайшла.

На другій день, коротко передъ семою годиною — ледви ще сѣрѣло — я встала и удала ся до Цециліи. Я запукала до еи дверей, — нѣхто менѣ не вѣдповѣдавъ. Я ввбйшла до середины. На коминѣ догарали двѣ свѣчки. Я наблизилась до лѣжка, — оно було порожне. Вельми здивована оглянулася я довкола себе. Вся еи одѣжь зъ вчерашного дня — сукня, футро, капелюхъ — була порозкидана по мебляхъ, де мы еи поскладали. Въ одномъ

кутъ кѳмнаты стояла отворена подорожна торба, а всѣ си словки поперевертанѣй. У вечеръ я не безъ здивованя завважала буда въ той торбѣ легкой стрѣй балевый, повкову сукню краски малывы, а Цецилія сказала менѣ, що то покоѣвка си Юлія вложила ѣй зъ поспѣху до торбы. Теперъ той сукнѣ не було. Я почувла якійсь неописанный острахъ, щось нѣббы заворотъ. Я хотѣла звонити, кликати, — ажъ наразъ я спостерегла листъ, що лежавъ на виднѣмъ мѣсци, на мраморовѣмъ коминку межи двома горючими свѣчками. Я вхопила той листъ. Вѣнъ бувъ заадресованный до мене почеркомъ Цециліи. Я отворила его и ось-що я перечитала :

„Моя найдорожша Шарльото !

„Я рѣшучо не можу его бачити!... Мимо мои провины я маю занадто почувла чести пѣдѣ тымъ взглядомъ... Я мушу вмерти, моя бѣдна Шарльото!... Прости менѣ грызоту, яку я тобѣ заподѣю... Я вѣрю, що Богъ, мимо всего, прийме мене въ своѣмъ милосердію, бо-жь Вѣнъ видить, якъ я терплю !..

„Я надъ тымъ думала ще вѣдъ вчера вечеромъ, коли вертала зъ зелѣзницѣ до замку... На цѣлѣй дорогѣ, видячи, якъ той густый снѣгъ покрывае поля, думала я собѣ: якъ радо хотѣла-бъ я въ нѣмъ положитись и на вѣки заснути... Ось яку смерть я собѣ выбрала !... Я десь читала, вже не знаю де, що въ такѣмъ разѣ чоловікъ дуже не терпить.. тѣлько перейде першій морозъ и чоловікъ солодко засыпляе... Сподѣваю ся, що такъ само станешъ зѳ мною...

„Ты, моя дорога, знавшъ, де маешъ мене шукати... Певно пригадуешъ собѣ, якъ я колись тобѣ говорила, що хотѣла бы-мъ бути тамъ похована?... Я не вѣрю, щобъ

се було можливе, але хочу бодай тамъ умирати... Се тамъ, де вѣнъ сказавъ менѣ, що мене любитъ... де мене пытавъ : чи хочу бути его жѣнкою... Охъ, такъ ! я такъ радо на се пристала... бо я дуже его любила и була горда на его любовь... котрой я не вмѣла заховати !

„Скажи ему все... я того хочу... о се тебе прошу ! розповѣдъжъ ему про мою вину, про мою ганьбу, але такожъ про мое роскаянъе — не правдажъ ?

„То тебе повиненъ бувъ вѣнъ любити, то тебе вѣнъ повиненъ бувъ выбрати... я завсѣгды була тои гадки... Я бы хотѣла, щобъ ему вѣбнци отворили ся очи... се мое послѣдне бажанъе... И такъ вы обоє свободнѣй. . а коли вы менѣ будете завдячувати свое щастъе, то тымъ бѣльше будете такожъ милосердитись надѣ мною... Тогдѣ вы простите ширымъ сердцемъ вашѣй нещастнѣй покѣй-ниці !...

Твоя *Цецилія.*“

Я часто зрошувала той листъ слъезами — тѣлько не въ тѣй хвилѣ... Я була мовъ божевѣльна, я не мала нѣ мысли, нѣ голосу, нѣ слѣзъ. Неждана думка, що кожда страчена хвиля може принести невѣджалувану втрату, выбила мене зъ того остовѣннѣя. Я побѣгла до моеи кѣмнаты, клькнула на слугу Ивана, старого жовнѣря моего мужа, котрый вѣдтакъ ставъ у мене на службу и тѣшивъ ся повнымъ моимъ довѣремъ. Я ему сказала коротко, що хочу удатись до парку, и просила его йти зѣ мною. Его очевидячки застановивъ мѣй змѣченнѣй голосъ и налякане лице, але вѣнъ не пытавъ мене нѣчого. Я збрала ся, вѣнъ такожъ бувъ въ однѣй хвилѣ готовый — и мы выйшли зѣ замку черезъ браму коло стаѣнъ, чтобы не звернути на себе нѣчией уваги.

Та все-таки треба було вдхилити тому чоловікови на стільки тон страшною правды, на скільки була я въ спроможности ему сказати. Такъ по дорезѣ почала я давати ему поясненя, на якї здобула ся въ тѣмъ поспѣху. Панъ Еблісова — говорила я — положила ся вчера до лѣжка въ великѣй горячцѣ, котрой дѣстала зъ дороги, яку перебула середъ зимна и снѣгу... Въ своѣмъ роэстрою она говорила мовъ крѣзь сонъ диванъ рѣчи.. голова ен була мовъ огонь... она хотѣла утѣкати, йти до парку, спати въ снѣгу... На нещастье, я не привязувала ваги до тыхъ горячковыхъ слѣвъ, тымъ бѣльше, коли менѣ здавало ся, що она нѣбы засыпляла, але нинѣ рано я пѣйшла звѣдатись, якъ она мае ся, и я не застала ен въ кѣмнатѣ.. Я перекована, що ен нема въ замеу... ба ще иншї познаки кажуть менѣ догадувати ся, що въ ночи мабуть змогла ся горячка и она, въ приступѣ роэстрою, постарала ся здѣйствити свои чорвї мрѣѣ.. Намъ треба шукати ен слѣдѣвъ, идучи въ напрямѣ до той дальшой части парку, що называе ся Самота... Менѣ здае ся, мовъ-бы она въ своѣй божевѣльности мимоволѣ мусѣла удатись до той Самоты, бо се було завсѣгды любе йї мѣсце... Вѣбвци я не повѣдомила про се нѣкого крѣмъ него, бо якъ довго менѣ ще лишае ся промѣнь надѣѣ, то я не хочу трѣвожати панѣ Люверсовои.

По першѣмъ оклику здивованя впаала Иванови гадка, котра менѣ не прийшла до головы, — вѣнъ вернувъ скоро назадъ до будки дверника и пѣславъ сторожа по лѣкаря. Вѣдтакъ мы пустили ся въ дальшу дорогу, але густый снѣгъ не позволявъ намъ йти такъ скоро, якъ я хотѣла. Зъ замку до Самоты веде зъ перехрестя багато дорѣгъ. Мы пустили ся найкоротшою. Снѣгъ лежавъ на нѣй одноцѣльною, веруханою целеною. До сердца вступило менѣ трохи надѣѣ. Но на скрутѣ той дороги Иванъ,

що йшовъ попередъ мене, зупививъ ся и крикнувъ. Я прибѣгла до него и увидѣла зъ чутьемъ неописаной трѣвоги рядъ вѣдтисковъ двоухъ малыхъ вѣгъ, двоухъ черевиковъ маленькихъ, деликатныхъ, котрѣ самѣ лишъ однѣ перетянули одноцѣльнѣсть бѣлой рѣвнины. Мы болѣсно вглянулись одно на другого.

— Ходѣмъ скоро! — сказала я тихо, и мы ще приспѣшили ходу.

Ахъ! мы ще долго йшли за тыми слѣдами середъ страшной тишины лѣса, пѣдъ оловянымъ, понуро и тяжело звисающимъ небомъ сего сумного зимового ранку. Слѣды завели насъ майже ажъ до выходу зъ парку, вѣд-такъ нагло звернули ся въ бѣкъ и згубили ся на стежцѣ, що переходить черезъ лѣсокъ и по вѣлькохъ крокахъ притыкае до Самоты.

— Ваша правда, панѣ! — сказавъ Иванъ вѣ-пѣвъ голосу, — она тутъ!

Побачивши, що я пристанула и захиталась на ногахъ, просивъ мене опертись на его плече. Но се було невозможно, бо стежка за вузка на двѣ особы. Я минула его и пѣйшла попередъ... Такъ, она справдѣ була тутъ!

Я вже выше описала ту Самоту зъ еи особливимъ и поетичнымъ спокомъ, зъ еи порозкидуваными групами старинныхъ деревъ, зъ еи малою въ луцъ засклепленую кирницею, вразъ зъ выразомъ тои глубокою тишины, яка тутъ пануе... Она тутъ була! Выходячи зъ стежки, я доглянула еи за першимъ поглядомъ. Но прецѣнь тяжело було завважати еи. Она тамъ лежала въ бѣлѣй суени и въ коронахъ, еи голова трохи пѣдносилась и опиралась о великого бука, що отѣнявъ кирницу. Въ ночи впадо трохи свѣжого свѣгу и вѣнѣ цокрывъ еи мовѣ газою. Пригадую собѣ, що вѣдъ часу до часу вѣдрывались вѣдъ

гилякъ легкой клаптики вшею, опускали ся въ долину и легко ей покрывали.

Я кинулась до ней:

— Цецилія!.. Цецилія!

Я впала на колѣна, я тримала, я стискала ей руку ще зимнѣйшу вѣдъ самого снѣгу... Дарма! сердце вже не билось... бѣдне лице було синяве... вже умерла!

Ахъ, бѣдна, дорога дѣтино!.. Ажъ тутъ вѣдѣнскала я зновъ свои слѣзы! Та прецѣнь я ще не могла сему повѣрити... мимо сумного запевненя мого супровѣдника — я ще сподѣвалась... Я пригадала собѣ, що недалеко зъвѣдси на граници межи паркомъ а лѣсами находятъ ся буды вуглярѣвъ. Я казала Иванови тамъ занести еи... може намъ удасть ся розбѣгѣти еи и привести до жита. Бравый парубокъ, що самъ плакавъ мовъ дитина, явявъ скостенѣле тѣло въ рамена и мы звернулись до тыхъ будъ. Якій похѣдъ!... яка сцена!.. ся знищена природа, ся чудесна умерша въ своѣй святочнѣй одежи! Она взяла еи на себе [я завсѣгды такъ думала] въ почуваню яко-нсь дивной кокетливости, щобы свою смерть оказати згѣдною зб своимъ житьемъ, и безъ сумнѣву такожь, щобы послѣднй еи вѣдъ бувъ для насъ тымъ бѣльше взорушаючій, приемный и гѣднй милосердія.

Пѣдчасъ коли люде въ будѣ разомъ зб мною заходились коло ней, я казала Иванови скочити до замку и привести лѣкаря, котрый до сего часу вже повиненъ тамъ бути... Та на що вже довше затримуватись при тыхъ сердце роздираючихъ подробностиахъ! Лѣкарь прийшовъ, щобы лишъ потвердити страшну правду...

Въ двѣ години опѣсля принесли еи до замку.

Я повторила передъ свекрухою тѣ самѣ выясненя, якѣ подала Иванови, усуваючи на бѣкъ всяку мысль про добровѣльне самоубійство. Цецилія мала нападъ горячки

и безпамяти... она вышла цѣлкомъ безъ глудбвъ середѣ ночи зъ замку, а зимно прошибло еи и вбило. Горячковый станъ, въ якомъ видѣли еи попередного вечера, надавъ тому выясненю велику имовѣрностъ.

Въ полудне мы пбслали до пана Еблїса телеграму, котрою взывали его, щобъ якъ найскорше приѣздивъ. За причину подали мы ему, що его жѣнка тяжко занедужала. Вбнъ приѣхавъ въ вечѣръ. Мы обѣ зъ панею Люверсовою приняли его и скоро вбнъ насъ увидѣвъ, сразу пбзнавъ, що всео вже скбичило ся. Вбнъ просивъ, щобъ его лишити самого зъ несчастнымъ тѣломъ, и мы чули, якъ вбнъ довго заходивъ ся вбдѣ плачу.

Въ два днѣ пбзнѣйше уложили мы Цецилію до вѣчного сну на люверсїйскбмъ кладовищѣ, недалеко тои могилки, въ котру она разъ була упала за жытя.

Панъ Еблїсъ збставъ ся зъ нами до кбнца тыжня. Мы его мало коли видѣли. Вбнъ по-найббльше замыкавъ ся въ свой комнатѣ або самбтно робивъ далекѣ прогульки по парку. Вбнъ бувъ дуже задумчивыѣ, дуже сумный и мовчаливый. Вбнъ не завдававъ менѣ нѣякого пытаня и, здавало ся, принявъ до вѣдомости безъ ваганя и безъ тѣни невѣрства оповѣданье, котре я ему подала на выясненье смерти его жѣнки, и навѣтъ повторила зъ подробицями, якѣ були найвбдповѣднѣйшѣ представи сю пригуду ще ббльше имовѣрною.

Въ мѣсяць пбзнѣйше, въ половинѣ сѣчня, — въ кблька днѣвъ пбсля того, якъ я вернула до Парижа, — вбнъ зайшовъ першѣй разъ вбдѣдати мене. По кблькохъ

словахъ незначущої и клопѣтливой розмовы вѣнъ вставъ, зблизивъ ся до мене и, дотыкаючи однимъ пальцемъ моеи руки, спытавъ мене:

— Скажѣтъ, панѣ, длячого она загодѣяла собѣ смерть?

Се запытанье захопило мене неприготовану, та мимо того я змогла ему вѣдповѣсти, не мѣшаючись:

— Якъ!... тажъ Цецилія не наложила на себе руку!

— Вы се затакуете передо мною, — сказавъ вѣнъ, — затакуете передъ цѣлымъ свѣтомъ, а я певный, що она сама загодѣяла собѣ смерть!

— Коли такъ, то вы лучше про се освѣдомлені, — сказала я, — и се можливе, бо я тамъ була, а вы не були.

— Даруйте, — вѣдповѣвъ вѣнъ, — але я знаю, що всѣ подробности зъ часу передъ катастрофою, котрѣ вы менѣ оповѣли, є выдумані... И такъ: Вы особливо пере-садили хоробливый станъ, въ якбмъ вы полишили Цецилію въ вечѣръ передъ тымъ... Юлія, єи покоївка, першій разъ ввѣйшла до неї пѣсля того, якъ вы опустили єи кбмнату, и бачила, що она була сумна, ровѣяна але зовсѣмъ спокбйна... Ввѣйшла до неї въ-друге, трохи по пѣвночи, бо їй здавало ся, мовъ бы почувла якійсь шелестъ. Цецилія встала и задягнула ся въ шляфрокъ; она сказала дѣвчинѣ, що здорова, только не може заснути, длятого хоче писати, щобы забити часъ, ажъ поки сонъ єи не зморить; здавало ся, що она плакала, була дуже блѣда, але пѣдъ кождымъ взглядомъ була свѣдома своего розуму, своєи волѣ и своєихъ слѣвъ... не було ї слѣду той горячки, котра пѣсля вашої мовы мала єи попхнути до того учинку божевѣльности... Отже вы мене обма-нули... О, вы мусѣли мати до сего важні причины... того

я певный... но завсѣгды она собѣ смерть заподѣяла...
Для чего?... Чя можете менѣ се сказати?

— Ще разъ вамъ кажу, що о нѣчбмъ такбмъ не
знаю, — вѣдповѣла я зъ такою певностію, на яку лишъ
могла я здобути ся.

— Отже вы не хочете... не можете подати менѣ
причины еи самоубійства?

— Коли тутъ було самоубійство, то я не знаю его
причины.

— Вы не масте звычайо говорити ложн, бѣдна жен-
щино! Добре!... ще разъ перепрашаю... не хочу на васъ
ббльше напирати. Я впрочбмъ досытѣ знаю. Она запо-
дѣяла собѣ смерть въ ночи передъ моимъ приѣздомъ...
передъ тымъ, заки мене увидѣла... щобы мене не уви-
дѣти... Коли такъ, то она добре зробила.

Якъ менѣ высказати се, щѣ въ часѣ того страшного
переслуханя дѣяло ся въ моѣй головѣ, въ моѣмъ серци,
въ моѣй совѣсти!

Нѣколи не прийшло менѣ на думку скористати зъ
последнихъ горячковыхъ слбвъ Цециліи та зрадити тай-
ну еи провинны, но коли еи мужъ самъ догадувавъ ся
той тайны, мимо мого найгорячѣйшого стараня, щобы еи
передъ нимъ затавити, якъ тутъ було менѣ передъ нимъ
поступити?

Я рѣшучо не могла пуститись на те, щобы пови-
ннити, щобы обезчестити тую, що передо мною звѣрила ся.
Я постановила собѣ такожь на всякій способъ увблннати
его вѣдъ почутя мести, вѣдъ огбрчєня, вѣдъ пониженя,
яке мусѣла въ нѣмъ выкликати така для честного чоло-
вѣка невыносима ганьба. Я волѣла завдати его серцю
чисту рану, замѣсть упокорити его, — я волѣла згото-
вити ему може ббльше горя, та за те менше сорому.
Вѣбниця, якъ бы я ему вѣдєрыла провинну Цециліи, тогдѣ

вѣнъ не залишивъ бы шукати сѣбѣвинника, вѣнъ бы его вѣдкрывъ и зайшовъ бы зъ нимъ въ смертельную суперечку...

— Добре, пане! — сказала я смѣливо, — чи хочете сего конче?... Отже такъ, она заподѣяла собѣ смерть... Длячого?... Я се справдѣ знаю... и вы такожь про се здразъ дѣзнаетесь.

Я отворила столикъ и выняла листъ, котрый Цецилія писала до мене зъ Парижа пѣсля нашон короткои перемѣвки, въ кѣлька днѣвъ передъ тымъ злощастнымъ випадкомъ. Въ тѣмъ листѣ, котрый я трохи выше дословно вѣдписала, старалась она, якъ се кождый собѣ пригадае, покрити свою нерозвагу хибами своего мужа; она жалувала ся дуже яркими словами на те, що мужъ еи не любить. Зъ великою подѣбносцію щирости — котра ула лишь подѣбносцію, якъ она пѣзвѣйше мене признала ся, — она уважала себе дуже нещасливою, казала, що зъ нею вже досыть того житя й того опущеня и ва-кѣвчила тою незвычайно двозначною фразою; „Є хвилѣ..“

Я подала той листъ панови Еблісови. Вѣнъ оглянувъ дату и ставъ читати, а коли вѣнъ читавъ, его лице такъ скривило ся, що я мало-що не жалувала своего поступку. Коли дѣйшовъ до кѣнця, тогдѣ его охлялі рамена опустили ся въ долину, а вѣнъ звернувъ до мене свои глубоко запалі очи и прошептавъ:

— Мѣй Боже! чи се можливо?

Я мовчки отвратила свои заплакані лица.

Вѣнъ ще разъ перечитавъ той нещастный листъ. Я не хотѣла допустити до его сердца нѣякого сумнѣву въ сѣй рѣчи, а щобы его остаточно перекопати, почала я ему оповѣдати, що Цецилія въ вечеръ передъ катастрофою мене все повтаряла, що еи силы дѣйшли вже до

кбнця, що она утѣкла зъ Парижа передъ его поворотомъ, бо не могла перевести тои мысли, щобы зновъ розпочинати житѣе пбдъ тягаромъ его рбвнодушности и его погорды. Я додала, що я вычерпала всѣ свои доказы и всю свою нѣжвбсть, щобы успокоити еи роспуку. На жаль, я занадто легкодушно повѣрила, що се менѣ удало ся, бо вкбци нещастѣе таки наступило.

— Коли такъ, — крикнувъ вбнѣ придавленнымъ голосомъ — то се я убивъ еи!

Вбнѣ впавъ на фотель и довго сидѣвъ, тримаючи лице въ долоняхъ, зъ межи котрыхъ капали слезы.

Дивлячись на него, я страшно терпѣла, але, маючи выббръ межи двома болями, була я переконана, що я заощадила ему гбршого болю.

Се було вечеромъ, уже пбано. Коли панъ Еблїсѣ прийшовъ трохи до себе пбсля того першого зворушеня, тогдѣ вбнѣ вставъ, подякувавъ менѣ лагбднымъ и сердечнымъ голосомъ за те, що я сказала ему правду, хочъ она и якъ гбрка для него, и пбйшовъ до дому.

Нинѣ якъ-разъ два мѣсяцѣ вбдъ часу, якъ вбдбула ся мѣжь нами та сцена. Въ ночи, що потбмъ наступила — якъ такожъ кожного дня и каждой ночи вбдъ того часу — я пытала себе зъ великою трѣвоною, чи та сцена не буде мати наслѣдкбвъ, котрыхъ я въ нѣякій способѣ не могла передвидѣти, и отверто признаю, котрыхъ я собѣ цѣлкомъ не бажала. Я пояслю се зъ цѣлковитою широстію.

Перше вражѣнне, яке на мене зробила смерть Цециліи, було чисте и свободне вбдъ всякою поббчною мыслию особистою; бувъ се ударъ, що мене пригвѣтивъ и

погрузивъ въ якусь закоморочую роспуку. Но нѣхто бы менѣ не повѣривъ, коли-бъ я важила ся сказати, що менѣ, скоре лаше часъ розпочавъ надб мною благодатне дѣло успокоеня, нѣколи не прийшла до головы мысль про можливбсть мого сполученя зъ паномъ Еблісомъ. Послѣдній листъ Цециліи, еи послѣдне прашанье вы-статчало, щобы менѣ се пригадати.

Мы обоє були свободнѣи и невиннѣи въ тыхъ сум-ныхъ обставинахъ, якѣ зробили насъ вблными. Я не почувала въ своѣи и не замѣчала въ его совѣсти нѣякои перешкоды, котра могла бы въ будучности выринути меж-жи нами и розлучити два сердца вбдъ таеъ давна зъ со-бою злученѣи взаимною и глубокою любовію.

Однакъ вбдъ часу, якъ я показала панови Еблісови листъ Цециліи, щобы усунути у него пбдоарѣнье, и вбдъ коли вбнѣ ставъ уважати себе на половину виннымъ еи самоубійства, я все пытала себе: чи не наразила я со-вѣсть сего честного чоловѣка на грызоту, котрой я сама могла стати жертвою? Чи не схоце его благородна и чутка душа въ наслѣдокъ мови побожной ложы и не-правдивого вбдерытя почувати ся до обовязку жертвы и певного надолженя супротивъ тои, що вже не жила на свѣтѣ? А сего прецѣнь я не можу для себе бажати!

На жаль, многѣ познани кажутъ менѣ вѣрити въ те, — незвычайна повздержанбсть пана Ебліса супротивъ мене, его рѣдкѣи вбдвѣдины, его постбйне и майже зро-стаюче пригнобленье...

Се справдѣ дуже велична, справдѣ страшна проба, яку я переходжу — або яка менѣ грозить. Власне въ сихъ дняхъ рѣшеня я собѣ постановила, а навѣтъ вбд-чула потребу пригадати собѣ безъ облуды и безъ зата-еня всѣ пригоды мого житя, почавши вбдъ дня мого вѣн-чаня. И власне длятого я зновъ розпочала сей дневникъ.

Я все ему передала, все ему повѣрила, чтобы водтакъ шукати въ нѣмъ натхнѣня для моихъ поступковъ... но въ дѣйствости я не нахожду въ нѣмъ нічого — анѣ дѣла, анѣ чутя, анѣ мысли, котра могла-бъ ограничити ту свободу, котру Богъ менѣ назадъ вернувъ... я не нахожду нічого, що могло бы перешкодити менѣ сягнути по щастье, яке я колісь собѣ выфантазувала, яке такъ довго було для мене заборонене, а теперъ здаєсь бути позволенымъ...

... Но вбнѣ?... Ахъ! я ще сподѣваю ся, що его поведенье, его мовчанье дадутъ ся пояснити надмѣромъ грызоты, до котрой я сама причинила ся, вкѣнци такъ ще свѣжою жалобою и повадержностію, яку ему накладаютъ добріи обычаѣ... Такъ есть, я сподѣваю ся... Але ану-жь я вкѣнци помылю ся? ану-жь ложь, котрой я допустила ся, чтобы ратувати славу Цециліи и аберегти ея честь, втисне ся мѣжь насъ — и насъ розлучить?... Що тогдѣ робити?... Я не смѣю про се подумати..

Восьмь днѣвъ пѣзпнѣйше, 20 марта 1878.

На пробѣ не збуває нічого — она скѣнчилась, она немилосердна. Панъ Еблїсъ пришовъ до мене сего вечера. коли я приспала мою дочку. Хотѣвъ зб мною поговорити. Я приняла его въ мой кѣмнатъ. Заледви сѣвъ, почавъ таку мову:

— Панѣ, я мушу васъ покинути... я выѣджаю...

— Выѣджаете? — скликнула я.

— Такъ есть. Я дѣставъ посаду другого вѣйскового аташе въ Россіи. Выбираю ея завтра въ вѣчѣрь... и буду

васъ просити о позволенье прийти завтра рано, чтобы поцарапати ся въ мою малую выхованкою, бо теперъ не хочу ви будити.

Я була ваче громомъ ражена. Черезъ кблька хвиль я не могла промовити нѣ одного арозумѣлого слова.

Вбнѣ говоривѣ дальше ледви чутно:

— Мы обое завсѣгды такъ добре розумѣли ся, що розумѣмось такожь въ сѣй хвили... сего я певный... Коли вы менѣ вбдкрыли правдаву причину самоубійства Цецили, то я — розумѣючи васъ — заразъ пбзнавѣ, якій вы на мене вкладаете обовязокъ... я пбзнавѣ, що вы приказуете менѣ любити и шанувати по смерти тую, котру я скривдивѣ за житя... Сего вы хотѣли — не правда-жь?... Я васъ слухаю, а чтобы мати до того силу, я мушу выѣхати... мушу вбдѣ васъ вбддалити ся.

Я не вбдповѣдала. Вбнѣ вставѣ:

— Бувайте здорові!.. Я васъ дуже любивѣ... Можу сказати, що я любивѣ васъ ббльше, нѣжь власну честь... бо — будете уважати мене пбдлымъ — коли менѣ здавало ся, що Цецилиа провинилась противъ мене и що длатого она заподѣяла собѣ смерть, абы вбити грызоту свои совѣсти, — хочъ и язѣ страшна для мене була та мысль — то моя нужденна душа приняла ви зѣ укритою радостію, бо се увбляляло мене вбдѣ неи... и зближало мене до васъ!

Говорачи тѣ слова, звертавѣ ся нещастный до мене зѣ допытливымъ, непевнымъ, трѣвожнымъ поглядомъ.

Але я мовчала.

Вбнѣ стиснувѣ мане за руку и вбдбйшовѣ.

... Но вкбнци — чекай... Чи можу я его такъ пустити?... чи се можливо?... чи я се мушу зробити?... чи я въ-силѣ? Ахѣ, мбй Боже! скажи менѣ!.. Я его такъ любила, мбй Боже!.. я его такъ люблю!.. И пустити его

такъ на выгнанье... а може навѣтъ на смерть... коли однимъ словомъ я можу его на завсѣгди затримати при собѣ!.. Вѣнъ менѣ повѣрити, коли я скажу ему правду... впрочѣмъ я маю той послѣднѣй листъ Цецилія — признавье до вины написане власною ея рукою... Она менѣ навѣтъ позволила. навѣтъ приказала показати его своему мужеву!.. Ахъ, передо всѣмъ справедливостъ — а мы обое вже досытъ довго робили зъ себе жертву!.. Щастье есть ось-туть... нѣчо насъ вѣдъ него не дѣлать, крѣмъ той пересадной, хоробливой и справдѣ божевольной нерѣшучости...

Нѣ! Я не дамъ ему вѣдѣхати. Я на се рѣшила ся.

Я провела безсонно цѣлу нѣчь, про все те роздумючи. Цѣлу нѣчь лежала передъ моиими очима въ своѣй постели зѣ снѣгу моя дорога приятелька молодости — и я присягнула зробити для неѣ те, чого бы я бажала, щобъ она зробила для мене, — берегти еѣ память до кѣнця, навѣтъ на коштъ моего власного щастья, на коштъ моего житья, боронити еѣ честь за всяку цѣну — лишити мою бѣдну неббжечку чистою и непорочною въ очахъ цѣлого свѣта...

Спи спокѣйно моя дорога! Лише Богъ оденъ и я знати-мемо о твоѣй винѣ.

Я власне тѣлько-що спалила еѣ жалѣбнѣй листъ — одинокий доказъ.

Я написала до пана Еблѣса зъ просьбою, щобы вѣнъ увѣльнявѣ мене вѣдъ своего послѣдного прощаня зѣ

мною. Я вже его не побачу!.. И такъ я сама — сама на завсѣгды.

.... Но ты лвишаешъ ся зб мною, моя донечко... Ся послѣднй стрѣчки я пишу надъ твою колыскою... Колись я вложу тобѣ тѣ листки до твоихъ слюбныхъ подарункбѣ, моя дитино.. Може они тебе навчатъ любити твою бѣдну, романтичну матѣрь... Може ты зъ нихъ навчишь ся, що пристрасть и романтичнбсть в деколи добрыми при помочи Божбй, що они пдносять серце, що они учать его высшихъ обовязкбѣ, великихъ посвящень, высокыхъ утѣхъ жита...

Я плачу, се правда, коли до тебе се говорю, але вѣрь менѣ, в слѣзы, котрй выкликують згвнсть навѣтъ у самыхъ ангелбѣ!

Переклавъ *Т. В.*

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

3 0112 044396569